

Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima

Lenart, Daniela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:706855>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja – Odsjek za razrednu nastavu

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij za učitelje

Daniela Lenart

Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja – Odsjek za razrednu nastavu

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij za učitelje

Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima

Diplomski rad

Studentica:

Daniela Lenart

Mentorica:

doc. dr. sc. Violeta Valjan Vukić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Daniela Lenart**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima**, rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2023.

Zahvale

Put do diplome nikada nije jednostavan, no zahvaljujući pojedincima koji su ga olakšali i uljepšali došla sam do svoga cilja.

Ovom prilikom želim zahvaliti svojim roditeljima na svemu što su mi omogućili na tom putu te na strpljenju da ga prijedem. Svim prijateljima i obitelji koji su sve uspone i padove prolazili zajedno sa mnom i bili mi podrška te mojoj sestri Ivi koja me uvijek hrabrila.

Hvala mentorici Violeti koja mi je pomogla u zadnjim koracima studiranja, u stvaranju ovoga rada.

Na kraju, hvala svim dobrovoljcima koji su pristali biti dio istraživanja i time pridonijeli završetku mog školovanja.

SAŽETAK

Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima

Vršnjačko nasilje čest je problem u većini osnovnih škola te se javlja u različitim oblicima. Važno je razlikovati povremeno dječje zadirkivanje i sukobe koji se javljaju u igri od namjernog nasilja koje je uzrokovano željom da se nekoga povrijedi. Roditelji imaju veliku ulogu u životu svakog djeteta pa tako i u situacijama nasilja. Oni svojom podrškom i razumijevanjem grade samopouzdanje kod djeteta, na taj će način dijete znati da nije ono odgovorno za tuđa nasilna i neugodna ponašanja te će biti spremnije na optimalnu reakciju. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati mišljenja roditelja o pojavnosti nasilja među djecom u školama, ispitati njihove postupke u situacijama nasilja (u koja su uključena njihova djeca) te ispitati mišljenja o angažmanu škole pri rješavanju problema nasilja. Pojavnost nasilja među djecom ispitana je roditeljskom procjenom sa tri gledišta: nasilje koje je načinjeno njihovoj djeci, nasilje koje je njihovo dijete manifestiralo te nasilje koje dijete primjećuje (uloga promatrača). Mišljenja roditelja ispitana su anketnim upitnikom putem Interneta, prikupljeno je 120 odgovora roditelja djece od prvog do petog razreda, iz cijele Hrvatske. Prema rezultatima najviše procijenjenog nasilja je u situacijama kada dijete primjećuje nasilje dok je najmanje procijenjenog nasilja koje je manifestirano od strane djece ispitivanih roditelja. Postupci roditelja u trenucima nasilja pokazali su se vrlo raznoliki te pod utjecajem raznih faktora koje određuje situacija nasilja u kojoj se njihovo dijete našlo. Naposljetku, odgovori upućuju na nešto više roditelja koji su zadovoljni angažmanom škole premda se većina roditelja „djelomično slaže“ s navedenim tvrdnjama.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, roditelji, uloga roditelja, procjena roditelja, postupci, angažman škole

SUMMARY

Parents' opinion about peer violence

Peer violence is a common problem in most elementary schools and occurs in different forms. It is important to distinguish between children's occasional teasing and conflicts that occur in play from intentional violence that is caused by the desire to hurt someone. Parents play a big role in every child's life, including in situations of violence. With their support and understanding, they build self-confidence in the child, in this way the child will know that he is not responsible for other people's violent and unpleasant behavior and will be more ready to react optimally. The aim of this research was to examine parents' opinions about the occurrence of violence among children in schools, to examine their actions in situations of violence (in which their children are involved) and to examine their opinions about the school's involvement in solving the problem of violence. The occurrence of violence among children was examined by parental assessment from three points of view: violence that was done to their children, violence that their child manifested, and violence that the child noticed (the role of an observer). Parents' opinions were examined using a questionnaire via the Internet, 120 responses from parents of children from the first to the fifth grade, from all over Croatia, were collected. According to the results, the highest estimated violence is in situations when the child notices violence, while the lowest estimated violence is manifested by the children of the questioned parents. The actions of parents in moments of violence proved to be very diverse and under the influence of various factors determined by the situation of violence in which their child found himself. Finally, the responses indicate that more parents are satisfied with the school's involvement, although the majority of parents "partially agree" with the stated statements.

Key words: peer violence, parents, role of parents, assessment of parents, procedures, involvement of the school

Sadržaj

1. UVOD	1
2. VRŠNJAČKO NASILJE	2
2.1. ODREĐENJE POJMOVA VEZANIH UZ NASILJE.....	2
2.2. DEFINICIJA VRŠNJAČKOG NASILJA	3
2.3. VRSTE VRŠNJAČKOG NASILJA	4
2.3.1. ELEKTRONIČKO NASILJE.....	5
2.4. ULOGE U NASILJU: NASILNIK, ŽRTVA, PROMATRAČ.....	7
2.4.1. OBILJEŽJA TIPIČNIH NASILNIKA.....	7
2.4.2. OBILJEŽJA TIPIČNIH ŽRTAVA	8
2.4.3. OBILJEŽJA PROMATRAČA NASILJA.....	10
2.5. KRATAK PREGLED PRIJAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	11
3. ČIMBENICI RIZIKA KOD POJAVNOSTI NASILNIH PONAŠANJA	15
3.1. INDIVIDUALNI ČIMBENICI RIZIKA	16
3.1.1. SPOL.....	16
3.1.2. DOB.....	18
3.1.3. OSOBNE KARAKTERISTIKE DJECE	19
3.2. BLISKE VEZE KAO ČIMBENICI RIZIKA	21
3.2.1. OBITELJ.....	21
3.2.2. VRŠNJACI	23
3.2.3. UTJECAJ BRAĆE/SESTARA	24
3.2.4. SOCIOEKONOMSKI STATUS OBITELJI.....	25
3.3. ŠKOLA I ZAJEDNICA	27
3.3.1. ODNOS S UČITELJIMA/NASTAVNICIMA	28
3.3.2. NADZOR ODRASLIH U ŠKOLAMA	28
3.3.3. POLITIKA U ŠKOLAMA.....	29
3.3.4. VELIČINA MJESTA.....	29
3.4. KULTURA I MEDIJI.....	30
3.4.1. KULTURA	30
3.4.2. MEDIJI	32
4. ULOGA RODITELJA	34
4.1. RODITELJSKA KOMPETENTNOST	34
4.2. TEORIJE VEZANE UZ RODITELJE KOJE UTJEČU NA NASILNA PONAŠANJA	36
4.3. SURADNJA SA ŠKOLOM.....	38

5. CILJ I ZADAĆE ISTRAŽIVANJA	40
6. METODOLOGIJA.....	41
6.1. POSTUPAK I SUDIONICI ISTRAŽIVANJA	41
6.2. MJERNI INSTRUMENT	41
7. REZULTATI I RASPRAVA	43
7.1. OPĆENITA PITANJA KOJA SE ODOSE NA RODITELJE	43
7.2. SOCIODEMOGRAFSKI PODATCI VEZANI UZ DJECU O KOJOJ ISPITANICI IZVJEŠTAVAJU	47
7.3. PROCJENA RODITELJA VEZANA UZ POJAVNOST VRŠNJAČKOG NASILJA.....	49
7.4. POSTUPANJE RODITELJA U TRENUCIMA VRŠNJAČKOG NASILJA	55
7.5. MIŠLJENJE RODITELJA O ANGAŽMANU ŠKOLE PRI RJEŠAVANJU PROBLEMA NASILJA	60
8. ZAKLJUČAK	65
9. LITERATURA.....	67
10. POPIS SLIKA I TABLICA.....	70
11. POPIS GRAFIČKIH PRIKAZA.....	71
12. PRILOG.....	72

1. UVOD

Roditelji, dvije najvažnije osobe u životu svakog djeteta. Od najranijih dana naših života kroz odnos s roditeljima učimo o svijetu oko nas i o onome što nas u njemu očekuje. Ta naučena iskustva nosimo sa sobom dalje kroz život te nas ona određuju kao osobe kakve jesmo.

U školi intenzivno započinje djetetova socijalizacija i učenje, osim školskog (činjeničnog) znanja nastoji ga se podučiti i životnim znanjima. Zadatak učitelja je prenijeti na učenike prave životne vrijednosti poput prijateljstva, pomaganja, opraštanja, uvažavanja itd. što zajedno nazivamo prosocijalnim ponašanjem. Možemo pretpostaviti da to nije nimalo lak zadatak te da u odgoju djece možemo naići na brojne teškoće. Problem nasilja među učenicima aktualna je tema o kojoj je provedeno mnoštvo istraživanja kroz dugi niz godina. Skandali koji su se dogodili u svijetu krajem prošloga tisućljeća potakli su istraživače da se započnu baviti tom temom. Premda je problem kompleksan, pod utjecajem brojnih čimbenika, ovaj diplomski rad nastao je u želji da doprinese problematici novim spoznajama.

Provedeno istraživanje nastojalo je ispitati mišljenja roditelja o nasilju među vršnjacima. Roditelji osim što imaju značajnu ulogu u životu djece, u današnje vrijeme se nastoje više uključivati u odgojno-obrazovni proces. Odgoj djece zajednički je cilj roditelja i učitelja stoga ukoliko postoji problem obje strane bi trebale djelovati u istome smjeru. Iz tog razloga u istraživanju se ispituje mišljenje roditelja o pojavnosti nasilja u školama, postupci roditelja u trenucima nasilja u koja su uključena njihova djeca te zadovoljstvo roditelja angažmanom škole pri rješavanju problema nasilja. Nastojanje ovoga rada bilo je doznati razmišljanja roditelja o problemu nasilja kako bi učitelji znali u kojemu smjeru oblikovati suradnju.

Rad sadržajno obuhvaća teorijski i istraživački dio. U teorijskom dijelu se između ostaloga govori o vrstama nasilja, ulogama u nasilju, čimbenicima rizika koji utječu na pojavnost nasilnog ponašanja te o roditeljskoj kompetentnosti i ulozi u životu djeteta. Nadalje je objašnjena metodologija istraživanja, navedeni su rezultati te je priložen anketni upitnik korišten u istraživanju.

2. VRŠNJAČKO NASILJE

2.1. ODREĐENJE POJMOVA VEZANIH UZ NASILJE

Koriste se razni termini kada se govori o problemu nasilja među djecom. Neki od njih su: *vršnjačko zlostavljanje*, *vršnjačko nasilje*, *problem žrtva/zlostavljač*, *nasilje među djecom*, *školsko nasilje*, *viktimizacija* kao i međunarodno priznata engleska inačica *bullying* (Šimić, 2004). Kako bi lakše razumjeli o čemu je točno riječ, najbitnije je razlikovati pojmove: sukob, nasilje i zlostavljanje. No, najprije se prikladno susresti s pojmom agresije koja se krije u srži nepoželjnih ponašanja, tako Bilić (2018) vršnjačko nasilje određuje kao podvrstu agresivnog ponašanja.

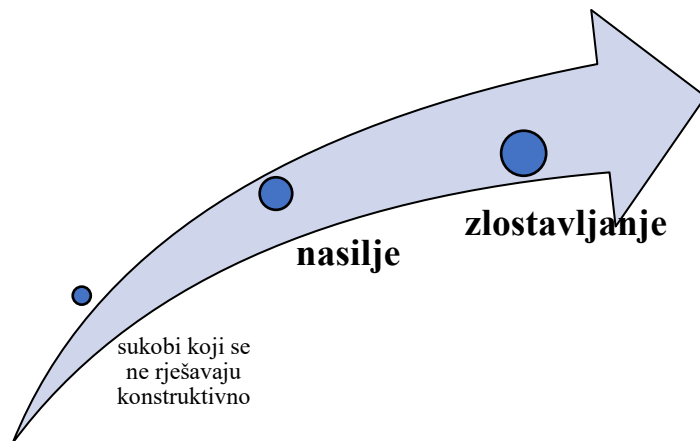
Agresija se nalazi na suprotnoj stani od prosocijalnog ponašanja (Belančić, Nikčević-Milković i Šuto, 2013). Prosocijalno ponašanje smatra se društveno poželjnim ponašanjem kojeg se nastoji ugraditi u dijete. Dok, Vasta i sur. (1998) agresiju definiraju kao „društveno neprihvatljivo ponašanje s namjerom da se nanese šteta ljudima ili imovini“ (prema Bilić, 2018). Premda agresivno ponašanje ima negativnu konotaciju, važno je razumjeti da nije svaka agresija loša, u nekim je životnim situacijama razumljiva i potrebna. „Ona je evolucijski dana čovjeku da preživi u situacijama koje ugrožavaju opstanak“ ili primjerice kod sportaša, menadžera i sl. (Bilić, 2018). No, većinu puta mislimo na onu „malignu“¹ agresiju i njezine destruktivne učinke (Bilić, 2018). Stoga nasilje etimološki povezujemo uz agresivnost i opisujemo kao „namjerno, napadačko ponašanje koje podrazumijeva upotrebu sile protiv drugog ljudskog bića, a često je izazvano agresivnim motivima“ (Ignjatović, 2014 prema Bilić, 2018). Dakle, ono što vrijedi zapamtiti jest da je svako nasilničko ponašanje agresivno, ali svako agresivno ponašanje nije nasilje. Tako možemo zaključiti da pojmovi agresija i nasilje jesu srodni, ali nisu istoznačni.

Nadalje, Olweus razlikuje pojmove nasilje od zlostavljanja – „kad se nasilje javlja više puta tjedno, govorimo o zlostavljanju“ (Bilić, 2018). Jurman i Zenzerović Šloser (2014) prema Bilić (2018) opisuju zlostavljanje kao „posebnu vrstu nasilja koja traje dulje vrijeme i opetovano se iskazuje“. Dakle, vršnjačko nasilje možemo gledati kao nadređeni pojam u odnosu na zlostavljanje te će se u radu koristiti sukladno tome. Stoga ćemo govoriti o nasilju među vršnjacima „ne zanemarujući mogućnost da ono može prerasti u zlostavljanje“ prema Bilić (2018).

Naposlijetku, za razliku od nasilja sukobi se javljaju spontano i povremeno, bez loše namjere, te se opisuju kao „kratkotrajne konfliktne epizode“ (Petrović, 2010 prema Bilić, 2018).

¹ Kako ju naziva Fromm prema Bilić, 2018.

Drugim riječima, to su „povremeni beznačajni postupci usmjereni protiv nekog učenika, poput zadirkivanja, a koji su sastavni dio igre i relativno prijateljske naravi“ (Šimić, 2004). Iako ponekad nije namjera da se nekoga povrijedi, pojedinac se izazvan određenim ponašanjem može naći uvrijeđen ili povrijeđen. Što također nije rijedak slučaj među djecom u školama koja tek usvajaju socijalizacijske modele ponašanja.

Slika 1: Razvojni linija od sukoba do zlostavljanja među vršnjacima (Bilić, 2018)

2.2. DEFINICIJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Brojni autori dali su različite definicije nasilja među djecom, no u svakoj od njih presudno je spomenuti tri određujuća kriterija. Knežević i Baradić (2004) vršnjačko nasilje opisuju kao „pojavu kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti“.

Iz navedene definicije lako ćemo izolirati spomenute kriterije, a to su: namjerno, uzastopno i nemogućnost žrtve za obranom. Kerovec (2018) u svom radu opisuje te kriterije prema Olweusu kao: „namjerno nanošenje štete drugoj osobi, ponavljanje i trajanje kroz neko vrijeme i neravnoteža moći“. Neravnoteža moći se može očitovati kroz više čimbenika, primjerice nasilnik može biti jači, popularniji, stariji, bogatiji i slično ili može veći broj djece udruženo zlostavljati manji broj ili jednu žrtvu (Kerovec, 2018). Namjerno nanošenje štete odnosi se na negativne, to jest, agresivne postupke koje pojedinac nastoji s namjerom nanijeti drugome kako bi mu nanio neugodnost ili ga ozlijedio. Negativni postupci mogu se izvršiti bilo riječima, fizičkim kontaktom

ili pak izostankom kontakta odnosno namjernim ignoriranjem i izoliranjem. O tome ovisi o kojoj se vrsti nasilja radi, o čemu će biti više riječi u nastavku. Nadalje, kako bi se određeni negativan postupak smatrao nasiljem mora biti ponavljan. Na taj se način iz definicije nasilja isključuju povremeni sukobi.

Na sličan način Belančić i sur. (2013) definiraju bullying, koje smatraju da je „učenik zlostavljan ili viktimiziran kada su on ili ona opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika“ (Olweus, 1998).

2.3. VRSTE VRŠNJAČKOG NASILJA

U ovom dijelu rada, nastojat će se dati što jednostavniji i informativniji pregled svih termina koji se koriste u razlikovanju vrsta nasilnog ponašanja. Pošto smo ustanovili da je svako nasilje agresivno ponašanje najprije ćemo navesti kakva sve mogu biti agresivna ponašanja.

Belančić i sur. (2013) tumače podjelu agresivnih ponašanja prema obliku i funkciji. Tako razlikujemo: *verbalnu agresiju* koja obuhvaća: nazivanje pogrđnim imenima, zadirkivanje, prijetnju; *tjelesnu agresiju* primjerice: guranje, udaranje, čupanje za kosu; *instrumentalnu agresiju* koja podrazumijeva nasilne postupke u svrhu pridobivanja nečega i *neprijateljsku agresiju* u obliku nanošenja boli i štete, koja još može biti *osvetnička agresija*: kada se javlja kao odgovor na tuđu agresiju (Parke i Slaby, 1983). Međutim, Griffin i Gross (2004) navode razlike i prema tome koliko je neko ponašanje vidljivo pa razlikujemo *otvorenu* tj. očividnu agresiju od *relacijske agresije*. „Otvorena agresija najčešće uključuje tjelesno nasilje dok se relacijska očituje u povrjeđivanju drugih kroz svrhovitu manipulaciju i oštećivanje odnosa. Takav, neizravan oblik agresije uključuje ogovaranje, socijalnu izolaciju žrtve i njezino izdvajanje iz vršnjačke skupine“ (Smith i sur., 2002. prema Marušić i Ivanec, 2007). Prpić (2006) navodi primjere relacijske agresije: u obliku zahtjeva „učini to ili ti više neću biti prijatelj“, okretanja cijele grupe djece protiv pojedinog djeteta, kažnjavanje šutnjom, kao i određene neverbalne geste ili govor tijela poput preokretanja očima i sl.

Nadalje, vršnjačko nasilje možemo razlikovati prema obliku i prema funkciji. Obzirom na oblik možemo razlikovati *direktno nasilje* i *indirektno nasilje* (Šimić, 2004). Direktno nasilje podrazumijeva direktno nanošenje štete kao što je fizičko ozljeđivanje, verbalno vrijeđanje, krađa novaca itd. Indirektno nasilje podrazumijeva neizravno nanošenje štete, primjerice širenje neistina

i glasina, nagovaranje vršnjaka da se ne druže s nekim djetetom itd. Dodatno, Kerovec (2018) kao klasifikaciju dva glavna oblika vršnjačkog nasilja navodi *tjelesno nasilje* i *verbalno nasilje* koje možemo razlikovati identično kao i direktno od indirektnog nasilja.

Unutar datih podjela oblika nasilja, postoje još četiri podvrste nasilničkih ponašanja. To su: *seksualno nasilje* (poput neželjenog fizičkog kontakta po intimnim dijelovima tijela i uvrjedljivih komentara), *kulturalno nasilje* (vrijeđanje na temelju nacionalne, religijske i rasne osnove), *ekonomsko nasilje* (ponašanja poput krađe i iznuđivanja novaca) te *emocionalno nasilje* (namjerno isključivanje žrtve iz grupe vršnjaka i ignoriranje), (Belančić i sur. 2013).

Obzirom na funkciju, nasilničko ponašanje možemo podijeliti na instrumentalno i neprijateljsko. Instrumentalno nasilje ima za cilj pribavljanje nečeg korisnog izvršitelju nasilja, a neprijateljsko nasilje je prvenstveno namijenjeno nanošenju štete i boli drugoj osobi (Žužul, 1989 prema Belančić i sur. 2013). Rezultati brojnih istraživanja upućuju da se velik dio zlostavljanja među djecom može tumačiti instrumentalnom agresijom. Tako Šimić (2004) u svom radu navodi da djeca nasilnici često nagovaraju svoje žrtve da im pribavljaju novac, cigarete, alkohol itd.

2.3.1. ELEKTRONIČKO NASILJE

Bilić (2018) je stajališta kako prethodno opisane vrste nasilja, danas više gledamo kao načine na koje se nasilje provodi, a kao dvije temeljne vrste nasilja razlikuje klasično i elektroničko nasilje. Međutim, postoje različita mišljenja te još uvijek nije odlučeno je li elektroničko nasilje zasebna vrsta ili oblik klasičnog nasilja. Neosporno je, da se djeca i mladi sve više oslanjaju na Internet i dopisivanje u svim oblicima socijalizacije te se počinju njime služiti u sve ranijoj dobi. Tako su stvoreni „novi putevi za stare oblike nasilja, te su potaknuti novi modaliteti nasilnog djelovanja u virtualnom svijetu“ (Bilić, 2018). Ono se očituje s nešto drugačijim karakteristikama, ali s jednako ozbiljnim, često i još opasnijim posljedicama.

„Elektroničko zlostavljanje posredovano suvremenim tehnologijama (eng. *cyberbullying*) uključuje višekratno slanje poruka internetom ili mobitelom koje ima za cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji način oštetiti pojedinca koji se ne može zaštititi od takvih postupaka“ (Sakellariou i sur., 2012. prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Od specifičnih značajki elektroničkog nasilja izdvaja se *snaga pisane riječi* koja može prouzročiti ozbiljnije povrjeđivanje od izgovorenih riječi. „Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene te žrtva može svaki put ponovno pročitati što je nasilnik o njoj napisao“

(Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Zatim, **veća udaljenost** žrtve i nasilnika zajedno s **anonimnosti nasilnika** pojednostavljuje čin nasilja, povećava razinu izloženosti nasilju i jačinu povrede. U slučajevima elektroničkog nasilja napadači ne prepoznaju žrtvine osjećaje te je na taj način smanjen osjećaj empatije (Ciboci, 2014 prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Dok im anonimnost preko interneta omogućava nepoštivanje socijalnih ograničenja, što dovodi do slobodnijeg ponašanja i osjećaja smanjenje odgovornosti (Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Također, obzirom na to da je internet omogućio brzi prijenos informacija znatnom broju ljudi, virtualno zlostavljanje podrazumijeva **veći stupanj invazivnosti i širu publiku** (Sakellariou i sur. 2012 prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Zbog činjenice što je najčešće nasilnik žrtvi nepoznat kod žrtve se javlja još **veći osjećaj gubitka kontrole** nad situacijom. Taj osjećaj potiče već dodatnu frustraciju te je žrtva uvijek u doseg nasilniku (Benzmiller, 2013 prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Autor Willard (2007) navodi da je moguće razlikovati osam „vrsta“ nasilja na društvenim mrežama. To su: „vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedopušteno priopćavanje, obmanjivanje, isključivanje i uhođenje“ (prema Zovkić, 2015).

Opasnost virtualnog nasilja nalazi se u tome što se ono odvija na psihičkoj razini te je teže vidljivo i prepoznatljivo. Najučestaliji oblik elektroničkog nasilja je zadirivanje koje mnogi roditelji te nažalost i nastavnici ne doživljavaju ozbiljno (Nikčević-Milković i Jerković, 2016). „Žrtve virtualnog nasilja pokazuju statistički više simptoma depresije u odnosu na djecu i mlade koji nisu doživjeli e- nasilje“ (Sakellariou i sur., 2012. prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Na navedeno se nadovezuje i činjenica da se roditelji najčešće nalaze u otežavajućim okolnostima glede nadziranja dječjih aktivnosti na internetu. Razlog je što djeca i mladi znaju puno više o mogućnostima koje im suvremene tehnologije pružaju. Obzirom na to, roditeljima je potrebno educiranje u ovom području kako bi uspostavili nadzor nad svojom djecom (Desnica i sur., 2006 prema Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Tablica 1: Razlike između klasičnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja

	Klasično nasilje	Elektroničko nasilje
Mjesto događanja	najčešće škola	lokacija nije poznata, može se događati bilo gdje
Vrijeme događanja	tijekom boravka u školi, najčešće danju	neprekidno nasilje
Dostupnost žrtve	tijekom boravka u školi	u svakom trenutku
Djelovanje	sporo i ograničeno	brzo i široko
Mogućnosti obrane ili zaštite žrtve	velike	minimalne
Identitet počinitelja	poznat ili ima šanse biti razotkriven	nepoznat s malim izgledima da bude razotkriven
Dostupnost zlonamjernih informacija	poznate užem krugu ljudi u kraćem vremenskom razdoblju	poznate najširem krugu dugotrajno
Izgledi za kažnjavanje ili osudu okoline	velike	minimalne

2.4. ULOGE U NASILJU: NASILNIK, ŽRTVA, PROMATRAČ

Kada je riječ o vršnjačkom nasilju uglavnom je naglašena uloga nasilnika i žrtve pri čemu je zanemarena činjenica da se nasilje odvija u okruženju druge djece. Ona se u tim situacijama mogu ponašati na različite načine, odnosno poprimiti različite uloge. Primjerice, mogu se prikloniti akterima nasilja, samo promatrati događaj ili pak braniti žrtvu nasilja (Bilić, 2013). Tako osim nasilnika i žrtve razlikujemo i promatrače nasilja, njih pak možemo podijeliti na branitelje (aktivno pomažu žrtvi), pomoćnike/sljedbenike (pomažu počinitelju) te neangažirane promatrače (ne zauzimaju nikakvo stajalište). Neangažirani promatrači čine najbrojniju skupinu, kada bi se uspjelo utjecati na njihove stavove o nasilju to bi znatno doprinijelo smanjenju vršnjačkog zlostavljanja. Također, osim u stvarnom životu i u svijetu interneta u kojem je nasilje sve više prisutno, djeca poprimaju slične uloge u nasilju (Bilić, 2013). Zanimljivi su nalazi istraživanja koji pokazuju da vršnjačko zlostavljanje ima nepoželjne učinke i na promatrače nasilja, dok su se prijašnja istraživanja najviše bavila posljedicama kod žrtava nasilja (Bilić, 2013).

2.4.1. OBILJEŽJA TIPIČNIH NASILNIKA

Nasilnici su djeca koja ponavljaju negativna ponašanja na štetu druge djece, npr. zadirkuju drugu djecu na neugodan način, zastrašuju, prijete im, ismijavaju ih, zapovijedaju, gađaju, udaraju,

guraju, ignoriraju i sl. (Šimić, 2004.) Karakterizira ih povećana agresija, točnije povećana latentna agresivnost (agresivna motivacija) i smanjena agresivna inhibicija (kontrola agresivnosti). To su funkcije vegetativnog živčanog sustava koje će biti više objašnjene u nastavku (Individualni čimbenici rizika – karakteristike ličnosti) te koje su genetski predodređene. „Povećanu agresiju nasilnici ne iskazuju samo prema drugoj djeci, već i prema odraslima, nastavnicima i roditeljima“ (Šimić, 2004). Osim što su agresivniji, tipični nasilnici imaju potrebu osjetiti moć i kontrolu te im često nedostaje empatije prema žrtvama. U pravilu teško čitaju socijalne znakove te se stoga lako uvrijede jer osjećaju agresiju prema sebi čak i kada nije prisutna. Također, neprimjereno postupaju u frustrirajućim situacijama, prkosni su, sukobljavaju se, skloniji su kršenju školskih pravila te općenito imaju pozitivniji odnos prema nasilju. Ne karakterizira ih nisko samopoštovanje kao što je slučaj kod žrtava nasilja, oni s druge strane nisu nesigurni ni strašljivi već imaju izrazito povoljan stav o sebi. Također, žrtve nasilja dosežu nižu razinu omiljenosti u društvu u odnosu na nasilnike. U osnovnoj školi, nasilnici su prosječno omiljeni u društvu. U funkciji dobi to se mijenja, ali ne postoji ustaljeno pravilo jer rezultati ovise i o vrsti nasilja kojom se nasilnici služe. Nasilje među djecom se javlja kao strategija u želji za dominacijom u društvu. Uočeno je da raste kada djeca kreiraju vršnjačke grupe, a kada one budu formirane opadaju i brojni oblici agresivnog ponašanja. Djeca nasilnici u pravilu imaju par bližih prijatelja koji su također često agresivni te podržavaju njihovo ponašanje. Sve prema Šimić, 2004.

2.4.2. OBILJEŽJA TIPIČNIH ŽRTAVA

Djecu koja su sustavno i uzastopno napadana od strane jednog ili više učenika zovemo žrtvama nasilja (Šimić, 2004). Primjerice, djeca koja su u svom razredu odbačena od ostalih, kojima se netko ruga, s kojima nitko ne želi sjediti, koju drugi pojedinci izazivaju ili čak tjelesno zlostavljaju.

Njih karakterizira nisko samopouzdanje i samopoštovanje, introvertirana su, a i često se javlja tendencija da krive sebe za poteškoće. Također su pasivne, neasertivne, i submisivne osobe, a u školi se osjećaju usamljeno i nesretno te za razliku od njihovih vršnjaka imaju manje prijatelja (Šimić, 2004). Prema nekim istraživanjima, „njihove socijalne vještine lošije su u odnosu na ostalu djecu². Žrtve su uglavnom u jednakoj mjeri i dječaci i djevojčice, a u tjelesnom izgledu uočava se

² Prema istraživanjima: Rigby, 2002.; Schwartz, 2000.; Boulton i Smith, 1994.; Olweus, 1994.; Mynard i Joseph, 1997.

krhka građa i niži rast³“. Sve prema (Šimić, 2004). Razlika u fizičkoj građi se pogotovo odnosi na dječake koji su žrtve zlostavljanja. Negativna slika o sebi pridonosi da neko dijete postane žrtva zlostavljanja, ali isto tako bivanje žrtvom doprinosi razvoju negativne slike o sebi. Takva se djeca osjećaju posramljenima, glupima i neprivlačnima. Nadalje, kod karakteristika djece žrtava čest je slučaj da se početne karakteristike dodatno intenziviraju pojavom zlostavljanja (Šimić, 2004). Tako su na primjer zlostavljana djeca često mirna, povučena, osjetljiva, sramežljiva i lako zaplaču (u nižim razredima osnovne škole). Te karakteristike „privlače“ zlostavljače jer se takva djeca obično ne usude suprotstaviti i braniti nego se još više zatvaraju u sebe te smatraju da su sama kriva za to što im se događa. Teško se izražavaju u skupini vršnjaka na bilo koji način pa tako osjećaju i nedostatak sigurnosti da potraže pomoć. Nije im bitno na koji način, jedina želja im je da se ukllope.

Bitno je spomenuti da postoje dva tipa žrtava zlostavljanja – *pasivne žrtve* i *provokativne žrtve*. Do sada smo opisivali pasivne žrtve zlostavljanja. Za razliku od njih provokativne žrtve karakterizira spoj ustrašenih, ali istodobno i agresivnih obrazaca ponašanja. Olweus je, prema Šimić (2004) ustanovio sljedeća obilježja provokativnih žrtava, Karakterizira ih razdražljivost, poteškoće s koncentracijom te su to često hiperaktivna djeca ili djeca s ADHD-om. Nemirna su, rastresena, nasilna, stvaraju napetosti te zlostavljaju i izazivaju slabije učenike.

Slijede neki znakovi prema kojima roditelji mogu prepoznati da je njihovo dijete žrtva zlostavljanja. Primjerice, ako dijete smišlja izlike kako bi izbjeglo odlazak u školu ili izgleda ustrašeno u vezi škole, ako odabire „neobičan“ put do škole, nema dobrih prijatelja, nikad ne dovodi prijatelje doma te nije pozvano na kućne zabave ili proslave, a također ne pokazuje interes da priredi iste. Nadalje, ako ima problema sa spavanjem (nemirno spava), često dolazi kući sa oštećenim stvarima npr. odjećom, knjigama ili ozljedama koje se ne mogu objasniti igrom. Ako izgleda nesretno, tužno ili pokazuje neočekivane promjene raspoloženja, razdražljivost i slično. Djeci žrtvama zlostavljanja postepeno slabi školski uspjeh te gube interes za školu, što mogu primijetiti i učitelji. Također, u školi učitelji mogu prepoznati i znakove kao što su zadirivanje i ruganje od strane drugih učenika, nazivanje pogrđnim imenima, udaranje, guranje, uzimanje i oštećivanje stvari. Često stanke za odmore provode sami ili nastoje ostati u blizini učitelja ili drugih odraslih osoba. Isto tako sve već spomenuto što mogu primijetiti roditelji mogu i učitelji u školi. Sve prema Šimić (2004).

³ Prema istraživanjima: Pedreira-Masa, Rodrigues-Piedra i Seoane-Lago, 2006.; Munni i Malhi, 2006.; Baldry, 2003.; Voss i Muligan, 2000.

2.4.3. OBILJEŽJA PROMATRAČA NASILJA

Velik broj učenika promatra viktimizaciju i na različite načine reagira na nju, njih se naziva promatračima. Njihove reakcije mogu biti „pozitivne, neutralne (ravnodušne) ili negativne, a mogu pridonijeti pogoršavanju problema ili njegovu rješavanju“ (Salmivalli, 2010 prema Bilić, 2013). One predstavljaju kombinaciju njihovih stavova o nasilju te potencijalnih čimbenika koji utječu na to hoće li, kada i kako neki učenik reagirati na pojavu zlostavljanja.

Uglavnom promatrače dijelimo na branitelje, pomoćnike/sljedbenike i neangažirane promatrače. No, osim promatrača branitelja (aktivno pomažu žrtvi) postoje i mogući branitelji – oni ne podržavaju nasilje i žele pomoći žrtvi, ali ništa ne poduzimaju (Bilić, 2013). Velik broj djece je na strani nasilnika. Oni, iako ne iniciraju nasilje, u njemu aktivno sudjeluju i podupiru nasilnika, to su pomoćnici ili sljedbenici. Također postoje i oni koji se ne sudjeluju izravno u nasilju, ali na verbalan i neverbalan način podržavaju ponašanje počinitelja (aktivni pristaše) te oni koji podržavaju nasilnike, ali to ne iskazuju javno (pasivni pristaše). Treća i najbrojnija skupina neangažiranih promatrača su djeca koja promatraju nasilje, ali su nepristrana/neutralna („njih se to ne tiče“). U elektroničkom svijetu gdje se nasilje sve češće pojavljuje, također na sličan način raspoznajemo uloge: štetnih promatrača, korisnih promatrača i neangažiranih ravnodušnih internetskih promatrača (sve prema Bilić, 2013). Kao što je već spomenuto, uloga koju će neko dijete zauzeti u situaciji kada promatra nasilje ovisi o nizu čimbenika.

Autorica Bilić (2013) u svome radu navodi najznačajnija teorijska objašnjenja koja utječu na djetetovu odluku glede obrane. A) Djetetova procjena događaja; hoće li događaj smatrati potrebnim za intervenciju te hoće li pokazati razumijevanje potrebi žrtve za pružanjem pomoći. B) Sukladno teoriji moralnog razvoja i u situaciji zlostavljanja djeca se susreću s moralnom dilemom; „trebam li pomoći? kako ću se osjećati ako ništa ne poduzmem?“. Takva bi situacija trebala probuditi osjećaj krivnje i nepravde te empatiju koji potiču prosocijalno ponašanje (Hoffman, 2000). C) Analiziranje mogućih negativnih i pozitivnih ishoda ukoliko se uključe u sukob. Moguće su štetne posljedice kao što su ozljede, povezivanje sa žrtvom i socijalno neodobravanje ili pak, s druge strane, moguće nagrade/ dobitci poput prijateljstva, popularnosti i priznanja (Dovidio i sur., 2006). D) Četvrta teorija je nešto složenija te govori o motiviranosti promatrača za intervencijom – pod utjecajem je potencijalnih čimbenika koje donosimo u nastavku. *Tumačenje štete* koja nastaje prema žrtvi; dijete promatrač će intervenirati ovisno o tome procjeni li da se radi o grubom napadu ili o običnom zadirkivanju/ naguravanju. *Emocionalne reakcije* mogu ići u smjeru suosjećanja prema žrtvi ili strahu od postanka žrtvom ukoliko se uključe

u obranu. Zatim, *socijalna procjena odnosa i pozicija*, naime ako dijete osjeća antipatiju prema žrtvi manje vjerojatno će pružiti pomoć, također ako je blisko sa žrtvom aktivno će se zauzeti za nju. Na isti način utječu i odnosi s nasilnikom. *Moralno vrednovanje* odnosi se na promatračev stav prema nasilju, smatra li nasilno ponašanje nemoralnim i neprihvatljivim činom lakše će pružiti pomoć u odnosu na djecu sklonu moralnom opravdanju. Posljednji čimbenik je *samoučinkovitost*, odnosno vjerovanje nekog učenika da njegova intervencija može pomoći. Ako vjeruje da može veća je vjerojatnost da će pružiti pomoć i obrnuto. (Sve prema Bilić, 2013).

Dakle, utjecaj navedenih čimbenika, tijekom promatranja nasilja, odgovoran je za to kakav će stav zauzeti učenici promatrači te koja će biti njihova uloga u promatranom nasilju. Noviji trendovi za prevenciju vršnjačkog zlostavljanja sve se više fokusiraju na ulogu promatrača. Riječ je o tome „da se radi o najvećoj skupini učenika čije je ponašanje lakše promijeniti nego ponašanje njihovih vršnjaka sklonih nasilju“ (Bilić, 2013). Neka istraživanja prikazuju da intervencije vršnjaka brzo i učinkovito zaustavljaju nasilje (Li, 2006; Tsang, Hui, Law, 2011 prema Bilić, 2013). Ali također i da ono duže traje u prisutnosti očevidaca koji ništa ne poduzimaju. Stoga, „vjeruje se da bi utjecaj na promatrače mogao biti ključni čimbenik u smanjenju klasičnih oblika nasilničkoga ponašanja“ (prema Bilić, 2013).

Sa ovoga stajališta, Bilić (2013) zaključuje da bi se trebali kreirati nenasilni stavovi te proširiti svijest o empatiji za žrtve i moralnom senzibilitetu. Također, da je učenike potrebno educirati jer je čest razlog ne pružanja pomoći upravo osjećaj nekompetentnosti i straha od neučinkovitosti. U skandinavskim školama primjenjuje se pristup protiv nasilničkog ponašanja koji je temeljen na uključenosti svih vršnjaka, a studije dokazuju uspješnost u zaustavljanju nasilja i viktimizacije (Salmivalli, 2010; Kärnä i sur. 2011 prema Bilić, 2013).

2.5. KRATAK PREGLED PRIJAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Istraživanje problema vršnjačkog nasilja započelo je 70-ih godina prošloga stoljeća zahvaljujući švedskom profesoru psihologije Danu Olweusu. On se počeo sustavno baviti ovom problematikom, definiranjem problema, utvrđivanjem raširenosti pojave itd. te je na taj način osvijestio postojanje problema u stručnim krugovima i javnosti. Olweus je dao prvu definiciju nasilja među vršnjacima te njegovo ime danas možemo pronaći u gotovo svakom radu na ovu temu. Ubrzo su se i znanstvenici drugih skandinavskih zemalja zainteresirali za ovaj problem,

počevši od Švedske. Nešto kasnije pridružile su se i ostale razvijene zemlje (Belančić i sur., 2013). Međutim, problem zlostavljanja među učenicima prvenstveno je zanimao roditelje, nastavnike i medije dok su se školske vlasti držale po strani. No, to se promijenilo 1982. jednim nesretnim događajem u Norveškoj. Trojica dječaka u dobi od 10 i 14 godina počinila su samoubojstvo zbog nasilništva kojeg su trpjeli od svojih vršnjaka. Taj događaj pokrenuo je mnoštvo reakcija u medijima i široj javnosti, te označio prekretnicu suočavanja s problemom zlostavljanja među mladima. Krajnji rezultat bila je „općenacionalna kampanja za rješavanje problema nasilnik/žrtva u norveškim osnovnim i srednjim školama, koju je potaknulo Ministarstvo obrazovanja u jesen 1983. godine“ (Olweus, 1998 prema Belančić i sur. 2013). U Hrvatskoj se istraživanja provode od 2003., počevši od istraživanja u sklopu diplomskog rada psihologinje Elez. Od iste godine pa sve do danas UNICEF-ov projekt „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ sustavno provodi istraživanja vršnjačkog nasilja u školama. Također, istraživanja kontinuirano provode „Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba“ i „Institut za društvena istraživanja Zagreb“ (Belančić i sur., 2013). Zbog toga danas u Hrvatskoj imamo brojna saznanja vezana uz problem nasilja među djecom, neka od njih donosimo u nastavku.

Rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece iz 2003. godine upućuju na spolne razlike u učestalosti vršnjačkog nasilja. Isto navode Marušić i Ivanec (2007) koji su prema dobivenim podacima naveli da dječaci pokazuju više nasilničkog ponašanja naspram djevojčica (21,8% djevojčica i 39,6% dječaka u datom istraživanju). Sukladno tome, rezultati Rigby-jeva (2004) istraživanja kažu da su dječaci češće nasilni prema djevojčicama nego djevojčice prema dječacima. Međutim, još neki nalazi po ovom pitanju, a koje valja uzeti u obzir navode da djevojčice pokazuju „suptilnije, manje vidljive i teže mjerljive“ oblike nasilja (Crick, Grotpeter, 1995.; Crick, 1996.) te da su na upitničkim mjerilima manje spremne priznati vlastito nasilničko ponašanje u odnosu na dječake (Eslea i sur., 2004).

Knežević i Baradić (2004) u svom su istraživanju došle do zaključka koje se vrste nasilja najviše pojavljuju među učenicima četvrtih i petih razreda. Rezultati su detektirali govorenje ružnih riječi kao najčešći oblik nasilja (11% djece koja to doživljavaju svaki dan, a 48% rijetko ili ponekad). Zatim slijedi fizički oblik nasilja (udaranje, guranje), ogovaranje te omalovažavanje. Odnosno, govorimo o različitim oblicima verbalnog nasilja te blažem obliku fizičkoga nasilja. Navedeno se pokazalo važećim i kod djece koja doživljavaju nasilje te kod djece koja nasilje vrše nad drugom djecom. Do sličnih rezultata se može doći proučavajući druga istraživanja provedena među mlađom osnovnoškolskom djecom.

Kroz godine istraživanja, pristup vršnjačkom nasilju se mijenjao sukladno novim otkrićima. Tako, od sredine 90ih godina, vršnjačko nasilje se ne promatra kao dvosmjernan proces (nasilnik-žrtva) nego kao grupni fenomen u kojem djeca imaju različite uloge. Jedno istraživanje je ustanovilo „da su vršnjaci u 88% slučajeva svjedoci nasilja, interveniraju u samo 19% slučajeva premda njihova intervencija zaustavlja nasilje u 57% slučajeva“ (Espelage, Green i Polanin, 2012 prema Bilić, 2013). Također, Willard (2012) je ukazao da agresivno ponašanje duže traje u prisutnosti vršnjaka te da isto vrijedi i za nasilje u virtualnom svijetu.

Belančić i sur. (2013) također su dali odgovore na neka vrlo zanimljiva pitanja. Obzirom na to da su škole specifične po broju učenika, okruženju i ostalim demografskim čimbenicima, pretpostavili su da ni nasilje neće biti jednako zastupljeno u svakoj školi. Istraživanje je provedeno u tri osnovne škole, u trima različitim školskim sredinama (gradska, prigradska i seoska), te među učenicima od 4. do 8. razreda. Rezultati su pokazali najviše nasilja među učenicima iz prigradske sredine (Lički Osik), zatim iz gradske sredine (Gospić), a najmanje nasilja iz seoske sredine (Klanac). Iste rezultate navodi i Nikčević-Milković (2006). Potražio se odgovor i na pitanje kome će se učenici obratiti za pomoć u situacijama nasilja. Rezultati iz svih triju školskih sredina nalažu da se učenici u slučajevima nasilja među vršnjacima najviše povjeravaju prijateljima, zatim roditeljima, braći i sestrama, učitelju, nekom drugom školskom djelatniku i te najmanje nekoj drugoj odrasloj osobi (Belančić i sur., 2013). Dok se u nižim razredima djeca u slučaju nasilja najčešće povjeravaju roditeljima i učiteljima (Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009).

Isto istraživanje od Tomić-Latinac i Nikčević-Milković (2009) nastojalo je istražiti uspješnost UNICEF-ovog projekta prevencije vršnjačkog nasilja pod nazivom „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“. Da bi pojedina škola stekla status „Škole bez nasilja“ potrebno je proći sedam koraka programa te usvojiti kriterije kvalitete i održivosti. Potom je potrebno svake tri godine pristupiti obnovi/potvrđivanju statusa. Istraživanje je provedeno na prvih 39 škola u Hrvatskoj koje su stekle status „Škola bez nasilja“, s ciljem praćenja učinka provedbe programa. Osim učenika (4 939), u istraživanju su sudjelovali učitelji (1 205) i roditelji (1 931) iz spomenutih škola. Istraživanje je provedeno 2008. godine te su dobiveni rezultati uspoređeni s onima u inicijalnom istraživanju 2004. godine. Rezultati za učitelje su pokazali da se u ispitivanim školama održao i podigao osjećaj kompetentnosti učitelja uslijed problema vršnjačkog nasilja. Također, većina roditelja upoznata je sa školskim aktivnostima pri provedbi preventivnog programa pritom su pristup škole procijenili kao ozbiljan te su bili zadovoljni suradnjom. Nadalje, rezultati dobiveni samoiskazom učenika nalažu da je prepolovljen broj učenika nad kojima je u protekla 3 mjeseca izvršeno nasilje (10,4% djece u 2004. naspram 4,64% djece u 2008. god.). Ujedno se smanjio broj

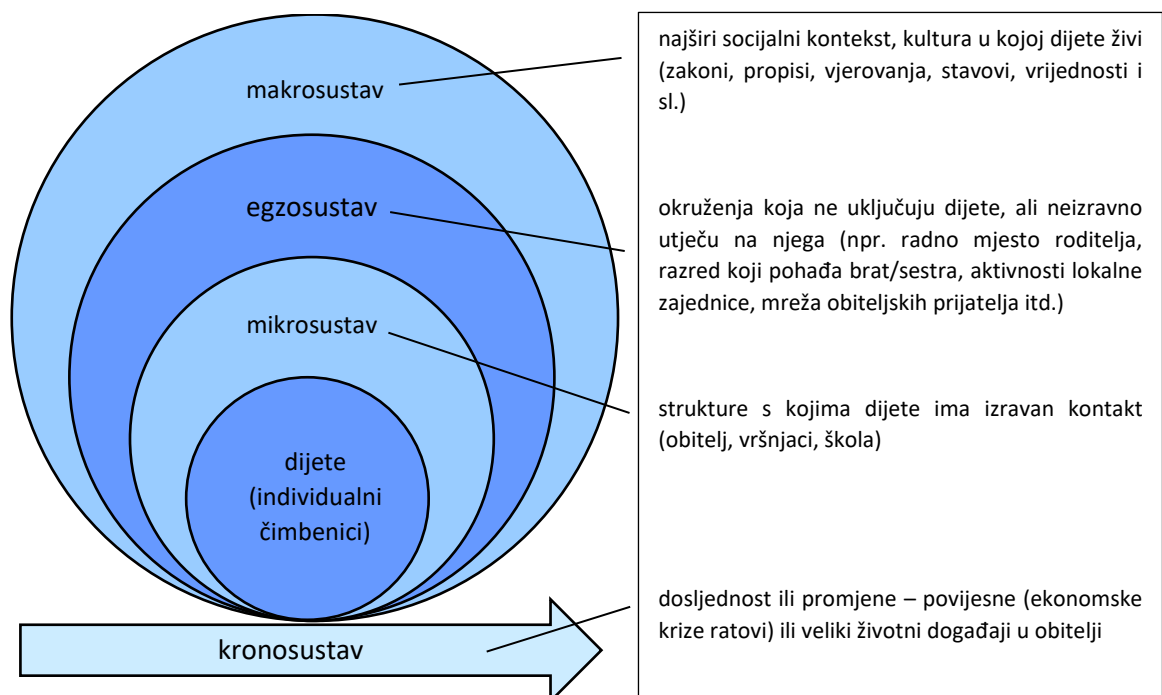
nasilne djece gotovo tri puta (11,98% u odnosu na 3,21%) te je značajno porastao broj djece koja se aktivno uključuju u zaustavljanje nasilja u školi.

Istraživanja o prirodi i posljedicama nasilja među djecom započeo je Dan Olweus u skandinavskim školama. Posljedice se mogu kategorizirati u tri veće skupine: psihološke poteškoće, poteškoće u socijalnom funkcioniranju i tjelesne posljedice (Kerovec, 2018). Autor Rigby (2006) govori o različitim čimbenicima koji mogu utjecati na to kakve će posljedice biti. Kao najvažnije čimbenike ističe: oblik vršnjačkog nasilja, trajanje i karakter nasilja, učestalost nasilja te otpornost samog djeteta (prema Kerovec, 2018). U literaturi se posljedice najčešće promatraju kao kratkoročne i dugoročne. Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) u svom radu navode kratkoročne posljedice: „učestali izostanci iz škole, slabiji školski uspjeh, pojačani strahovi, slabije samopouzdanje i samopoštovanje, osjećaj manje vrijednosti, usamljenost, povučенost, osjećaj napuštenosti, pretjerana osjetljivost, suicidalne misli, psihosomatski simptomi“ (bolovi u glavi i trbuhu, vrtoglavica, otežano spavanje, jutarnji umor itd.). Također, navode i dugotrajne posljedice, a to su: „doživljaj sebe kao drugačije osobe od ostalih u društvu, anksioznost, depresija, niže samopoštovanje, poremećaj u prehrani, osjećaj nemoći da se zauzme za sebe, osjećaj da svijet nije sigurno mjesto, naučena bespomoćnost, beznade, ljutnja i ogorčenost na sebe, ne uspijevaju ostvariti svoj potencijal“ (prema Smontara, 2012). Najrizičniji od svih oblika internaliziranih problema u ponašanju je pokušaj samoubojstva. Istraživanja koja su se bavila različitim aspektima suicidalnog ponašanja kao važan faktor rizika su prepoznala upravo vršnjačko zlostavljanje tijekom školovanja (Tomic, 2005 prema Kerovec, 2018).

Velik broj istraživanja usmjerio se na mnoge zaštitne i rizične čimbenike koji utječu na razvitak vršnjačkog nasilja. Poznat je ekološki pristup kojeg karakterizira djetetova razvojna okolina (Vulić- Prtorić, 2001). U spomenutom pristupu čimbenici se dijele u četiri skupine: osobine samog djeteta, obiteljske i druge bliske veze, škola i zajednica te kultura i mediji (navedeno će biti detaljno predstavljeno u sljedećem poglavlju). Djetetovo obiteljsko okruženje jedan je od najvažnijih čimbenika koji ima utjecaj na razvoj nasilnog ponašanja kod djece (Velki, 2012A). Također, ispitujući potencijalne prediktore vršnjačkog nasilja, Krulić Kuzman i sur. (2017) su svojim istraživanjem kao najznačajniji prediktor (od ispitivanih) ukazali na emocionalnu inteligenciju. Čime je potvrdila nalaze Mayer i sur. (2004) koji su analizirajući brojna istraživanja utvrdili pojavljivanje jedinstvenog obrasca u odnosu nasilnog ponašanja i emocionalne inteligencije.

3. ČIMBENICI RIZIKA KOD POJAVNOSTI NASILNIH PONAŠANJA

Prvotna istraživanja problematike nasilja među vršnjacima, objašnjenja su tražila u okviru teorija agresivnosti. No, kako one nisu uspjele ponuditi sve odgovore istraživanja su se usmjerila na otkrivanje rizičnih i zaštitnih čimbenika za pojavu nasilja među djecom. Jedan od najistraživanijih modela je Bronfenbrennerov ekološki model razvoja, koji omogućuje holistički pogled na problem vršnjačkog nasilja i viktimizacije (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Prema tom modelu, nasilničko ponašanje djece objašnjeno je kroz nekoliko sustava koji izravno ili neizravno djeluju na dijete (mikrosustav, egzosustav i makrosustav). Izuzev navedenih sustava promatraju se i individualni čimbenici djeteta, to jest njegove biološke i psihološke karakteristike. U nastavku ćemo govoriti više o čimbenicima rizika iz svih sustava koji okružuju dijete te o individualnim čimbenicima rizika.

Slika 2: Bronfenbrennerov model socijalno-ekološkog sustava (Bilić, 2018)

Tablica 2: Čimbenici rizika koji utječu na pojavu vršnjačkog nasilja - obrađeni u radu

DIJETE	MIKROSUSTAV	EGZOSUSTAV	MAKROSUSTAV
Individualni čimbenici	Bliske veze	Škola i zajednica	Kultura i mediji
spol	obitelj	odnos s učiteljima/nastavnicima	kultura
dob	vršnjaci	nadzor odraslih u školama	mediji
osobne karakteristike djeteta	utjecaj braće/sestara	školska politika	
	socioekonomski status obitelji	veličina mjesta	

3.1. INDIVIDUALNI ČIMBENICI RIZIKA

Intrapersonalni ili individualni rizični čimbenici odnose se na osobine djeteta (biološke, psihološke i genetske) prema Velki (2012A). Mnogobrojni su, stoga ćemo u radu govoriti više samo o sljedećim kategorijama: spolu, dobi i nekim osobnim karakteristikama. Spol i dob koji pripadaju demografskim značajkama, najistraživanije su individualne dječje osobine povezane s nasilnim ponašanjem (Velki i Kuterovac Jagodić, 2013). Od osobnih karakteristika govoriti ćemo o: fizičkome izgledu, bihevioralnim i biološkim karakteristikama, psihološkim karakteristikama, socijalnim vještinama te karakteristikama ličnosti.

3.1.1. SPOL

Spolne razlike kod vršnjačkog zlostavljanja nisu novost, potvrđuju ih brojna istraživanja u dugom vremenskom periodu. Nije ih ni neobično za očekivati zbog očitih razlika u biološkom načinu funkcioniranja između ženskoga i muškoga spola. Osobito kada govorimo o djeci koja su u psihičkom i fizičkom razvoju. Kod pojave vršnjačkog zlostavljanja u osnovnim školama spolne razlike se očituju kroz sljedeće razine: *u učestalosti nasilja, vrstama nasilja, posljedicama* koje nasilje uzrokuje te nekim *specifičnim obilježjima žrtava nasilja* (Marušić i P. Ivanec, 2007).

Prema istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2004) provedenom na globalnoj razini, rezultati iz Hrvatske ukazuju da je 24,7% djevojčica u odnosu na 28,4% dječaka bilo žrtvama nasilja, u proteklih nekoliko mjeseci od ispitivanja. Također, prema podatcima o

zlostavljanju drugih 21,8% djevojčica i 39,6% dječaka izjasnilo se da su barem jednom zlostavljali vršnjake tijekom proteklih mjeseci. Rezultati ovog istraživanja samo su jedni od brojnih drugih koji upućuju na spolne razlike u učestalosti vršnjačkog zlostavljanja. Istraživanja dakle ukazuju da su dječaci češći sudionici vršnjačkog zlostavljanja, i kao žrtve i kao počinitelji (Marušić i P. Ivanec, 2007). Razlozi su brojni, kako biološki, tako i odgojni i evolucijski. Naime, muškarci su oduvijek bili jači spol, bilo to kada su morali ubijati velike životinje kako bi prehranili obitelji ili kada su odlazili u ratove i borili se. Taj poriv za borbom i fizičkim dokazivanjem snage zapisan je u njihovom DNK. Iz tog razloga društvo ne gleda jednako na to potuku li se dvije djevojčice ili dva dječaka. Što nas povezuje i sa sljedećom razlikom u pojavi vršnjačkog zlostavljanja prema spolu, a to je razlika u vrstama zlostavljanja. „Dječaci su češće izloženi izravnim oblicima zlostavljanja poput fizičkog zlostavljanja i verbalnog (izrugivanja i prijetnji), dok su djevojčice češće izložene različitim vrstama indirektnog zlostavljanja kao što je ignoriranje, širenje laži i isključivanje iz vršnjačke skupine“ (Borg, 1999.; Collins, McAleavy i Adamson, 2004. prema Marušić i P. Ivanec, 2007). Djevojčice se služe drugačijim vještinama u ostvarivanju svojih ciljeva te tako iskazuju više indirektno ili relacijske agresije koja se odnosi na narušavanje žrtvinih odnosa s drugima (Crick i Grotpeter, 1995. prema Marušić i P. Ivanec, 2007).

Međutim, valja napomenuti sljedeće, što također uviđaju i drugi istraživači. Ove nalaze ne treba uvijek uzimati zdravo za gotovo jer na navedene spolne razlike može utjecati način prikupljanja podataka. Autori Crick i sur. (2002) navode da „podatci do tada provedenih studija umanjuju agresivnost koju pokazuju djevojčice jer su istraživanja uglavnom propuštala zabilježiti suptilnije, manje vidljive i teže mjerljive oblike vršnjačke agresije među djevojčicama“ (prema Marušić i P. Ivanec, 2007). Također, djevojčice su na upitničkim mjerama manje spremne priznati vlastito zlostavljачko ponašanje u odnosu na dječake jer se ono univerzalno smatra manje prihvatljivim za njih (Eslea i sur., 2004). Toj tvrdnji idu u prilog i rezultati istraživanja da su nerijetko brojnije djevojčice koje doživljavaju nasilje nego one koje ga manifestiraju.

Nadalje, kada govorimo o obilježjima žrtava, razlikujemo pasivne i provokativne žrtve vršnjačkog zlostavljanja. Istraživanja ovog fenomena nema puno, ali jedno od njih provedeno u Hrvatskoj pokazuje da je među pasivnim žrtvama tek nešto više djevojčica nego dječaka. Dok je s druge strane, u skupini provokativnih žrtava (onih koje svojim izazivačkim ponašanjem postaju meta) gotovo dvije trećine dječaka naspram otprilike trećine djevojčica (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006. prema Marušić i P. Ivanec, 2007).

Naposlijetku, posljedice vršnjačkog zlostavljanja koje se javljaju kod dječaka i djevojčica također se razlikuju. Zbog same razlike u vrstama zlostavljanja koje manifestiraju djevojčice i

dječaci razumljivo je da će i posljedice biti različite. Tako, dugotrajnija izloženost viktimizaciji predviđa pojavu simptoma anksioznosti i depresije kod djevojčica, ali ne i kod dječaka (Bond i dr., 2001. prema Marušić i P. Ivanec, 2007). U jednom istraživanju učitelji procjenjuju da djevojčice koje su žrtve zlostavljanja izbjegavaju društvene interakcije, depresivne su i imaju povećan strah od socijalnog prihvaćanja te se osjećaju usamljeno (Puttalaz i sur., 2007. prema Marušić i P. Ivanec, 2007). „Čini se da izloženost relacijskoj agresiji ima znatno ozbiljnije posljedice za socio-emocionalni razvoj djevojčica“ (Crick, Casas i Nelson, 2002 prema Marušić i P. Ivanec, 2007). No, to naravno ne predstavlja pravilo jer također pate i zlostavljani dječaci te trpe posljedice zlostavljanja.

3.1.2. DOB

Od pojave istraživanja vršnjačkog zlostavljanja, istraživači su pokušavali ustanoviti u kojoj dječjoj dobi se ono javlja i postaje najučestalije. Nalazi istraživanja nisu uvijek bili jednoznačni. Neki su tvrdili da nasilno ponašanje raste s dobi djece, a drugi da se smanjuje proporcionalno s dječjim psihofizičkim razvojem koje im omogućava veću kontrolu nad emocijama. Najuvrženije je mišljenje temeljeno na istraživanjima koja uključuju cijeli dobni raspon i koja su pokazala da porast agresije ima oblik obrnute U krivulje. Odnosno, porast agresije bilježi se tijekom osnovne škole, vrhunac je zabilježen oko 14 – 15 godine, a nakon toga stupanj agresije se smanjuje (Ajduković i sur., 2012). Međutim, vršnjačko nasilje bilježi se već i u predškolskoj dobi te se mnogi radovi bave i tom tematikom (Bosankić, 2018; Kolak, 2019; Kraljic Babić i Vejmelka, 2015). Bitno je spomenuti da agresija i zlostavljačko ponašanje s porastom dobi djece mijenja svoj oblik. Dijete u 2. razredu osnovne škole neće na isti način biti agresivno kao ono u 8. razredu. Također, istraživanja pokazuju da „djeca predškolske dobi više koriste direktne oblike fizičkog nasilja zbog njihovog sociokognitivnog i jezičnog ograničenja“ (Kraljic Babić i Vejmelka 2015). Dok u osnovnoj školi vidimo promjenu iz direktnih oblika u indirektnu. Prema karakteristikama psihofizičkog razvoja, djeca se u dobi od 10 i 11 godina (4. i 5. razred) počinju sve više usmjeravati prema izvanjskoj okolini. Tada uviđaju nove obrasce ponašanja koje trebaju usuglasiti sa onima već usvojenim obrascima iz obiteljskog okruženja (Knežević i Baradić, 2004). Zato su u radu za istraživanje odabrani roditelji djece od 1. do 5. razreda jer je to vrijeme kada nasilno ponašanje kod djece postaje prisutnije te se može mjeriti. Roditelji i dalje imaju veoma snažan utjecaj u djetetovom unutarnjem svijetu, a ono počinje sve više upijati ponašanja i pravila okoline.

3.1.3. OSOBNE KARAKTERISTIKE DJECE

U ovome dijelu govoriti ćemo o osobnim karakteristikama koje mogu utjecati da neko dijete postane žrtva zlostavljanja ili zlostavljač. Karakteristike su brojne te ih navode mnogi autori, stoga smo ih u ovome radu podijeli na sljedećih pet skupina: fizički izgled, biološke i bihevioralne karakteristike, psihološke karakteristike, socijalne vještine i karakteristike ličnosti.

Kada govorimo o *fizičkom izgledu*, postoji ustaljeno mišljenje da će žrtve češće biti djeca koje se po nekim fizičkim obilježjima razlikuju od ostale djece; poput pretilosti, crvene kose, dioptrijskih naočala i slično (Šimić, 2004). No, to nije pravilo i ne smijemo zaboraviti da žrtva može biti bilo koje dijete. Poznata činjenica koja se odnosi samo na dječake je da su žrtve gotovo uvijek fizički slabije i nesposobnije od svojih vršnjaka (Elez, 2003). Npr. nisu spretni u sportovima, imaju slabiju tjelesnu kondiciju te se ne mogu obraniti od fizičkog napada (Šimić, 2004). Dok su suprotno tome, dječaci zlostavljači okarakterizirani povećanom tjelesnom snagom. Također, istraživanja su potvrdila da su tjelesna snaga i omiljenost u društvu povezani. Fizički snažniji dječaci popularniji su u društvu što ujedno i smanjuje rizik za postankom žrtve nasilja, ali i pruža mogućnost obrane (Šimić, 2004).

Prilikom objašnjenja *bioloških i bihevioralnih karakteristika* kao primjer možemo uzeti djecu s poremećajem pažnje i hiperaktivnošću (ADHD). Ona su „rizična za pojavu agresije, ali i viktimizacije“ (Velki, 2012B)⁴ te se ističu naspram svojih vršnjaka nekim specifičnostima u ponašanju. Primjerice, imaju problema sa dovršavanjem zadatka, planiranjem unaprijed, teško im je mirno sjediti te reagiraju bez razmišljanja. „Njihovo ponašanje je nepredvidivo te često zbunjuje i frustrira ljude oko njih“ (Velki, 2012B). Stoga nije teško shvatiti zašto mogu postati glavna meta za zbijanje šala u razredu, ali ni zašto može doći do pojave agresije. ADHD djeca često se bore s neuspjehom u školi koji je također jedan od prediktora kod pojave zlostavljanja (Velki, 2012B). Zanimljivo je što ove specifičnosti mogu utjecati da dijete postane zlostavljač, ali ujedno ono ne mora postati ni malo agresivno. Može imati prijateljski pristup prema ostaloj djeci koja bi, s druge strane, hiperaktivno ponašanje mogla shvatiti provocirajuće.

Psihološke karakteristike se velikim dijelom odnose na pojmove samopoimanje, samopoštovanje, samoefikasnost i samopouzdanje te su usko povezane sa socijalnim karakteristikama, odnosno vještinama. Način na koji neko dijete percipira samoefikasnost, odnosno koliko vjeruje da je sposobno nešto učiniti, rizičan je čimbenik kod manifestiranja

⁴ Prema istraživanjima: Holmberg i Hejrn 2008; Henker i Wahlen 1999; Orpinas i Horne, 2006

agresivnog ponašanja (Velki, 2012B). „Agresivna djeca vjeruju da će pomoću agresije postići očekivani cilj i nažalost većinom su u pravu“ (Velki, 2012B). Još neke karakteristike agresivne djece su: motiviranost nasilnim namjerama, posjeduju vjerovanja koja potiču nasilje (npr. u redu je udariti nekoga), ne predviđaju posljedice nasilnog ponašanja te im je vještina rješavanja problema niska. Nemaju dovoljno samopouzdanja pri korištenju miroljubivih strategija stoga pribjegavaju nasilnim „rješenjima“ (Velki, 2012B)⁵. Također, agresivna djeca ishod agresije gledaju kao nešto pozitivno. Primjerice, jako im važno poštovanje koje mogu dobiti iz okoline stoga će vjerovati da ga mogu zadobiti ako nekoga istuku, udare ili uvrijede. S druge strane, nisko samopoštovanje te negativna slika o sebi mogu pridonijeti da dijete postane žrtvom. U tom slučaju, zlostavljano dijete će samo produbljivati nesigurnost i negativnu sliku o sebi te na taj način i dalje snižavati razinu samopoštovanja (Šimić, 2004). Djeca žrtve zlostavljanja su obično niskog samopoštovanja i samopouzdanja te su također i mirna, sramežljiva, emotivna i osjetljiva (Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Socijalne vještine odnose se na uspješnost odnosa s ljudima te su kao takve važne za razmotriti prilikom objašnjenja problema zlostavljanja. Bitan čimbenik koji će nam pomoći u razumijevanju važnosti socijalnih kompetencija je – emocionalna inteligencija. Emocionalnu inteligenciju možemo definirati kao „sposobnost prepoznavanja značenja emocija i njihovih veza te korištenja emocija kao temelja razumijevanja i rješavanja problema“ (Krulić Kuzman i sur., 2017). Stoga pretpostavka je da će pojedinci sa razvijenijom emocionalnom inteligencijom sukobe rješavati mirnijim putem te će izbjegavati agresiju (Ivanović, 2008). Nadalje, Mayer i sur. (2004) na osnovi rezultata niza istraživanja utvrdili su povezanost emocionalne inteligencije i nasilnoga ponašanja. Porastom razine EQ smanjuje se nasilno ponašanje i drugi ponašajni problemi (Krulić Kuzman, 2017). Stoga „ako socijalne kompetencije gledamo kao vještine koje vode pozitivnoj socijalnoj prilagodbi onda djeci zlostavljačima nedostaju takve vještine“ (Velki, 2012B). Druga strana uzima u obzir posjedovanje vještina za manipuliranje drugima kako bi se došlo do nekoga cilja iako on može biti motiviran agresivnim namjerama (Velki, 2012B).

Karakteristike ličnosti koje uvjetuju pojavu agresije pod utjecajem su nasljednih faktora (Žužul, 1989. prema Elez, 2003). Na to ima li netko „dugi ili kratki fitilj“ već znamo da ne možemo utjecati, ali jedan dio toga faktora možemo poboljšati učenjem. Agresivnost se kao karakteristika ličnosti pojavljuje na dva nivoa: kao *latentna agresivnost* i kao *manifestna agresivnost* (Šimić, 2004). „Latentna agresivnost je relativno trajna i stabilna karakteristika pojedinca da na

⁵ Prema istraživanjima: Cassidy, 2009; Cassidy i Taylor, 2005; Hall, 2006; Stevens, De Bourdeaudhuij i Van Oost, 2002.

provocirajuće situacije reagira porastom emocionalne tenzije i pojavom tendencije za napadom na izvor provokacije“ – tj. agresivnom motivacijom (Žužul, 1989 prema Šimić, 2004). Dakle, nužno je posjedovanje agresivne motivacije da bi došlo do nasilničkog ponašanja. Međutim, u situacijama kada postoji agresivna motivacija do manifestne agresije ipak ne mora doći zbog pojave *agresivne inhibicije*. Ona utječe na kontrolu agresivnosti, odnosno zadržavanje emocionalnog izražavanja te je pretežno pod utjecajem učenja. Obje karakteristike – „latentna agresivnost i agresivna inhibicija su funkcije vegetativnog živčanog sustava“ (Žužul, 1989 prema Šimić, 2004). Dakle, na nastanak će nasilnog ponašanja utječu nasljedna i relativno stabilna karakteristika povećane latentne agresivnosti (motivacije), te karakteristika smanjene agresivne inhibicije, koju je učenjem moguće mijenjati. Sve prema Žužul (1989) iz rada Šimić (2004).

3.2. BLISKE VEZE KAO ČIMBENICI RIZIKA

Izuzev djetetovih osobina, drugi najproučavaniji čimbenik koji utječe na vršnjačko nasilje je obitelj. Gotovo sva su djeca rođena i odgajana u obiteljima. Obitelj stoga ima veliku ulogu pri razvoju rizičnih i zaštitnih faktora koji uvjetuju pojavu nasilnih ponašanja. Sukladno odrastanju, prijatelji i vršnjaci zauzimaju sve važniju ulogu u životu djeteta, a utjecaj obitelji se smanjuje.

3.2.1. OBITELJ

Premda je uloga obitelji toliko bitna u svim segmentima djetetova života, mnogo je potencijalnih faktora za razvoj agresivnog ponašanja i ostale ponašajne probleme. Oni se očituju u samoj strukturi obitelji, kvalitetom odnosa među roditeljima, roditeljskim stilom, kvalitetom emocionalne privrženosti, komunikacijom roditelj- dijete, sustavom vrijednosti koji roditelji prenose na djecu itd.

Od samog rođenja djeteta, kvaliteta emocionalne povezanosti s roditeljima važan je čimbenik u odnosu s drugima, stoga utječe i na pojavu nasilnog ponašanja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Istraživanja pokazuju da nasilna djeca nemaju razvijenu sigurnu privrženost uz svoje roditelje, osobito uz majku (Koiv, 2012; Eliot i Cornell, 2009 prema Velki i Kuterovac Jagodić 2014). Ona su najčešće razvila izbjegavajuće nesigurni stil privrženosti, kojeg karakterizira nedosljednost u raspoloživosti roditelja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Zanimljiv

dokaz kaže „da se izbjegavajući stil privrženosti prema majci pokazao dobrim prediktorom relacijskog nasilja kod djevojčica, dok je isti stil privrženosti prema ocu dobar prediktor relacijskog nasilja kod dječaka“ (Williams, 2011 prema Velki i Kuterovac Jagodić 2014). Dane navode potkrjepljuje i Bowlbyjeva (1969) teorija privrženosti koja kaže da iz prvog odnosa s roditeljima dijete stvara mentalnu sliku svog odnosa s drugima. „Svoja prva iskustva prenosi i na sljedeće odnose tijekom života i ponaša se u skladu sa svojim očekivanjima“ (Velki, 2012A).

Nadalje, odnos roditelja i djeteta te roditeljski stil uvjetuju pojavu agresivnosti. Roditeljski stil spoj je dvije dimenzije roditeljstva, to su roditeljska toplina (topli i hladni roditelji) i roditeljski nadzor (strogi i popustljivi roditelji) prema Velki (2012A). „Istraživanja roditeljskog stila su pokazala da je autoritaran roditeljski stil najbolji prediktor nasilnoga ponašanja u djeteta“ (Klarin, 2002 prema Velki, 2012A). Autoritarni roditelji su strogi i hladni, djeluju bez kompromisa, sputavaju inicijative djeteta, spontanost i slobodno mišljenje. Oni djeci postavljaju nerealne zahtjeve i očekivanja te često primjenjuju silu (Velki 2012A). S druge strane, hladni i permissivni roditelji nedosljedno odgovaraju na potrebe djeteta, nedostaje im topline i razumijevanja, nisu zahtjevni te su im očekivanja niska (Bowes i sur., 2009; Palmer i Hollin, 2001 prema Velki, 2012A). Njihovu djecu karakterizira neprijateljsko raspoloženje, sklonost agresivnosti ili introvertiranosti. Uz to postoji znatna šansa da postanu delikventi jer nedostatak roditeljskog nadzora omogućava izlaganje problematičnim vršnjacima. Također, neka djeca delikventnim ponašanjem nastoje privući pažnju permissivnih roditelja.

„Otvorena, učestala i primjerena komunikacija između djeteta i roditelja ključna je za normalan razvoj. Način na koji roditelji komuniciraju s djetetom te što i kako komuniciraju može imati i pozitivan i negativan utjecaj na djetetovo ponašanje“ (Cenkseven Önder i Yurtal, 2008 prema Velki 2012B). Osobito je važna komunikacija glede rizičnih ponašanja. Određeni roditelji ponekad neprikladno kažnjavaju dijete i ne objašnjavaju mu što je loše napravilo i kako to može ispraviti. Djecu se tada ne uči novim prikladnim načinima ponašanja, a negativna kazna uči ih negativnim načinima rješavanja problema (Velki, 2012A). Drugi problem u komunikaciji predstavljaju roditelji koji imaju poteškoće pri verbalnom rješavanju problema stoga im je teško modelirati i učiti iste svoju djecu (Perry, Perry i Kennedy, 1992 prema Velki 2012B). To možemo vidjeti na primjeru „napad je najbolja obrana“, iako roditelji djeteta nemaju loše namjere te usmjeravaju dijete na obranu, to može prouzročiti da tada djeca napadnu prva (Velki 2012B).

Sljedeći faktori odnose se na kvalitetu odnosa među roditeljima te na povezanost članova obitelji. Posebice je štetna izloženost djeteta sukobima, svađama i nasilju među roditeljima. Isto vrijedi za manifestiranje nasilnog ponašanja te za postajanje žrtvom nasilja (Cummings i Davies,

2002 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Baldry (2003) utvrdio je da djeca koja su svjedoci obiteljskog nasilja imaju trostruko veće šanse da postanu nasilnici. Navedeno se odnosi i na djecu izloženu fizičkom kažnjavanju od strane roditelja. Fizički zlostavljana djeca pokazuju nedostatak empatije i visok stupanj agresivnog ponašanja te je vrlo vjerojatno da će ih vršnjaci odbaciti (Velki 2012B). Još se jedan podatak o kvaliteti odnosa među roditeljima pokazao značajan. Naime, obitelji u kojima očevi imaju znatno veću moć i autoritet od majki pokazale su se rizične za djecu počinitelje nasilja koji su ujedno i žrtve (Curtner- Smith, 2000.; Stassen Berger, 2007. prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Od strukturalnih čimbenika, rizičnim za agresivno ponašanje pokazale su se jednoroditeljske obitelji. „Nasilna djeca češće nemaju oca ili je odsutan, što je osobito rizično za razvoj zlostavljачkog ponašanja kod dječaka“ (Espelage i sur., 2000 prema Velki i Kuterovac Jagodić 2014).

3.2.2. VRŠNJACI

Kako djeca dolaze u godine adolescencije više vremena provode s vršnjacima, a manje u obiteljskom okruženju. Utjecaj roditelja postepeno slabi, a vršnjački postaje dominantan te djeca traže podršku i odobravanje od prijatelja i vršnjaka (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Iz tog razloga vrsta odnosa koju će razviti s vršnjacima od izuzetne je važnosti za njihov rast i razvoj (Parsai i sur., 2008 prema Belošević, Ferić i Mitrić 2021). Mnogo je pozitivnih funkcija prijateljstva, npr. povratna informacija mladoj osobi o vlastitoj vrijednosti, poticanje na stjecanje novih vještina, ali i zaštita od negativnih čimbenika (Bollmer i sur., 2005 prema Belošević i sur., 2021). Kvalitetna prijateljstva mogu zaštititi od viktimizacije i ublažiti nasilna ponašanja. Ali i suprotno, druga vrsta prijateljstava može utjecati na pojavu i poticanje delikventnog i zlostavljачkog ponašanja.

Djeca postaju prijatelji s vršnjacima s kojima imaju slične interese i reputaciju (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Ranije se smatralo „da su djeca počinitelji nasilja odbačeni od strane vršnjaka, no novija istraživanja pokazuju da i oni pronalaze prijatelje sličnih osobina i ponašanja od kojih dobivaju podršku za svoje nasilničko ponašanje“ (Perren i Hornung, 2005 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Nije rijedak slučaj da su nasilna djeca obožavana te postaju vođe unutar grupe vršnjaka jer posjeduju vještinu manipulacije svojom socijalnom okolinom (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Takva djeca, nametanjem vlastitih vrijednosti, nasilje čine prihvatljivim

među članovima svoje grupe prijatelja. Također, dječaci skloni nasilju u adolescenciji nerijetko postaju privlačni djevojčicama. No iako su prihvaćeni i popularni, to ne znači da su omiljeni u društvu (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Najviše poteškoća u odnosima s vršnjacima imaju djeca počinitelji nasilja koji su ujedno i žrtve. Oni su manje prihvaćena, čak i odbačena skupina djece (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Isto tako i djeca koja su isključivo žrtve zlostavljanja, u većini slučajeva imaju manje prijatelja od djece počinitelja zlostavljanja (Wang, Iannotti i Nansel, 2009 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Sukladno snažnom vršnjačkom utjecaju roditelji ne moraju izgubiti svoj utjecaj na dijete. Djeca biraju grupe prijatelja prema vlastitim osobinama i sustavima vrijednosti, a njihov je razvoj uvelike uvjetovan odgojem. U toploj i brižnoj okolini odrastanja, gdje su roditelji dostupni djetetu kad mu je potrebno, a djeca sudjeluju u donošenju obiteljskih odluka, vlada uspostava pozitivnih vrijednosti. Takva okolina ima značajan utjecaj na djetetove odnose s vršnjacima npr. smanjen vršnjački utjecaj i češće ostvarivanje bliskih i zdravih prijateljstva s vršnjacima. (Sve prema Velki, 2012A.)

3.2.3. UTJECAJ BRAĆE/SESTARA

Važnu ulogu u razvoju djeteta, imaju braća i sestre. „Broj braće i sestara jedno je od obilježja obiteljskog okruženja koje utječe na ponašanje svakoga djeteta. Naime, djeca više vremena provedu s braćom i sestrama nego s roditeljima te tijekom odrastanja oni imaju ulogu prijatelja, učitelja, a ponekad i roditelja u njihovom životu. Stoga je kvaliteta njihovoga odnosa od iznimne važnosti za razvoj pojedinca“ (Sve prema Krulić Kuzman, Velki i Takšić, 2016).

Manji se broj istraživanja bavio utjecajem braće/sestara na pojavnost agresivnog ponašanja među vršnjacima. Wolke, Tippett i Dantchev (2015) prema istraživanju navode da sva braća i sestre imaju poneko iskustvo u povremenim sukobima, ali da je do 40% njih izloženo svakodnevnom nasilju od strane braće i sestara (Krulić Kuzman i sur., 2016). „Zlostavljanje od strane braće i sestara povećava rizik sudjelovanja u vršnjačkom nasilju te je istodobno povezano i s emocionalnim problemima, uključujući tjeskobu, depresiju i samoozljeđivanje“ (Krulić Kuzman i sur., 2016). Ukoliko su situacije sukoba među braćom/sestrama česte te nije provedena roditeljska intervencija velika je vjerojatnost da će se takva ponašanja preslikati i u odnose s vršnjacima. Također, djeca koja doživljavaju nasilje u kući češće postaju žrtve vršnjačkog nasilja te pate od emocionalnih i ponašajnih problema (prema Krulić Kuzman i sur., 2016).

Nadalje, Velki (2012B) navodi da nasilna djeca imaju nepredvidiv i često loš odnos s braćom/sestrama te ih smatraju moćnijima. Za razliku od provokativnih žrtava koje sebe doživljavaju moćnijima od svoje braće/sestara (Bowers i sur., 1992, 1994 prema Velki 2012B). Pasivne žrtve uglavnom karakterizira pozitivan, blizak odnos s braćom/sestrama, međutim, pretjerana bliskost koja prevladava u takvim odnosima sprječava razvoj njihove samostalnosti i autonomije (Lockwood i sur., 2001. prema Velki, 2012B).

3.2.4. SOCIOEKONOMSKI STATUS OBITELJI

Socioekonomski status složen je društveni kontekst te jedno od glavnih obilježja svake obitelji. Obitelj, uz društvo i školu, ima najveći utjecaj na djecu te ga je stoga važno uzeti u obzir prilikom razmatranja njegova utjecaja na funkcioniranje pojedinca. Teško je dati jednu definiciju socioekonomskog statusa jer se sastoji od više elemenata, a najvažniji među njima su: materijalno stanje, stupanj obrazovanja i zaposlenost. Najčešće se dijeli na tri glavne kategorije, te stoga može biti: ispodprosječan, prosječan i iznadprosječan. (Lukurić, 2022)

Autorica Lukurić (2022) u svome radu navodi više modela koji na različite načine objašnjavaju utjecaj socioekonomskog statusa na dijete. Jedan od njih je *model ulaganja*. Roditelji s većim ekonomskim kapitalom imaju priliku više ulagati u razvoj djece. Primjerice, imaju mogućnost bolje ishrane, bolje zdravstvene njege, života u sigurnijoj i poticajnoj okolini te više društvenih i obrazovnih prilika za postići određene životne uspjehe. Djeca neće biti zakinuta za knjige i slikovnice, razne edukativne igre te bit će u mogućnosti sudjelovati u raznim dodatnim aktivnostima poput sporta, glazbene ili jezične škole.

S druge strane, ekonomski pritisak rezultira stresom kod roditelja koji se postepeno odražava na djeci. Ekonomske poteškoće ne djeluju direktno na dijete, nego najprije utječu na ponašanje i promjenu u odnosu između roditelja te zatim na odnos roditelj-dijete. Ovu pojavu objašnjava *model obiteljskog stresa*. U većini slučajeva, roditelji koji su pod stresom mijenjaju svoj roditeljski stil jer im zbog ostalih problema ostaje manje energije za kvalitetno roditeljstvo (Rezo 2016 prema Lukurić 2022). Primjerice, roditelji imaju manje strpljenja za razgovor sa djecom, više ih kažnjavaju te tako odnos postaje hladniji. Time, ali i „promatranjem problema i odnosa u kući, kod djece se mogu pojaviti problemi kao što su agresivnost, destruktivna ponašanja, anksioznost i depresija te počinju doživljavati stresne situacije i izvan kuće – u školi i s vršnjacima“ (Dearing, 2008 prema Lukurić, 2022).

Međutim, ne mora uvijek doći do takvog negativnog ishoda kod djece. *Model otpornosti* ističe djetetove sposobnosti, znanja i snagu potrebnu za suočavanje sa teškim životnim okolnostima. „Kod obitelji koje imaju niža primanja prepoznate su neke karakteristike koje im pomažu u nošenju sa teškim situacijama, a najznačajnija među njima je kohezivnost“ (Šućur i sur. 2015. prema Lukurić 2022). Možemo ju objasniti kao sposobnost da se članovi obitelji drže zajedno i oslanjaju jedni na druge. Nekolicina roditelja zna se bolje nositi sa stresom te će u teškim okolnostima nastojati kod djece potaknuti trud i zalaganje te im usaditi vještine i vrijednosti kako se bolje snalaziti u svijetu. Također, koliko je pojedino dijete otporno ovisiti će i o nekim genetskim čimbenicima kao što je temperament. Neka će djeca zbog svojega temperamenta znati sama izvući „deblji kraj“.

Svakom djetetu je za pravilan razvoj potrebna sigurna i ugodna okolina odrastanja, ispunjavanje njegovih fizičkih i psihičkih potreba te brižnost i toplina roditelja. Lako je za pretpostaviti da se u okolnostima u kojima je teže ispuniti djetetove potrebe, javljaju i određene poteškoće u ponašanju djece. Više istraživanja je potvrdilo da ekonomska moć utječe na zdravlje, emocionalnu dobrobit i školski uspjeh djeteta. Također utječe na psihičko zdravlje roditelja i njihov odgoj koji se zatim odražava na psihološko funkcioniranje djece (Lukurić, 2022). S druge strane, Šućur i sur. (2015) navode istraživanja koja dokazuju da se kod djece odrasle u siromaštvu češće javljaju problemi u ponašanju poput neposlušnosti, impulzivnosti i neslaganja s vršnjacima (prema Lukurić, 2022). Takva djeca imaju više emocionalnih i socijalnih problema, nezadovoljnija su obiteljskim odnosima te učestalije doživljavaju psihičko nasilje. U obiteljima niskog socioekonomskog statusa roditeljski stres uzrokuje sukobe, zanemarivanje, strogo discipliniranje i kažnjavanje, djeca zatim takvo ponašanje usvajaju kao prihvatljivo te ga prenose u odnose s drugom djecom.

Socioekonomski status je zbog svog utjecaja na pojedinca često u fokusu istraživačima, također kada je riječ o dječjem razvoju i pojavi vršnjačkog nasilništva. Premda je riječ o prilično složenoj varijabli, rezultati istraživanja mogu biti raznoliki. No, većina ih potvrđuje da su djeca nižeg socioekonomskog statusa češće žrtve vršnjačkog nasilja, ali i njegovi počinitelji. Navedeno vrijedi i za dječake i za djevojčice. „Naviše djece koja nisu uključena u nasilje svoj materijalni status procijenili su kao prosječan“ (Lukurić 2022). Također, jedno istraživanje je ukazalo na to da su djeca iz obitelji iznadprosječnog i ispodprosječnog materijalnog statusa češće nasilna prema vršnjacima. Istraživači to objašnjavaju time što razlike u socioekonomskom statusu produbljuju razlike među djecom i utječu na stvaranje predrasuda. Djeca to doživljavaju kao nepravdu te među njima dolazi do agresivnog ponašanja. (Reić Ercegovac, 2016; Elgar i sur. 2009 prema Lukurić

2022). „Jedno istraživanje u Hrvatskoj s učenicima osnovne škole u dobi od oko 13 godina pokazalo je da se 34,8% djece ponašalo nasilno prema drugoj djeci jer su slabijeg materijalnog statusa te da je 45,7% djece bilo žrtva zbog istog“ (Bilić, 2015 prema Lukurić 2022).

Kada govorimo o *cyberbulling-u*, tu se istraživanja razlikuju. Naime, *cyberbulling* češće doživljavaju, ali i čine djeca visokog socioekonomskog statusa. Razlog tomu je veći pristup tehnologiji te češće korištenje interneta (Deniz, 2015 prema Lukurić 2022).

Premda se vršnjačko zlostavljanje većinom događa u školama, učitelji snose veliku odgovornost u prepoznavanju i pravilnom reagiranju. Također i u tome što se djeca u osnovnoj školi kreću socijalizirati i stjecati prijateljstva, poželjno bi bilo da učitelji djecu podučavaju pravim životnim vrijednostima i otklanjaju predrasude nastale razlikama u socioekonomskom statusu. Važno je i da učitelji svojoj djeci pruže jednaka očekivanja i mogućnosti u učenju i radu. Nažalost, to nije uvijek slučaj jer neka istraživanja pokazuju da u školama često dolazi do samoispunjavajućeg proročanstva. Odnosno, neki učitelji također djecu nižeg socioekonomskog statusa etiketiraju kao „slabijih mogućnosti“ te ih se ne potiče na isti način niti im se pružaju iste prilike i time djeca ulaze u začarani krug nejednakosti te se počnu ponašati sukladno stavu i gledištu učitelja (Berk 2015 prema Lukurić 2022). Stoga, iako neko dijete dolazi iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa, ispravno bi bilo da učitelji stvore razrednu okolinu u kojoj će se svi učenici osjećati jednako vrijedno i poticajno.

3.3. ŠKOLA I ZAJEDNICA

Škola je mjesto gdje djeca u interakciji s vršnjacima i nastavnicima, osim stjecanja znanja, oblikuju sliku o sebi te o svijetu u kojemu žive. Interakcija s nastavnicima, nadzor u školama, politika školskog nasilja – čimbenici su koji utječu na pojavu zlostavljačkog ponašanja u školama (Velki i Kuterovac Jagodić 2014; Velki 2012B). Pozitivni čimbenici stvaraju pozitivnu školsku klimu, dok su negativni čimbenici prediktori za pojavu problema u ponašanju učenika. Također, potvrđena je korelacija između veličine mjesta (veličine škole) i pojave određenih oblika zlostavljanja (Belančić i sur., 2013).

3.3.1. ODNOS S UČITELJIMA/NASTAVNICIMA

Odnos djeteta s nastavnicima od iznimne je važnosti te uvelike utječe na to kako će se ono osjećati u školi. „U slučajevima kada nastavnici ne pružaju podršku djeci i ne uključuju jednako svu djecu u razredne aktivnosti, bilježi se više zlostavljačkog ponašanja“ (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). To se također odnosi na hladne nastavnike koji ne reagiraju na djetetove potrebe i korektno ne interveniraju situacije s pojavom nasilja. Dakle, takav negativan emocionalni odnos djeteta i nastavnika prediktor je pojavnosti zlostavljačkog ponašanja, osobito kod djece mlađe školske dobi (Hanish i sur., 2004 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). U školama u kojima djeca ne uspiju uspostaviti blisku interakciju s učiteljima/nastavnicima imaju negativnu školsku klimu. Školska klima je grupni fenomen koji uvelike utječe na učenički osjećaj pripadnosti i ugodnosti u školi. Stoga negativna školska klima ima snažan utjecaj na uključenost djece u zlostavljanje i viktimizaciju (Orpinas i Horne, 2006 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Bilježi se da „djeca počinitelji nasilja imaju loš odnos s nastavnicima kao i loš školski uspjeh te negativnu percepciju škole stoga češće izbjegavaju nastavu i ne poštuju školska pravila“ (Harel-Fisch i sur. 2011 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Dok se počinitelji-žrtve nasilja najslabije prilagođavaju na školu i najlošije su s njome povezani (Ahmed i Braithwaite, 2004 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

3.3.2. NADZOR ODRASLIH U ŠKOLAMA

Nasilništvo u školama se najčešće događa ondje gdje je nadzor odraslih najslabiji stoga najprije valja ustanoviti koja su to mjesta. Općenito govoreći ono se može odvijati svugdje, primjerice: u učionicama, na igralištu, na hodnicima, u svlačionicama i slično. No, najčešće se događa izvan učionice – za vrijeme odmora ili tijekom objeda kada djeca nisu pod učiteljevim nadzorom (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Premda je nekad prisutno i u učionicama, većinom ako je nastava monotona i ne privlači pozornost učenika. Belančić i sur. (2013) navode da se tada većinom radi o izrugivanju i drugim verbalnim oblicima zlostavljanja dok je na hodnicima i izvan školske zgrade učestalije tjelesno zlostavljanje. „Zlostavljanje izvan škole se najčešće događa na putu od škole do kuće, ali i u školskom autobusu, na autobusnoj stanici, tijekom produženog boravka, na igralištima ili parkovima itd. Škole su odgovorne za sigurnost učenika oko školskog prostora, ali većina škola uviđa da bi trebale pomoći i u smanjenju učestalosti nasilja koje se događa na putu od kuće do škole“ (Rigby, 2006 prema Belančić i sur. 2013). U nižim razredima

je učestalije nadgledanje učenika tijekom odmora te se smatra dijelom učiteljskog posla (Holt i Keyes, 2008 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). To se postepeno smanjuje kako učenici bivaju stariji jer su učitelji manje skloni miješati se u njihove prepirke. Nažalost, nastavnici često nisu ni svjesni nasilja među djecom te ne znaju adekvatno reagirati ako ga prepoznaju (Hazler i sur. 2001 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). To vjerojatno može biti jer učenici skrivaju svoja loša ponašanja od nastavnika, a i djeca zlostavljači mogu imati manipulativan stav prema nastavnicima kako ne bi ispali krivi.

3.3.3. POLITIKA U ŠKOLAMA

Kako bi u nekoj školi zavladao pozitivna školska atmosfera važno je da škola usvoji učinkovitu politiku protiv vršnjačkog nasilja. U svakoj situaciji u kojoj škola ne uspije u intervenciji zlostavljanja, iako to bilo nenamjerno, agresivna djeca će takav neuspjeh doživjeti kao odobrenje za nasilničko ponašanje. Borba protiv nasilja u školama podrazumijeva niz strategija koje djeluju na više razina, osim efikasnog reagiranja na probleme bitna je i prevencija istih te širenje svijesti o nasilju općenito. Osim učitelja/nastavnika i učenici bi trebali znati kako pravilno reagirati u situacijama nasilja. Primjer neefikasne politike je – politika nulte tolerancije, koja reagira na disciplinske probleme, ali ne poduzima ništa kako bi ih prevenirala (sve prema Velki, 2012B). Nadalje, u Americi se pokazalo da „škole koje ne zabranjuju tjelesno kažnjavanje imaju značajno veću razinu vršnjačkog nasilja te da veći broj djece nosi oružje u školu“ (Orpinas i sur., 2000; Arcus, 2002 prema Velki i K. Jagodić 2014). Autori Samara i Smith (2008) navode da bi školska politika trebala aktivno tražiti rješenje problema nasilja među vršnjacima, uspostavljati pravila ponašanja, mjere i kazne za nepoželjna ponašanja, te sve to dosljedno provoditi u cijeloj školi (prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

3.3.4. VELIČINA MJESTA

Dosadašnja istraživanja pokazala su da okolina i veličina mjesta utječe na zlostavljanje u školi. Istraživači obično razlikuju male seoske sredine, manje gradove (prigradske sredine) te velike gradske sredine. Pokazalo se da djeca iz prigradskih sredina doživljavaju najviše nasilja, zatim djeca iz velikih sredina, a najmanje nasilja bilježi se u malim i seoskim sredinama (Nikčević-Milković, 2006). Belančić i sur. (2013) u svom istraživanju navode da je razlog najveće pojave

nasilja u prigradskim sredinama povezan sa slabijom kvalitetom života u takvim mjestima. Općenito je ondje manje kvalitetnih, konstruktivnih sadržaja za stanovnike pa ujedno i za djecu i mlade. Također, za prigradske sredine je često da strukturu stanovništva u velikom broju čini i doseljeno stanovništvo što povećava razlike u navikama i potrebama stanovnika te su velike razlike u socioekonomskom statusu (Belančić i sur., 2013). U svom su istraživanju 2013. godine Belančić i sur. potvrdili hipotezu – izloženost učenika nasilju najviša je u prigradskoj sredini (39%), zatim u gradskoj sredini (29%), a najmanje u seoskoj sredini (16%)⁶. Također je ustanovljeno kojim oblicima nasilja je izloženo najviše učenika: „*nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način*“, u svim trima školskim sredinama⁶. Što se tiče mjesta gdje se nasilništvo najčešće događa u školama – pokazalo se da je u gradskim i prigradskim sredinama to najčešće na hodnicima ili stubištima (dakle tijekom odmora). Dok je u ruralnoj sredini to igralište ili sportski teren. A u svim se trima mjestima nasilništvo nerijetko događa na putu od kuće do škole. Nadalje, u svim trima sredinama učenici će se o zlostavljanju najprije povjeriti prijatelju ili prijateljici. Na drugom je mjestu u seoskoj sredini učitelj, a u gradskoj i prigradskoj sredini su to roditelji. (Sve prema istraživanju Belančić i sur., 2013; Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009.)

3.4. KULTURA I MEDIJI

Svako dijete osim u obitelji, susjedstvu, zajednici, odrasta i u određenoj kulturi te subkulturi koje utječu na njegovo ponašanje. Makrosustav kojeg čini kultura, najmanje je ispitivana razina ekološkog modela koja utječe na vršnjačko zlostavljanje, ali nikako zanemariva (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Također, svakodnevno susretanje s raznim medijima ima utjecaj na razvoj ponašanja djece.

3.4.1. KULTURA

Neke kulturne odrednice kao što su „ekonomski uvjeti života, kulturalne norme i stavovi koji prevladavaju (o ulozi žene, obiteljskim ulogama, kažnjavanju djece, ciljevima odgoja i sl.)

⁶ Iste rezultate je dobio Rigby 2006.

imaju posredan, ali svejedno značajan utjecaj na razvoj djetetovog ponašanja“ (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). „Život u nesigurnoj zajednici s visokom razinom agresije daje djetetu priliku za učenje agresivnog ponašanja, potkrjepljivanje negativnih ponašanja i priključivanje skupini delikventnih vršnjaka“ (Bandura, 1986 prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Brojna djeca odrastaju u ratnim uvjetima, u uvjetima političkoga i etničkoga nasilja, što uvelike uvjetuje razvoj njihovog psihološkog i socijalnog profila (Barber, 2008 prema Černi Obrdalj i sur., 2008).

U svom radu Černi Obrdalj i sur. (2008) govore o utjecaju ratnog stanja na pojavu nasilništva kod djece i osjećaj sigurnosti u školama. Primjerice, za vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj, djeca osnovnoškolske dobi koja su bila u gradu direktno izloženom ratnim djelovanjima pokazuju više agresivnosti naspram njihovih vršnjaka koji nisu bili izloženi ratnim djelovanjima (Keresteš, 2006. prema Černi Obrdalj i sur. 2008). Bosna i Hercegovina država je u kojoj žive tri konstruktivna naroda (Hrvati, Bošnjaci i Srbi) te je proživjela nedavnu ratnu prošlost. Za poslijeratnu BiH karakteristične su dvonacionalne škole ili tzv. „*dvije škole pod jednim krovom*“ koje su najočitiji primjer nacionalnog razdvajanja. Naime, učenici tih škola obično se koriste odvojenim ulazima, odmori su im u različito vrijeme te nastavnici ne dijele iste zbornice. Česti su slučajevi fizičkog obračunavanja u školama BiH, a čak posebno česti u onima „*pod jednim krovom*“ (Delić, 2008. prema Černi Obrdalj i sur., 2008). Također, Bibić i Kovačević u svom radu 2016. godine spominju odrastanje u Srbiji za vrijeme ekonomskih, kulturoloških i političkih kriza praćenih ratnim stanjem i međunarodnim sankcijama. Ukazuju na to kako je takvo stanje nesumnjivo dovelo do usvajanja nasilja i agresije kao normalnog načina komunikacije među mladima (Bibić i Kovačević, 2016). Iz navedenog možemo zaključiti kako je kultura koja se našla u okolnostima nasilja ili koja podupire nasilje direktno povezana s pojavom nasilja u zajednici.

Neka istraživanja pokazala su da „učestalost javljanja nasilja ovisi i o društvenoj organizaciji te o činjenici prevladava li u društvu individualizam ili kolektivizam“ (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014)⁷. Što se tiče društvene organizacije, „pojava vršnjačkog nasilja učestalija je u velikim gradovima i u područjima gdje prevladava socijalna dezorganizacija i izolacija“ (Shin, 2000. prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). U kolektivističkim društvima, ukoliko pojedinac naruši grupna pravila, ciljeve ili norme moguće je da će ga ostatak grupe kazniti primjenjujući nasilje (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). To se ustanovilo istraživanjima među učenicima u Koreji (Parki i Son, 1998. prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Zatim je potvrđeno istraživanjima nasilničkog ponašanja u Australiji i Japanu. U Japanu (kolektivističkoj državi) učenici se češće agresivno ponašaju te su manje skloni pomoći žrtvi, u odnosu na australske učenike (Velki i

⁷ Istraživanja: individualizam i kolektivizam (Nesdale i Naito, 2005.); društvena organizacija (Laub i Lauritsen, 1998.)

Kuterovac Jagodić, 2014). Također, „bilježi se više nasilja u razredima u kojima postoji grupno natjecanje i kolektivna kazna jer su individualni ciljevi učenika u suprotnosti s grupnim ciljevima – tako raste vjerojatnost da učenik koji ima individualne ciljeve postane žrtva nasilničkog ponašanja“ (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

3.4.2. MEDIJI

Mediji su postali bitni čimbenici socijalizacije koji vladaju životima djece u gotovo cijelome svijetu. Velik broj istraživanja i eksperimenata sugerira „negativnu povezanost između medijskog nasilja i ponašanja koja uključuju postupke ili namjeru povrjeđivanja/oštećivanja drugih vršnjaka“ (Sokač, 2014).⁸ Putem tradicionalnih medija (televizije, filmova, glazbe i dr.) i Interneta djeca su izložena ogromnoj količini nasilja koja ima velik utjecaj na njihovo ponašanje (Ilišin, 2003. prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Nasilje u medijima utječe na dječje stavove o nasilju te mijenja osjetljivost prema nasilju, odnosno povećava toleranciju na njega (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Televizija ima posredan utjecaj na djecu jer su ona kao gledatelji u pasivnoj poziciji. Utjecaj koji televizijski likovi imaju na djecu može se objasniti putem učenja po modelu. Djeca oponašaju modele koji imaju određene poželjne i privlačne osobine (izgled, snaga, popularnost), a takvi su mnogi televizijski likovi. „Drugi važan činitelj identifikacije je doživljava li model potkrepljujuće ili kažnjavajuće posljedice za svoje ponašanje“ (Sokač, 2014). Primjerice, u filmovima su „dobri“ dečki jednako nasilni kao i „loši“ dečki, ali su oni „dobri“ hvaljeni i nagrađeni za svoje postupke. To djeci šalje poruku da se mogu agresivno ponašati dokle god imaju opravdanje. Nadalje, promatranje nasilja koje nije negativno potkrijepljeno djeluje na normalne emocionalne reakcije na nasilje – raste neosjetljivost na nasilje te se više tolerira nasilje u svakodnevnici. Također, mediji često izostavljaju negativne posljedice nasilja poput boli i patnje žrtve. Sve prema Velki (2012B). Različitim istraživanjima potvrđena je povezanost između agresivnog ponašanja djece i izloženosti televizijskom nasilju (Sokač, 2014).

Za razliku od pasivne pozicije djece kod gledanja televizije, računalne i video igrice su interaktivne prirode. Igrajući igrice djeca nisu samo pasivni primatelji nego aktivno sudjeluju i kreiraju nasilje. Zbog toga znanstvenici smatraju da je njihov utjecaj potencijalno moćniji u odnosu na izloženost televizijskim ekranima (Gentile, Anderson, 2003 prema Sokač, 2014). Istraživanje je pokazalo da se u 89% računalnih igrica javlja nasilje, a više od 50% njih uključuje ekstremno

⁸ Prema istraživanjima: Anderson, Bushman 2001.; Gentile, Anderson, 2003. Anderson i sur., 2004.; Gentile i sur., 2004.; Gentile, Saleem, Anderson, 2007.; Whitaker, Bushman, 2009.; Anderson i sur., 2010.

nasilje (Gentile i sur., 2004.; Gentile i Walsh, 2002 prema Sokač, 2014). Argumenti koji obrazlažu utjecaj kompjuterskih igrica na pojavu nasilja su identifikacija, nagrađivanje, primjena efikasnih tehnika učenja, cjelovitost i kontinuitet. Također, u video igricama se nasilje izravno nagrađuje. Stoga je zanimljivo primijetiti da televizija ima snažniji utjecaj na indirektno iskazivanje agresivnosti dok su sadržaji videoigrica više usmjereni prema direktnom iskazivanju agresivnosti. Rezultati istraživanja dokazuju sljedeće negativne posljedice računalnih i video igrica na djecu: povećanje agresivnosti, desenzitivacija na nasilje te niža empatija (Funk i sur., 2004.; Anderson i sur., 2010 prema Sokač, 2014).

Internet također, osim što je otvorio vrata novim oblicima zlostavljanja, omogućuje pristup opasnim informacijama te eksplicitnim sadržajima. Popularne društvene mreže prepune su slika i profila lažnih ideala te neprimjerenih načina ponašanja. Npr. djeca mogu lako naići na razne komentare koji vrijeđaju druge, ružno izrečene nasilne stavove ili javna ismijavanja kojima je u cilju nekoga uvrijediti ili omalovažiti. Naravno, to nije jedina strana Interneta i društvenih mreža, ali nažalost je sastavna dio kojeg je nemoguće ne primijetiti. Dok je djeci u ranijoj dobi teže filtrirati takve sadržaje. Nadalje, putem chat-a, e-maila ili bloga, Internet može poslužiti kao ulaznica za seksualne predatore ili druge osobe sumnjivih namjera. Postoje neki znakovi upozorenja za roditelje ili skrbnike koji upućuju da se dijete koristi neprimjerenim sadržajima na Internetu: provodi puno vremena na Internetu (osobito noću), prima pozive i darove od osoba koje roditelji na poznaju, povučeno je u odnosima s obitelji, upotrebljava skriveni korisnički račun, pronalaženje pornografije na djetetovom računalu i sl.“ (Velki, 2012B). Istraživanja pokazuju da je nasilje putem Interneta učestalije kada djeca imaju računala u svojoj sobi te kada roditelji nemaju nadzor nad sadržajima koje dijete pregledava na Internetu (Dooley i sur., 2009. Velki, 2012B)⁹.

Prema svemu navedenom, može se zaključiti da izloženost nasilnim medijskim sadržajima posljedično utječe na pojavu agresivnog ponašanja prema vršnjacima. Međutim, važno je za napomenuti da su mediji samo jedan od mnogih načina na koji djeca uče biti nasilna. Kako bi se smanjio ili izbjegao negativan utjecaj medija na ponašanje djece važna je kontrola roditelja o količini vremena koju dijete provede gledajući televiziju, igrajući igrice i na Internetu te kontrola sadržaja kojeg dijete gleda ili pretražuje.

⁹ Dooley, Pyzalski i Cross, 2009.

4. ULOGA RODITELJA

Roditelji oduvijek imaju posebno značenje za djetetov odgoj i razvoj, emotivnu stabilnost, društvenu kompetentnost i kasnije intelektualno postignuće. „U krugu obitelji odvija se djetetova socijalizacija tijekom koje se ono razvija u samostalnu osobu, iz tog je razloga potrebno uvijek usmjeriti pažnju na roditelje koji su glavni akteri cjelokupnoga procesa djetetova razvoja i odgoja“ (Klarin, 2006 prema Jurčević Lozančić i Kurent, 2015). Obitelj i roditeljstvo vremenom postaje sve složeniji pojam, puno je poteškoća s kojima se roditelji susreću nastojeći usmjeriti svoj odgoj u valjanom smjeru. Brojne promjene na društvenom planu u velikoj su mjeri utjecale na današnju obitelj, njenu strukturu, životni stil i druge karakteristike (Jurčević Lozančić i Kurent, 2015). Također je promijenjen pogled na dijete i djetinjstvo. „Danas se dijete promatra kao aktivni sudionik vlastitog razvoja sa svim svojim pravima i potrebama koje odrasli trebaju prepoznavati“ (Jurčević Lozančić i Kurent, 2015). Takav način kompletno mijenja uloge kakve su nekada postojale unutar obitelji i zahtjeva nešto drugačiju kompetentnost roditelja.

4.1. RODITELJSKA KOMPETENTNOST

Neupitan je utjecaj okoline i društvenog razvoja na sva životna područja pa tako i na roditeljstvo. Kako djeci prenijeti životne vrijednosti da postanu odgovorni, inspirirani, vedri i suosjećajni pojedinci? - pitanje je na koje je sve teže odgovoriti. Premda danas postoji mnoštvo savjeta, uputa, procedura i knjiga o tome kako postati uspješan roditelj ta se zadaća ne čini nimalo jednostavnom.

„Natjecateljski duh društvenoga ozračja, nekontrolirani utjecaj medija uvjetuje pogreške roditelja u odgoju djece i oni odgajaju djecu na način da se što brže i jednostavnije uklope u industrijsko i komercijalno društvo u kojem su moć, uspjeh, visok stupanj inteligencije i ljepota često najvažnije vrijednosti“ (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Analizirajući kontekst u kojem djeca danas odrastaju, nameće se pitanje kakva će biti budućnost naše djece te na kojim je odgojnim vrijednostima potrebno inzistirati. Ljubetić (2012) navodi neke od kvaliteta koje su potrebne kompetentnom roditelju.

Svako je dijete jedinstveno biće stoga je važno da roditelj neprestano ispituje, promišlja i primjećuje i one lošije točke svojega roditeljstva, prati efekte svog odgoja na dijete te neprestano samoprocjenjuje svoje odgojne postupke. Na taj se način unaprjeđuje i prilagođava potrebama

svojega djeteta. Također je važno slušati vlastitu intuiciju, zdravom logikom pronalaziti najbolja odgojna rješenja i ne odustajati od takvoga načina kada se pojave poteškoće. Jer roditeljstvo je neprestan proces koji podrazumijeva odnos i komunikaciju između roditelja i djeteta – djeteta koje je u razvoju te se zbog toga i odgojni proces treba razvijati. Kako bi odgoj bio dvosmjernan proces važno je osigurati kvalitetno vrijeme provedeno s djetetom. Vrijeme u kojem će omogućiti djetetu otvorena komunikacija te izražavanje njegovih osjećaja i mišljenja. „Uvijek kada dijete odrasta u poticajnom i ohrabrujućem obiteljskome okruženju u kojem se razumije i uvažava njegova individualnost te prihvaćaju njegovi osjećaji, ono će zasigurno napredovati“ (Jurčević Lozančić i Kurent, 2015).

Komunikacija je ujedno i ključ u razrješavanju eventualnih međusobnih sukoba, pridonosi međusobnom razumijevanju i zdravom obiteljskom ozračju. Djeca su pažljivi promatrači koji upijaju i usvajaju one modele ponašanja koje vide u svojoj neposrednoj okolini. Iako neće poslušati sve što im roditelj kaže, najčešće će učiniti upravo ono što odrasli čine. Zato bi roditelji trebali preispitivati sebe i svoje postupke jer su to modeli ponašanja koje predstavljaju svojoj djeci (Brooks i Goldstein, 2005 prema Jurčević Lozančić i Kurent, 2015).

Još jedan od noviteta kojeg donosi današnjica je pogled na ženu, kao majku, suprugu i poslovnu ženu. Danas je normalnost da se žena osim u obiteljskom svijetu želi ostvariti i u poslovnom svijetu. Zaposlenost majke utječe na dijete stoga se pažnja sve više usmjerava i na očeve. „Uloga suvremenog oca u životu djeteta naglašava značaj njegove fizičke prisutnosti, nježnosti i njegove spremnosti za zamjenom zaposlene majke“ (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Ove promjene za sobom nose mnoge poteškoće i različitosti unutar svake pojedine obitelji. Ne postoji više jedinstvena shema u kojoj svatko ima jednu ulogu, izazovi današnjice podrazumijevaju sposobnost poprimanja različitih uloga od svakog roditelja, ovisno o situaciji. Dakako, zaposlenost bračnih partnera pozitivna je jer osigurava ekonomsku moć, a time kvalitetu i raznovrsnost odgojne okoline. Međutim, roditelj ne bi trebao zanemariti važnost svoje prisutnosti u djetetovu životu pusteći da ono bude redovito zakinuto radi posla.

Nadalje, kao jedna od temeljnih osobina kompetentnog roditelja, koja se navodi u literaturi, je „posjedovanje nužnih pedagoških i psiholoških znanja o djeci te vještina potrebnih za odgoj primjeren njihovoj dobi“ (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Drugim riječima, od suvremenog se roditelja očekuje informiranost i usmjerenost na konstantno stjecanje novih te proširivanje već postojećih spoznaja koje će dovesti do pozitivnih rezultata u razvoju djeteta (Ljubetić, 2007. prema Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Većina se ljudi tijekom života u jednom trenu nađe u roditeljskoj ulozi, koja je iznimno slojevita i kompleksna, međutim nitko nas ne priprema za nju.

Stoga se kompetentnim roditeljem smatra onaj koji na odgoj svojega djeteta gleda kao na izazov kojeg može i zna prihvatiti jer mu je dorastao i jer posjeduje za to potrebne vještine. Naravno, pedagoško obrazovanje roditelja je prvi korak do kompetentnosti, no stečena znanja treba moći djelotvorno primijeniti i u praksi.

Zadaća je roditelja, a kasnije odgojitelja i učitelja pripremiti dijete da se uspješno snađe u različitim životnim situacijama. Kako bi to uspjeli potrebno im je usaditi određene osobine, sposobnosti i vještine. Teorija socijalnog učenja temelji se na roditelju kao modelu ponašanja, vjerojatnije je da će djeca učiti iz roditeljskog primjera ako se njihov odnos temelji na prihvaćanju i povezanosti. Tim načinom dijete uči i samo o sebi „uvijek kada roditelj pokazuje da mu je važno čuti i razumjeti kako se dijete osjeća, tada ono doživljava da je vrijedno upravo takvo kakvo doista i jest“ (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Razvijajući svoju osobnost dijete se uči asertivno ponašati i zauzimati za svoja osobna prava, potrebe i granice (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Također, još jedna djetetova potreba je osigurati mu dovoljno slobodnog prostora kako ono može odlučivati integrirano. Poticanjem promišljanja i introspekcije na nenametljiv način dijete vodimo kroz proces do više razine samostalnosti i autonomije. Kada govorimo o poticanju pozitivnih osobina koje doprinose zajednici opravdano je već u ranom odgoju poticati temeljne humane vrijednosti, poput darežljivosti, plemenitosti, altruizma, ljubaznosti, empatije i zahvalnosti.

Prema svemu sudeći, možemo uvidjeti kako se suvremena obitelj suočava sa mnogobrojnim izazovima koje generira ukupan društveni kontekst. Zbog utjecaja mnogih pritisaka i sve intenzivnijih promjena u društvu pojavila se potreba pedagoškog obrazovanja roditelja. Ljubetić (2007) roditeljsku kompetentnost opisuje kao „osjećaj kontrole nad svojim roditeljstvom i odnosom s djetetom te zadovoljstvom ispunjavanjem roditeljske uloge“. Da bi taj proces bio što uspješniji, bitno je dijete gledati kao osobu s vlastitim pravima, potrebama i osjećajima koje roditelj treba prepoznavati (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015).

4.2. TEORIJE VEZANE UZ RODITELJE KOJE UTJEČU NA NASILNA PONAŠANJA

Neke teorije koje se bave načinom funkcioniranja obitelji pokušale su dati odgovor na koji način obitelj utječe na pojavu nasilnog ponašanja kod djece. Ranije u radu, kada se govorilo o čimbenicima rizika u obitelji malo smo se dotakli nekih od njih, no sada će biti detaljnije objašnjene.

Bowlbyeva (1969) teorija privrženosti temelji se na značaju rane interakcije u odnosu djeteta i roditelja/skrbnika (Velki, 2012A). Naime, dijete iz tog prvog odnosa stvara mentalnu sliku svog odnosa s drugima kroz čitav život. Ono doživljava svijet po prvi puta kroz odnos sa roditeljima i ti dojmovi ostanu zauvijek urezani. Privrženost se oblikuje tako da roditelji odgovaraju na potrebe djeteta i uzastopno traženje pažnje. To kasnije uvjetuje očekivanja koja će dijete imati od drugih, ali i samoga sebe. Razlikujemo tri (novija istraživanja četiri) obrazaca privrženosti koja se mogu razviti. *Sigurni obrazac privrženosti* će razviti djeca čiji su roditelji pažljivi, brižni, topli i odgovaraju na njegove potrebe. Ta će djeca imati povjerenja u ljude oko sebe i znati će kako postupati u nepoznatim situacijama. Suprotno tome, *nesigurni obrazac privrženosti* razvijaju djeca čiji su roditelji ne dosljedni i ne odgovaraju na njegove potrebe te od njih ne dobiva dovoljno ljubavi i pažnje. Njima nove situacije predstavljaju nelagodu i stres, teže se snalaze, a ljubav i pažnju od roditelja/skrbnika nerijetko traže nasilnim putem. Nadalje, *izbjegavajuć obrazac privrženosti* (ili ambivalentan, ponekad se naziva i anksiozan) karakterizira roditelje koji nisu dovoljno senzitivni za djetetove potrebe, njihova je briga često neodgovarajuća. Stoga djeca u nepoznatim situacijama te stanju uznemirenosti izbjegavaju roditelje i ne dijele emocije s njima. Posljednji, *dezorganiziran obrazac privrženosti* karakterističan je za zlostavljanu djecu koja pokazuju različita kontradiktorna ponašanja u novim situacijama te su češće uključena u nasilna ponašanja (Perry i sur., prema Velki, 2012A).

Sljedeća je teorija – teorija obiteljskih sustava. Polazi od spoznaje „obitelji kao zasebne cjeline koja se sastoji od različitih odnosa i interakcije njezinih članova“ (Velki, 2012A). Karakterizira je harmonija između individualnosti pojedinca i povezanosti s ostalim članovima obitelji. Dakle, pozitivni i podržavajući odnosi u obitelji zajedno s autonomijom koja se odnosi na samostalnost donošenja odluka i djelovanje. Tri su pretpostavke na kojima se temelji teorija: 1) odnosi unutar obitelji su generacijski uvjetovani, naučeni su u obitelji i prenose se kroz generacije; 2) trenutno individualno i obiteljsko ponašanje rezultat je tih naučenih odnosa; 3) promjene u jednom dijelu obiteljskog sustava utječu na cijeli sustav. To znači kada se pojavi konflikt u nekom odnosu unutar obitelji, taj će konflikt utjecati na cijelu obitelj i emocionalnu klimu unutar obitelj. Tako različiti konflikti unutar obitelji, koji se mogu i ne moraju nužno odnositi na dijete, utječu na njega i na njegovu pojavu agresivnog ponašanja.

Zatim, već spomenuta, Bandurina (1973) teorija socijalnog učenja, govori o tome „kako djeca uče modeliranjem ponašanja drugih i potkrjepljivanjem tih ponašanja“ (Velki, 2012A). Na taj način, svjedočenjem učestalim konfliktima, svađama i agresivnosti u obitelji, dijete uči da je takav način ponašanja prikladan te ga primjenjuje u drugim situacijama (Olweus, 1994 prema

Velki, 2012A). Isto tako, potkrjepljivanjem i odobravanjem agresivnog ponašanja u obitelji dijete stječe dojam da nasiljem može postići željeni cilj. Primjerice, ako roditelji ignoriraju svađu i konflikte među njihovom djecom ona će misliti da je to prihvatljiv oblik ponašanja stoga je vrlo vjerojatno da će biti agresivna i prema vršnjacima u školi.

Posljednja, teorija prisile (Patterson, 1982) kaže da „roditelji nesvjesno potkrepljuju djetetova agresivna i nepoželjna ponašanja, a zatim ih prestrogo kažnjavaju primjenjujući prisilu“ (Velki, 2012A). Dijete na taj način uči da ukoliko će dovoljno uporno odbijati napraviti nešto, na kraju će dobiti što želi. Također, ako promatra roditelje kako ga kažnjavaju, dijete može zaključiti da prisilom i agresijom može doći do cilja (sve prema Velki, 2012A).

4.3. SURADNJA SA ŠKOLOM

Jedan od glavnih ciljeva svakog roditelja je usmjeriti svoje dijete na obrazovanje kako bi mu život bio lakši i kvalitetniji. Obrazovne institucije, stoga imaju značajnu ulogu u svakoj obitelji. Još kada uzmemo u obzir trajanje djetetova školovanja, investiranje u školovanje te sam razvojni proces koji dijete prolazi i poteškoće na koje nailazi, a roditelji zajedno s njime. Roditeljska briga povezana uz školovanje zauzima važno mjesto u obiteljskom životu (Jurić, 1995).

Iz navedenoga možemo zaključiti da je važno kakvu komunikaciju roditelji imaju sa školom, kako je prihvaćaju i na koji način sudjeluju u odgoju i obrazovanju. Zadovoljstvo roditelja školom određuje kvalitetu komunikacije sa školom, a o tome pak ovisi daljnje razvijanje odnosa obitelji i škole (Jurić, 1995). Povratna informacija roditelja izuzetno je bitna učiteljima kako bi znali usmjeriti svoj rad u najboljem interesu učenika. I kako bi na kraju učenici, roditelji i učitelji bili zadovoljni s odgojnim rezultatima.

Suradnja roditelja i škole uvijek je aktualna pedagoška problematika. Pojam suradnje s roditeljima mijenjao se usporedno promjenama u društvu, u potrazi za novim i djelotvornijim oblicima rada (Stričević, 1995 prema Kolak, 2006). Početna suradnja odvijala se na način „nijeme“ potpore roditelja koji su dolazili na roditeljske sastanke i školske svečanosti dok im je u drugim situacijama pristup školi bio zabranjen. Polazilo se od stajališta da je škola ona koja zna dok roditelji „ne znaju“. Takav pristup u suprotnosti je s današnjim shvaćanjem suradnje, gdje se na nju gleda kao na dinamičan i višesmjernan proces zajedničkog djelovanja roditelja i škole usmjeren na razvoj učenika (Maleš, 1994 prema Kolak, 2006). Danas je suradnja poprimila najsloženiji oblik koji zahtijeva uključivanje roditelja u izravan odgojno-obrazovni proces. „Zahtijeva ulaganje

zajedničkog i obostranog truda kojim se pokušavaju u potpunosti zadovoljiti interesi obje strana (roditeljske i učiteljske) te se teži zajedničkoj viziji“ (Kolak, 2006).

NAEYC¹⁰ u definiciji suradnje roditelja sa školom navodi da „roditelji imaju pravo i odgovornost sudjelovati u odlukama koje se tiču brige o njihovoj djeci i obrazovanju; te da ih treba ohrabrivati u promatranju i sudjelovanju. Dok su odgajatelji/učitelji odgovorni za uspostavljanje i održavanje čestih kontakata s obiteljima“ (Jones, Inglesi, 2000 prema Kolak 2006).

Ostvarenje suradnje složen je i višedimenzionalan proces stoga na tom putu je potrebno proći kroz više etapa. Etape podrazumijevaju međusobno upoznavanje učitelja i roditelja, razumijevanje, izgradnju povjerenja i spremnost za dogovor. Zatim, stvaranje uvjeta za prihvaćanje savjeta te za mijenjanje osobnih stajališta i postupaka u odgoju (Maleš, 1992 prema Kolak 2006). Jurčević Lozančić i Kurent (2015) navode važnost suradnje manje formalnim putem poput individualnih razgovora, zajedničkih akcija i pozitivnih međusobnih kontakata koji doprinose stvaranju ugodnog odnosa između učitelja i roditelja.

Prema svemu navedenom, možemo zaključiti važnost i doprinos suradnje roditelja i škole za dobrobit djece. Prihvaćanje mišljenja i međusobno razumijevanje značajno je kako za učitelje tako i za roditelje jer obje strane trebaju biti usmjerene na dobrobit učenika. Stoga se i ovo istraživanje temelji na mišljenju roditelja te im se pruža prilika kako bi svojim doprinosom pomogli u razumijevanju i rješavanju problematike vršnjačkog nasilja.

¹⁰ National Association for the Education of Young Children

5. CILJ I ZADAĆE ISTRAŽIVANJA

Istraživanja o vršnjačkom nasilju u Hrvatskoj se provode od 2003. godine, do sada su već poznati brojni nalazi o tom problemu. Poput raznih čimbenika koji utječu na pojavu nasilja, rasprostranjenost nasilja, posljedice, razlike u pojavnosti nasilja prema spolu itd. Nasilničko ponašanje među djecom u školama je uvijek prisutno, u većoj ili manjoj mjeri, stoga je ono uvijek aktualna tema. Istraživači su kroz vrijeme, otkrivajući nove zakonitosti mijenjali pristup problemu, no nigdje nije pronađeno što roditelji misle o pojavi nasilja. Do sada smo već naučili da roditeljska uloga ima golemi utjecaj u životu svakoga djeteta. Obiteljski dom bi trebao biti sigurno mjesto u koje se dijete vraća nakon svakog teškog dana u školi, a roditelji su ti koji trebaju čitati znakove ako nešto nije u redu. Bilo to da primijete da je dijete povučeno i depresivno ili agresivno prema drugoj djeci, a mogu i puno više, npr. utjecati na djetetove stavove o nasilju. Izuzev toga, mišljenje roditelja o problematici vršnjačkog nasilja također bi bilo značajno istražiti zbog sve veće uključenosti roditelja u odgojno-obrazovni sustav. Premda se i roditelji i učitelji angažiraju oko istoga cilja – dobrobiti djece, bilo bi korisno kada bi suradnju usmjerili i ka ovoj problematici.

Cilj je ovog istraživanja ispitati mišljenje roditelja o vršnjačkom nasilju kod djece u osnovnim školama. Mišljenja koja se žele ispitati usmjerena su na zapažanja roditelja u odnosima s djecom, na njihovo (roditeljsko) djelovanje u situacijama nasilja te na uspješnost sankcija koje provode škole.

U skladu s ciljem istraživanja, zadaće istraživanja su:

- 1) Ispitati prepoznaju li roditelji svoje dijete u nekoj od uloga vršnjačkog nasilja (kao žrtvu nasilja, kao nasilnika ili kao promatrača nasilja).
- 2) Ispitati kako roditelji postupaju u situacijama nasilja među djecom u školama.
- 3) Ispitati mišljenja roditelja o angažmanu škole pri rješavanju problema vršnjačkog nasilja.

6. METODOLOGIJA

6.1. POSTUPAK I SUDIONICI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno na roditeljima djece prvih, drugih, trećih, četvrtih i petih razreda osnovnih škola na području Republike Hrvatske. Provedeno je u razdoblju od 20. veljače do 15. ožujka 2023. godine. Mjerni instrument sastavljan je pomoću *Google Forms* obrasca za administraciju anketnih upitnika te je raširen putem društvenih mreža, prvenstveno *Facebooka*.

Facebook sa svojom mogućnosti stvaranja grupa koje povezuju najširi broj ljudi pod određenom temom, pokazao se kao prikladan način za širenje upitnika. Neke od grupa u kojima je upitnik podijeljen su: *Roditelji i nastavnici zajedno*, *Roditelji za prava djece*, *Roditeljska SOS linija*, *Roditelji školaraca*, *Roditelji, tinejdžeri i emotivno razvojne teme*, *Udruženje roditelja*, *Mame i tate savjete prate*, *Samohrani roditelji* itd. Rasprostranjenost upitnika na područje cijele Hrvatske potkrjepljuje odaziv roditelja iz grupa kao što su: *Roditelji 0-24 GRAD ZAGREB*, *Roditelji Kaštela*, *Mame i tate iz Zadra*, *Roditelji školaraca iz Osijeka*, *Kutinske mame*, *Požega – udruženje roditelja* i slično. Osim spomenutih grupa, drugi način pristupanju upitnika bio je putem privatnih kanala, odnosno direktno dijeljenje upitnika ispitanicima koji odgovaraju zahtjevima uzorka. Istraživanje je u oba slučaja bilo dobrovoljno i anonimno.

6.2. MJERNI INSTRUMENT

Anketni upitnik izrađen u svrhu istraživanja sastoji se od tri osnovna dijela. Prije svakog dijela dana je uputa kakva se pitanja očekuju u nastavku te detaljno objašnjenje za njihovo rješavanje. Uvodnu riječ slijedi niz općenitih pitanja koja se odnose na ispitanike (roditelje) npr. spol, dob, stručna sprema, cjelovitost obitelji i sl. Zatim slijede općenita pitanja koja se odnose na ciljano dijete u istraživanju. „Roditelji s više djece trebaju na postavljena pitanja dati odgovore za samo jedno dijete“ – glasi napomena koja prethodi pitanjima. Prije nego nastavimo, u prilogu na kraja rada, nalazi se cjeloviti anketni upitnik za sva detaljnija razmatranja.

Prvi od tri glavna dijela odnosi se na zapažanja roditelja vezana uz pojavnost vršnjačkog nasilja. Pitanja u ovom dijelu nastala su po uzoru na Olweusov upitnik o nasilju (Olweus, 2007). Premda je on bio namijenjen učenicima, pitanja su izmijenjena te je dodano pitanje koje se odnosi na nasilje putem interneta. Olweusov upitnik još se naziva Upitnik nasilnik- žrtva jer je napravljen

na način kako bi ustanovio učenike koji su žrtve nasilja i učenike koji su počinitelji nasilja. Ovo istraživanje, osim dva navedena stajališta, ispituje i treće stajalište – djece koja ni u kojem slučaju nisu uključena u nasilje, ali su svjedoci tj. promatrači nasilja. Tako prvi dio istraživanja ima tri pitanja koja su iznesena na sljedeći način: A) Je li se netko prema Vašem djetetu odnosio na sljedeći način? B) Je li Vaše dijete manifestiralo neke od sljedećih ponašanja? C) Je li Vam dijete govorilo o nekim od sljedećih ponašanja među svojim vršnjacima? Poslije svakog pitanja navedeno je devet tvrdnji te su roditelji pored svake tvrdnje morali označiti na Likertovoj skali procjene koliko često se one događale (1- nikad, 2- rijetko, 3- ponekad, 4- često, 5- uvijek).

Drugi dio upitnika sadržava tvrdnje koje se odnose na postupke roditelja u trenucima vršnjačkog nasilja u koje je njihovo dijete bilo uključeno. Dio upute na početku drugog odjeljka glasi „Ukoliko Vaše dijete ni na jedan način nije bilo uključeno u vršnjačko nasilje, molimo Vas da na pitanja odgovorite prema intuiciji.“ U ovom dijelu roditeljima je postavljeno pitanje: Kako postupite u slučaju kada primijetite da se Vaše dijete našlo u nekoj od situacija vršnjačkog nasilja (bilo to manifestiranjem ponašanja ili je iskusilo nasilničko ponašanje)? Pitanje slijede primjeri različitih postupaka za kojima roditelji mogu posegnuti u navedenim situacijama. Svaku tvrdnju treba označiti na Likertovoj skali procjene (1- ne odnosi se na mene, 2- djelomično se odnosi na mene, 3- odnosi se na mene). Zatim slijedi pitanje otvorenog tipa gdje su roditelji slobodni napisati ukoliko bi postupili drugačije van ponuđenih tvrdnji.

Posljednji, treći dio upitnika, odnosi se na mišljenje roditelja o angažmanu škole pri rješavanju problema nasilja. Svaku od navedenih tvrdnji potrebno je označiti Likertovom skalom od tri stupnja (1- ne slažem se, 2- djelomično se slažem, 3- u potpunosti se slažem). Prvih sedam tvrdnji odnose se na roditeljsko zadovoljstvo i procjenu uspješnosti rješavanja problema nasilja u školi koju njihovo dijete pohađa. Na samom kraju upitnika nalaze se četiri općenite tvrdnje uz pitanje „Kakvo je vaše mišljenje o sljedećem?“.

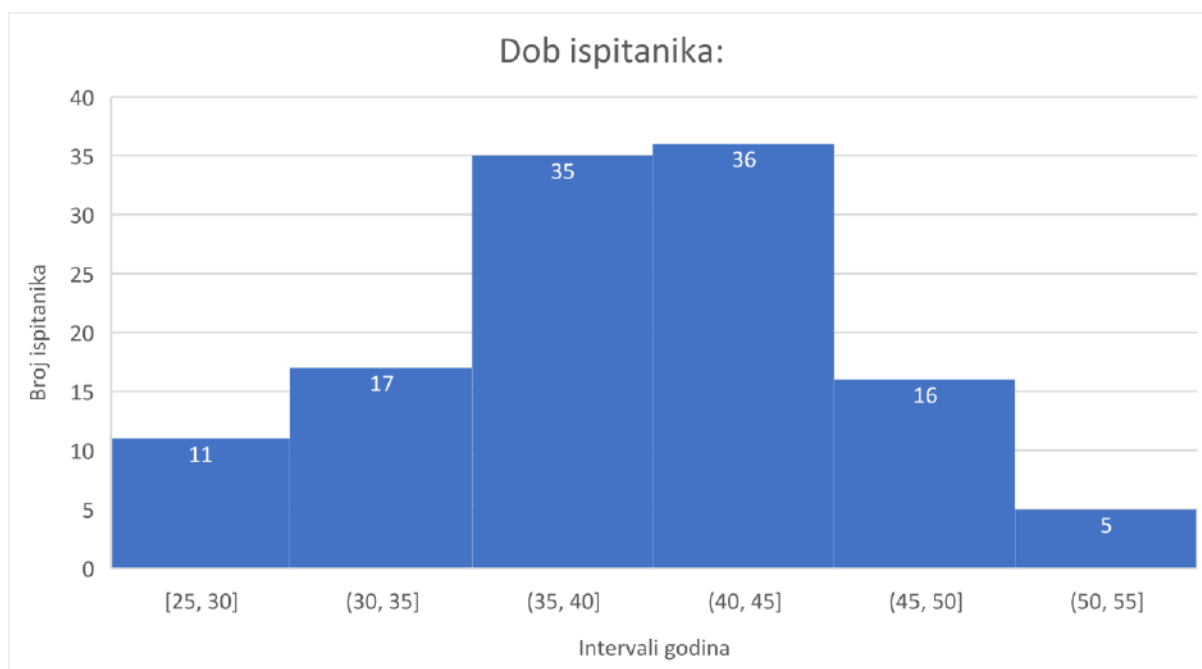
7. REZULTATI I RASPRAVA

Istraživanje započinje pitanjima općeg tipa, odnose se na čimbenike koji direktno ili indirektno utječu na nasilje među djecom. Prvih sedam pitanja odnose se na roditelje te nam daju uvid u okolinu u kojoj neko dijete živi i odrasta, počevši od obitelji (njene cjelovitosti), socio-ekonomskog statusa, zatim veličine škole koju dijete pohađa te veličine mjesta u kojem dijete živi. Zatim, slijede tri općenita pitanja koja se odnose na ciljano dijete u istraživanju. To su: spol djeteta, razred koji dijete pohađa te kako se ono (prema procjeni roditelja) najčešće osjeća u školi.

7.1. OPĆENITA PITANJA KOJA SE ODOSE NA RODITELJE

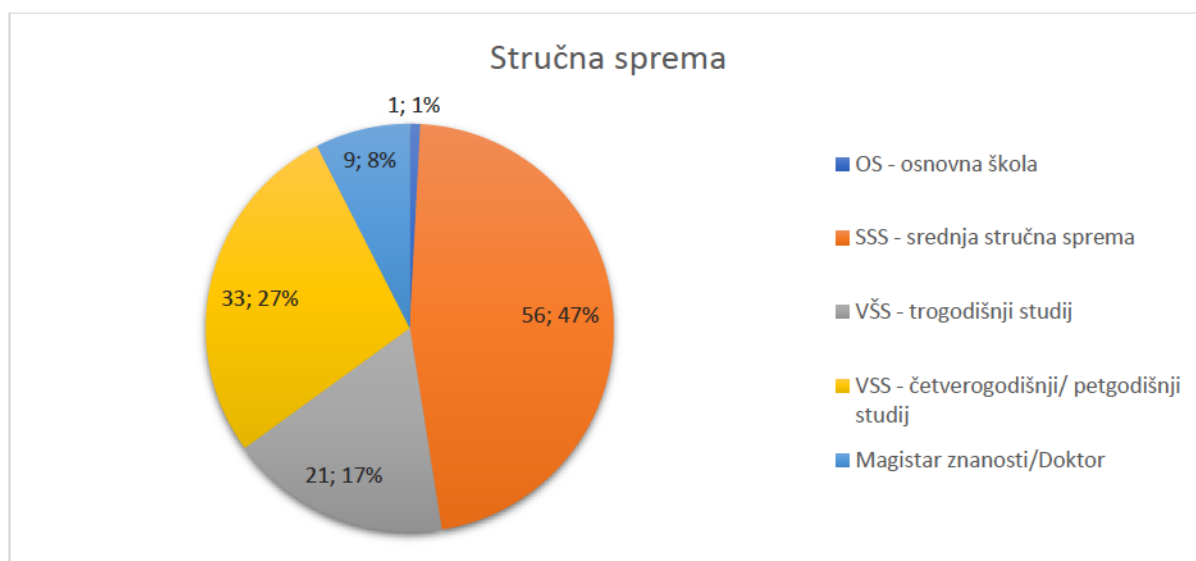
Istraživanjem je prikupljeno 120 pravilno ispunjenih anketnih upitnika. Velika većina dobivenih upitnika ispunjena je od strane majki (92,5%) dok su očevi ispunili svega 7,5% upitnika. Ova nerazmjernost ne smatra se suviše značajnom u istraživanju jer je fokus istraživanja na djeci. Roditelji su ispitanici, ali se njihova važnost krije u procjeni doživljaja njihove djece. Razlog većem odazivu majki u istraživanju je taj što su one aktivnije u grupama oko odgojnih tema na *Facebooku*. Što je i za očekivati premda su majke općenito više uključene u odgoj i obrazovanje svoje djece osobito kada je ono tek u počecima.

Što se tiče dobi roditelja koji su pristupili istraživanju, raspon obuhvaća 30 godina od kojih najmlađa ispitanica ima 25 godina, a najstarija 55 godina. Premda je većina odgovora u rasponu od 35 do 45 godine. Godine roditelja nisu bile uvjet ovoga istraživanja, tako da su roditelji na ovo pitanje odgovarali samo upisom broja na praznu crtu.

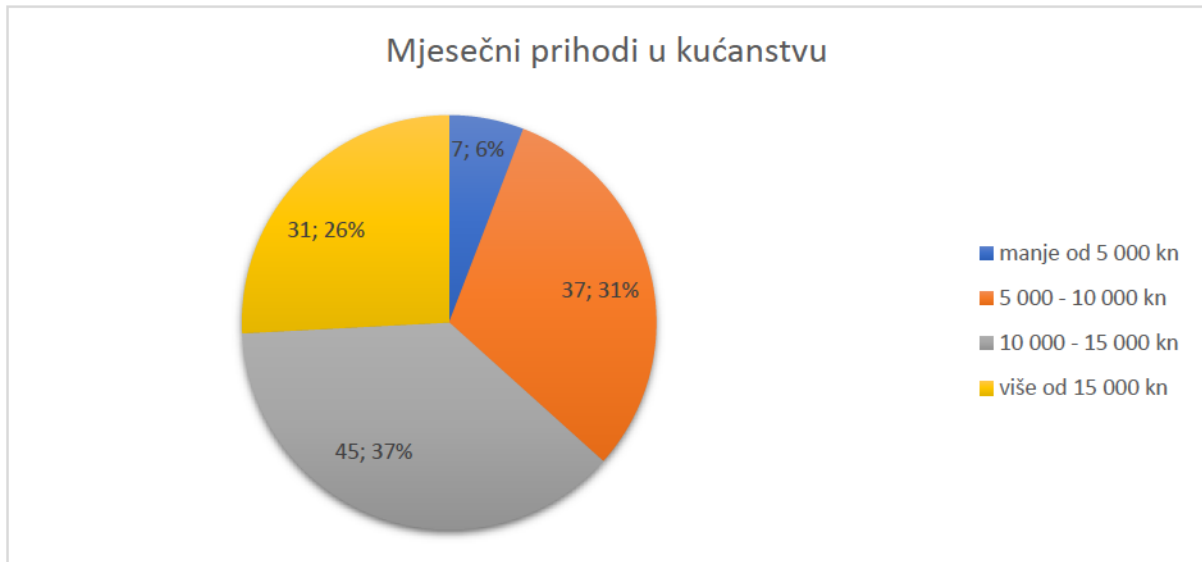
Grafički prikaz 1: Dob ispitanika

Od faktora koji utječu na nasilje kod djece ispitani smo stručnu spremu roditelja te mjesečne prihode u kućanstvu koji zajedno utječu na socijalno-ekonomski status obitelji. Kod stručne spreme roditelji su mogli odabrati jednu od pet kategorija, počevši od samo završene osnovne škole do magistra znanosti ili doktorata. Gotovo polovina dobivenih odgovora, odnosno 47% (N=56) je od roditelja sa završenom srednjom stručnom spremom (SSS), zatim 27% sa završenim studijem (N=33), slijedi 17% sa završenim trogodišnjim studijem (N=21), 8% magistara ili doktora (N=9) te samo 1% (N=1) sa završenom osnovnom školom.

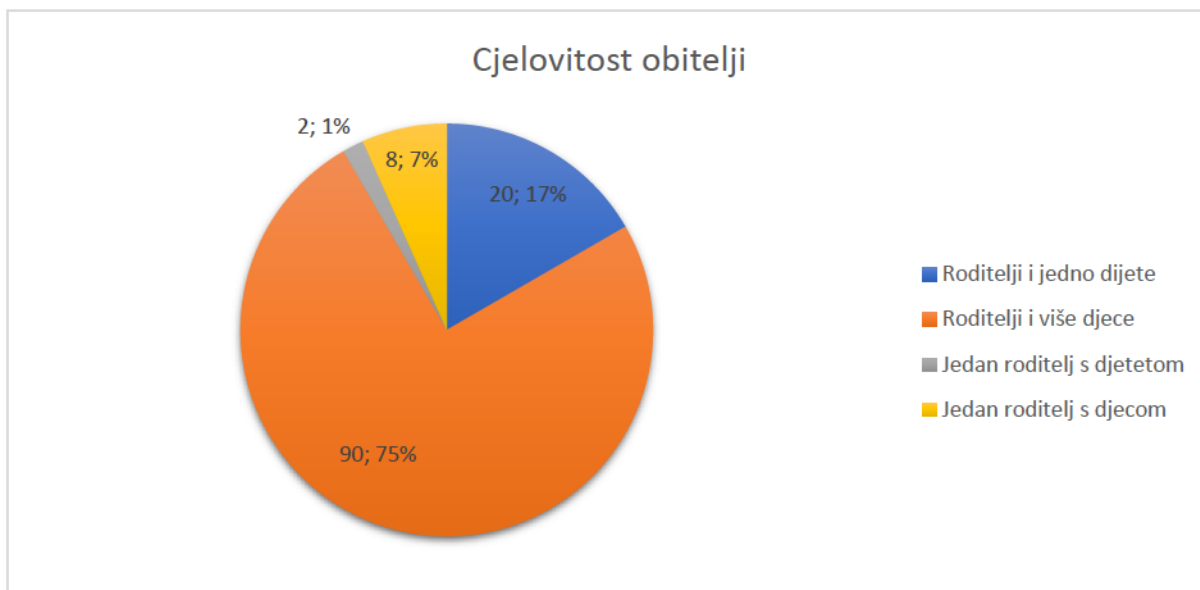
Grafički prikaz 2: Stručna sprema roditelja

Kada govorimo o mjesečnim prihodima u kućanstvu, najmanje je roditelja sa izuzetno malim prihodima (manje od 5000 kn), njih čini 6% (N=7). Većina, to jest 37% nalazi se u rasponu od 10 000 do 15 000 kn mjesečnih prihoda (N=45). Slijedi 31% (N=37) sa primanjima od 5 000 do 10 000 kn te naposljetku 26% (N=31) sa primanjima većim od 15 000 kn.

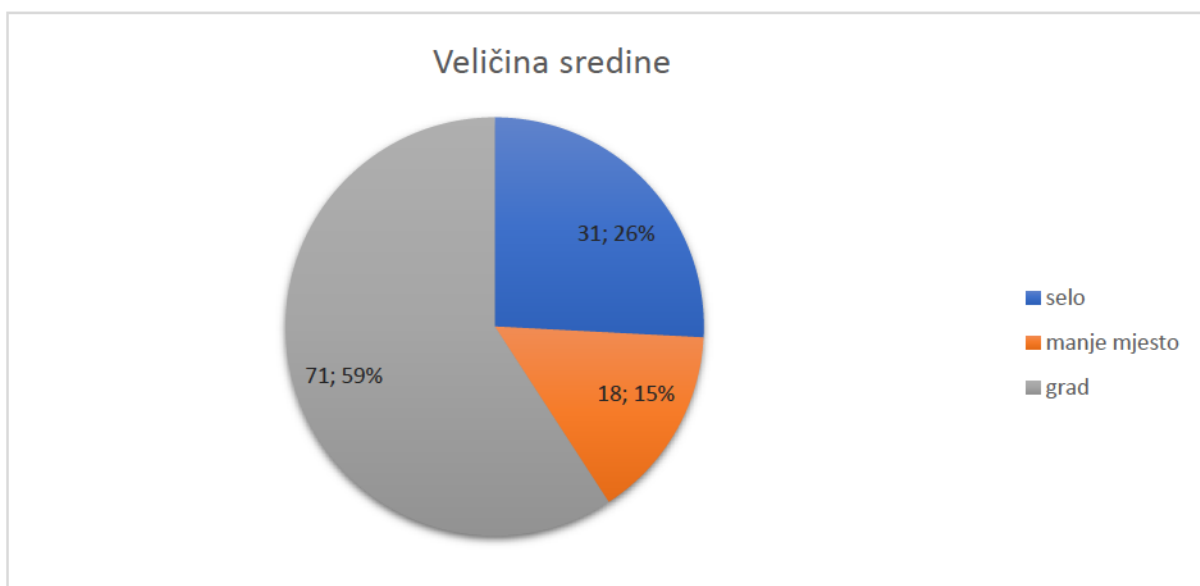
Grafički prikaz 3: Mjesečni prihodi u kućanstvu

Ispitivani faktori koji također utječu na pojavnost nasilja kod djece još su: cjelovitost obitelji, veličina sredine u kojoj dijete živi te veličina škole koju dijete pohađa. Što se tiče cjelovitosti obitelji najviše djece, 75% (N=90), živi u obiteljima s oba roditelja i ima jedno ili više braće/sestara. S druge strane, najmanje je jednoroditeljskih obitelji 8% što zajedno čine roditelji sa jednim djetetom (N=2) ili više djece (N=8). Dok je 17% roditelja koji imaju samo jedno dijete (N=20).

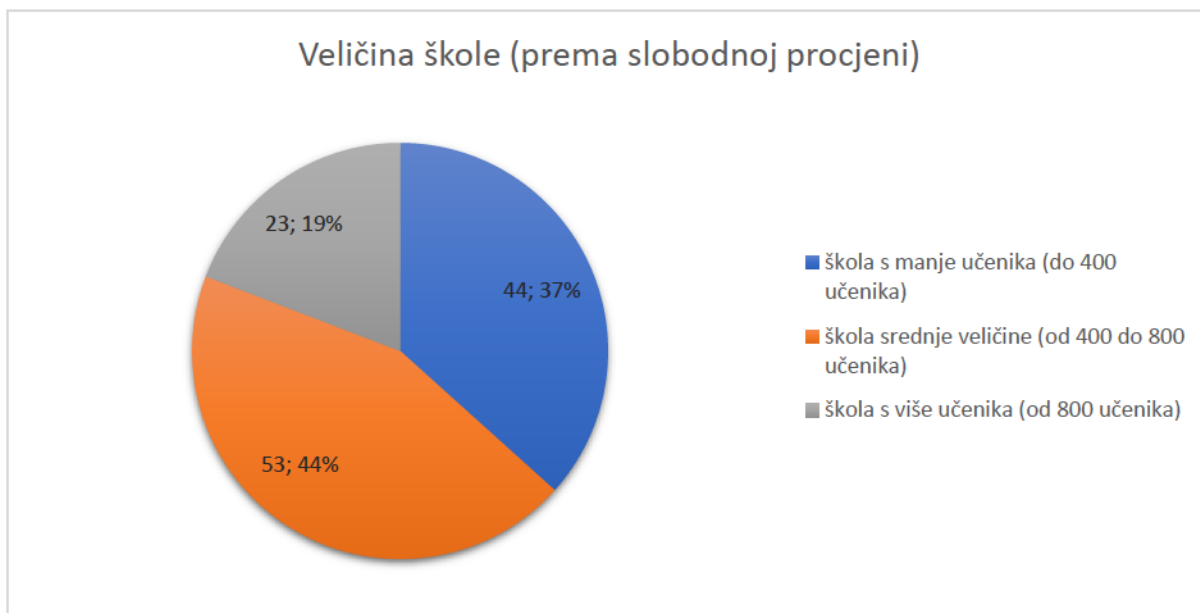
Grafički prikaz 4: Cjelovitost obitelji

Veličinu mjesta u kojoj dijete živi kategorizirali smo na tri djela (selo, manje mjesto, grad), kako se radi u većini istraživanja sa sličnom temom. Prisjetimo se kako veličina mjesta utječe na pojavnost nasilja. Ranija istraživanja su pokazala da se najviše nasilja događa u manjim mjestima, zatim u gradovima, a najmanje u selima. Ovo istraživanje obuhvatilo je najviše djece koja žive u gradovima 59% (N=71), zatim u selima 26% (N=31) te najmanje djece (15%) koja žive u manjim mjestima odnosno prigradskim sredinama (N=18).

Grafički prikaz 5: Veličina sredine u kojoj dijete živi

Raspodjela rezultata prema veličini škole koju dijete pohađa poprilično je ravnomjerna. Podjednak broj učenika pohađa školu s manje učenika (37%, N=44) te školu srednje veličine (44%, N=53) dok najmanji broj djece (N=23), odnosno 19% pohađa školu s više učenika (od 800 nadalje).

Grafički prikaz 6: Veličina škole koju dijete pohađa

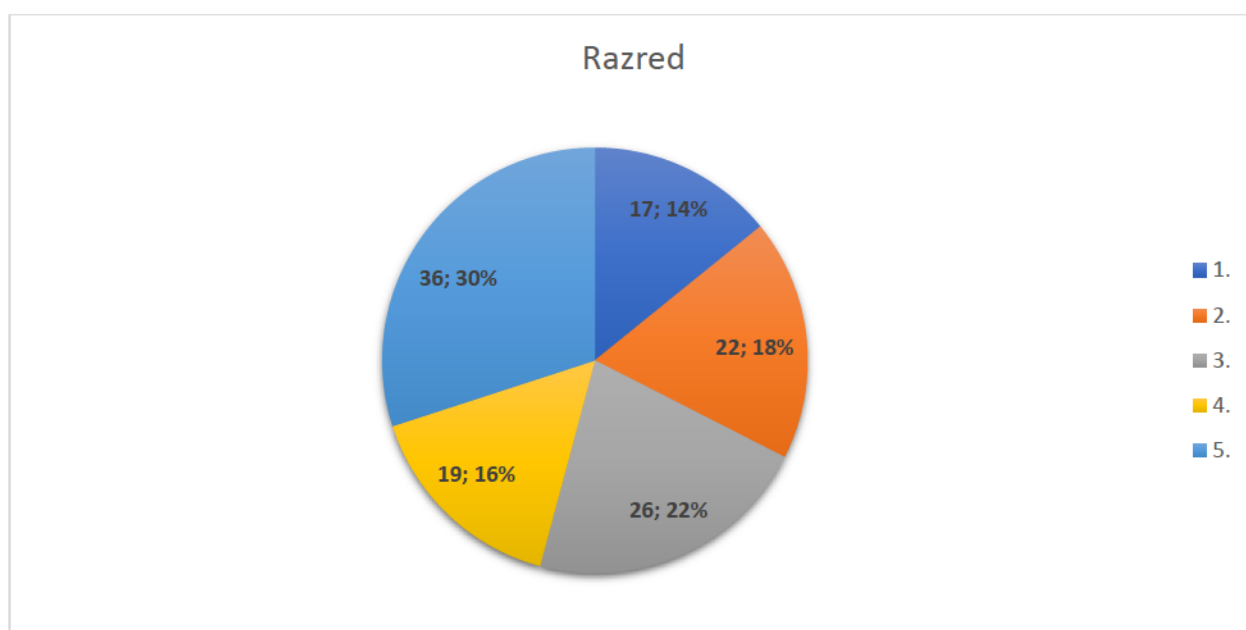
7.2. SOCIODEMOGRAFSKI PODATCI VEZANI UZ DJECU O KOJOJ ISPITANICI IZVJEŠTAVAJU

Od 120 djece obuhvaćene u istraživanju 55,8% čine djevojčice (N=67), a 44,2% su dječaci (N=53). Kao što smo već utvrdili, među dječacima je lakše prepoznati nasilje jer ga izražavaju lakše uočljivim načinima, a to je fizički i verbalno. Dok agresiju kod djevojčica često povezujemo ponajviše sa relacijskom agresijom „prikrivenim“ nasiljem, to je ono nasilje koje se odvija na emocionalnoj razini. Premda treba više vremena da se ono uoči, nije manjeg intenziteta boli.

Dob djece razmatrane u ovom istraživanju je uglavnom od 7 do 11 godina odnosno od 1. do 5. razreda osnovne škole. Pojavnost nasilja obzirom na dob djece raste kroz osnovnu školu, vrhunac dostiže u 14./15. godini te se zatim postepeno smanjuje. Međutim, valja napomenuti da ono s porastom dobi i mijenja svoj oblik. Iako raste od osnovne škole te je u nižim razredima

slabije primjetno ne znači da nije uopće prisutno. Vlastita zapažanja tijekom prakse potakla su me da provjerim upravu tu dobnu skupinu. Također, pošto istraživanje počiva na mišljenju roditelja, obuhvaćena dobna skupina djece se ukazala prikladnom jer su djeca u tom periodu još uvijek vezana uz roditelje. Roditelji se također još uvijek nastoje prilično uključivati u živote i doživljaje djece kako bi im pružili podršku u početku socijalizacije i učenja. U petom razredu događa se prijelaz iz razredne nastave u predmetnu, rastanak od učitelja, upoznavanje s novim učenicima, što djeci predstavlja šok i utječe na njihovo psihosocijalno stanje. Istraživanjem smo uspjeli prilično ravnomjerno prikupiti podatke djece iz svih razreda obuhvaćenih u istraživanju.

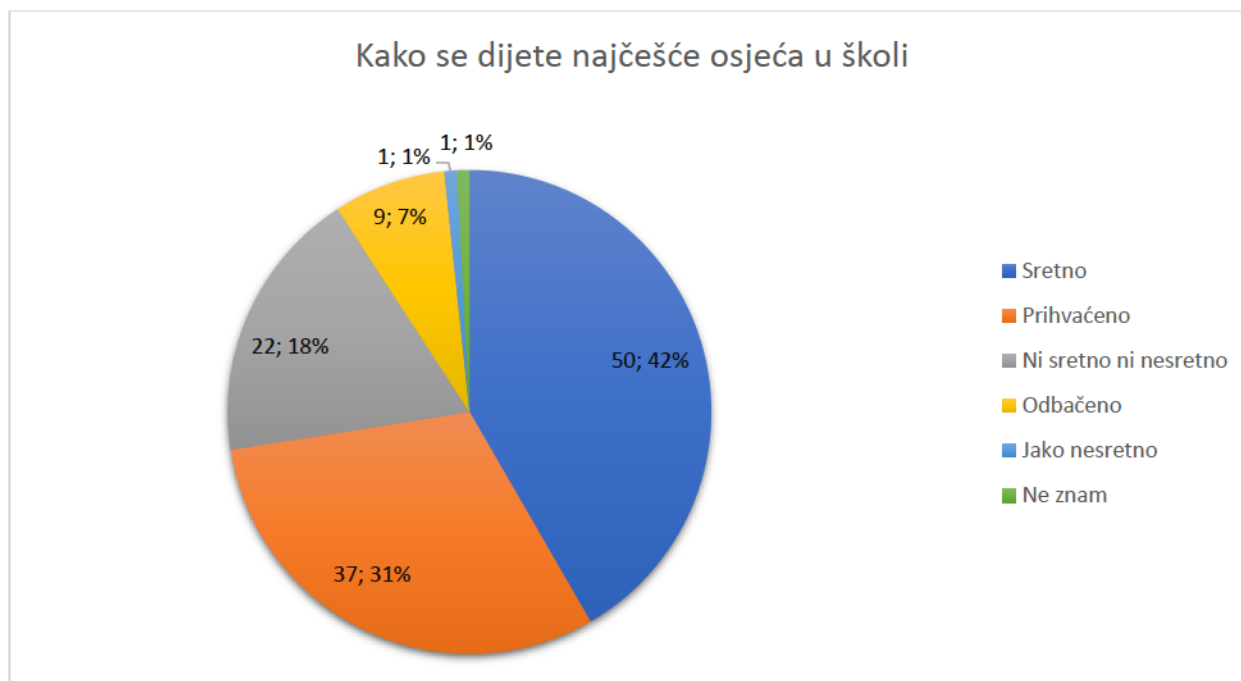
Najviše je učenika petih razreda koji čine 30% (N=36), zatim 22% čini treći razred (N=26), drugih razreda je 18% (N=22), četvrtih razreda je 16% (N=19) te je najmanji postotak učenika prvih razreda 14% (N=17).

Grafički prikaz 7: Razred koji dijete pohađa

Pitanje „Kako se Vaše dijete najčešće osjeća u školi?“ je prvo koje je zahtijevalo procjenu roditelja te davalo nagovještaj daljnjim očekivanjima u radu. Roditelji su mogli izabrati jedan od pet ponuđenih osjećaja (od sretno do jako nesretno) ili mogućnost „ne znam“ ukoliko ne znaju procijeniti kako se njihovo dijete osjeća u školi. Od 120 djece samo jedan roditelj nije znao procijeniti te je također samo jedan roditelj procijenio da se njegovo dijete osjeća jako nesretno. Najviše djece 42% (N=50) osjeća se sretno dok se 31% (N=37) osjeća prihvaćeno. Ni sretno ni

nesretno se osjeća 18% (N=22) što nije zanemariv podatak jer je jasno da se ispitivano može manifestirati u bilo kojem smjeru. Naposljetku, 7% (N=9) se osjeća odbačeno prema procjeni roditelja.

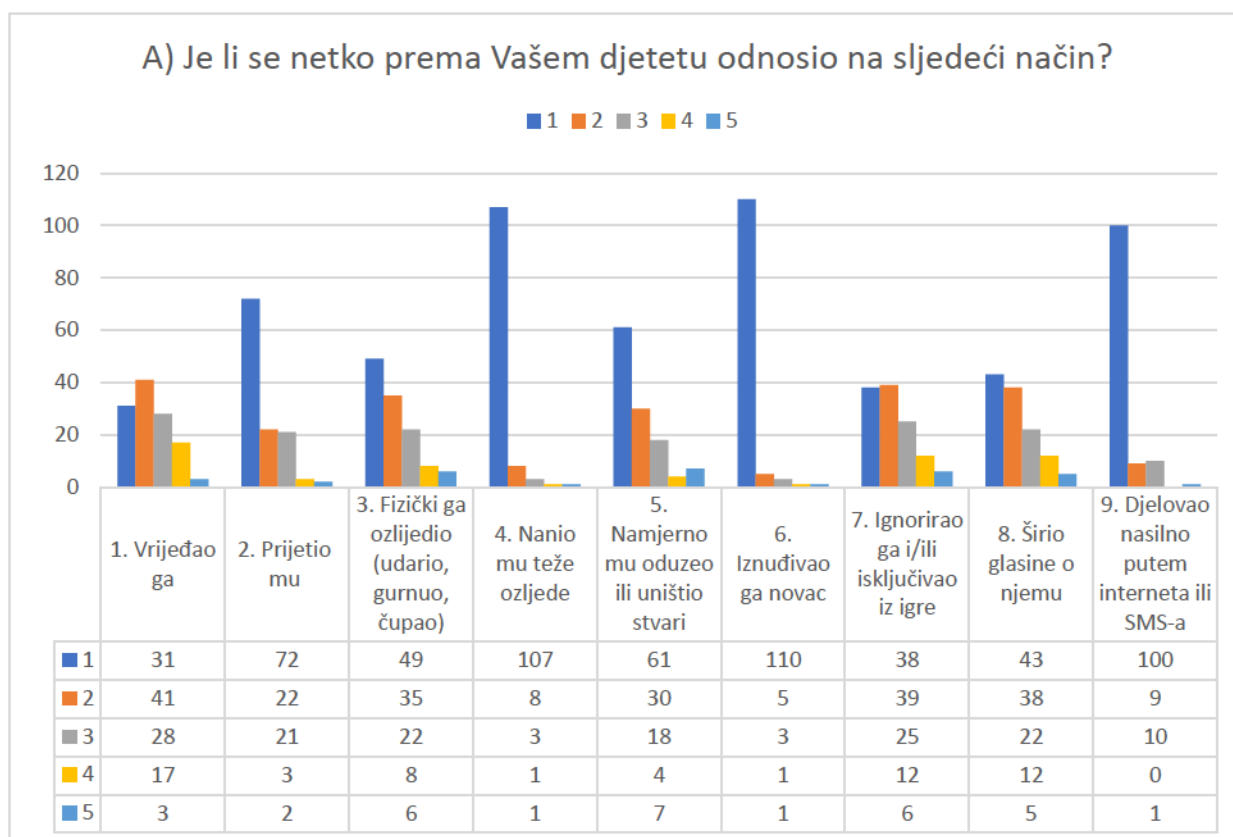

Grafički prikaz 8: Kako se dijete najčešće osjeća u školi

7.3. PROCJENA RODITELJA VEZANA UZ POJAVNOST VRŠNJAČKOG NASILJA

Naredni dio anketnog upitnika obuhvaćao je tri pitanja koja su se odnosila na direktnu procjenu roditelja da li njihovo dijete doživljava, manifestira ili primjećuje nasilje u svojoj okolini. Roditeljima je ispod svakog pitanja navedeno devet tvrdnji koje predstavljaju različite načine realiziranja nasilnog ponašanja. Njihov je zadatak bio Likertovom skalom procjene označiti koliko se često događala svaka od navedenih tvrdnji (1- nikad, 2 rijetko, 3- ponekad, 4- često, 5- uvijek).

Rezultati na prvo pitanje „Je li se netko prema Vašem djetetu odnosio na sljedeći način?“ pokazali su sljedeće.

Grafički prikaz 9: Djeca koja su doživjela nasilje

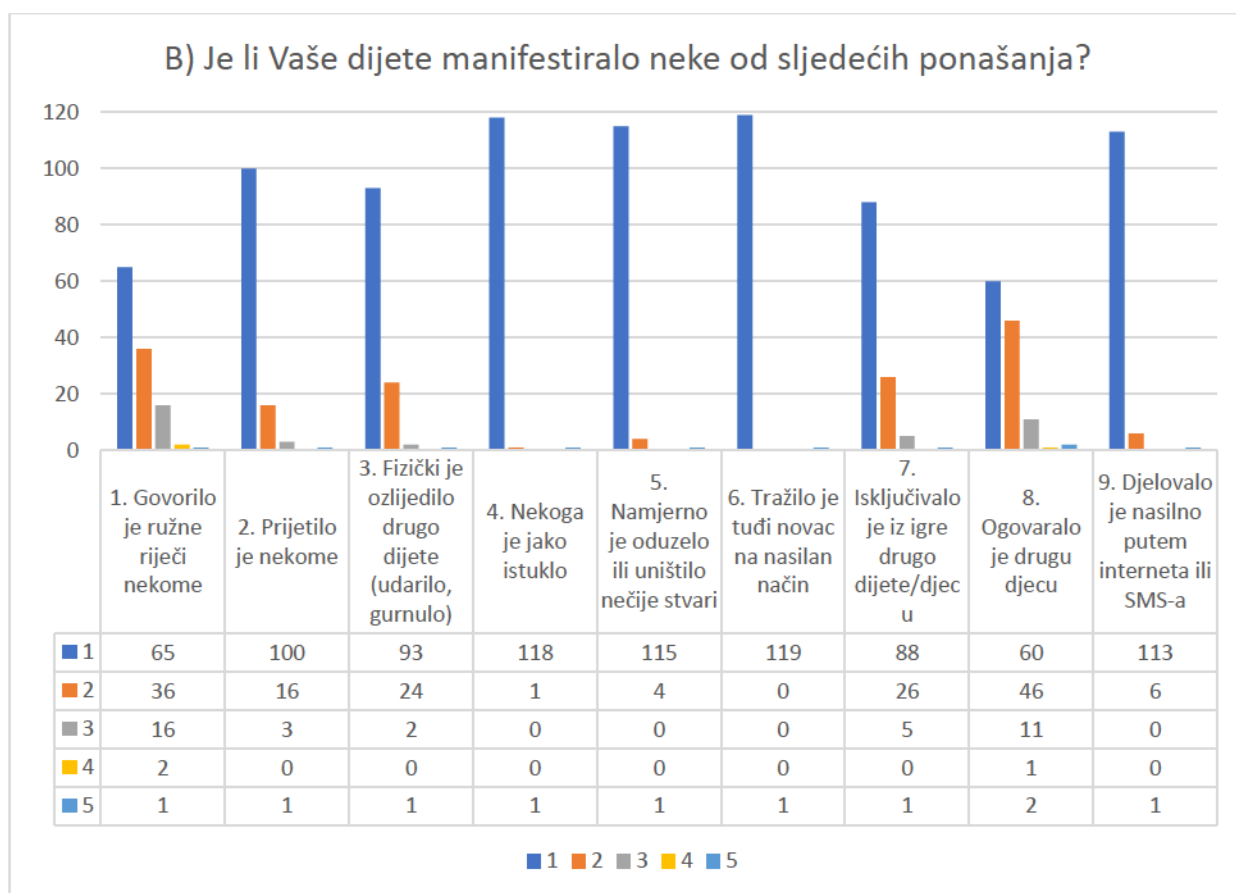
Prema priloženom grafikonu jasno možemo izdvojiti tri oblika nasilja koji se najčešće događaju među djecom od 1. do 5. razreda. To su nanošenje težih (fizičkih) ozljeda, iznuđivanje novaca te nasilje putem Interneta ili SMS-a.

S druge strane, istraživanje je pokazalo da najviše djece od 1. do 5. razreda doživi nasilje vrijeđanjem, ignoriranjem i/ili isključivanjem iz igre te ogovaranjem i/ili širenjem glasina. Naime, 74% djece je barem jednom doživjelo nasilje vrijeđanjem (N=89), 68,3% ih je nekad bilo namjerno isključivano iz igre (N=82) te njih 64% je doživjelo ogovaranje ili širenje lažnih glasina (N=77). Zatim slijedi, ne manje značajno, fizičko nasilje (npr. udaranje, guranje, čupanje). Ovdje rezultati upućuju na 59% djece koja su barem jednom bila fizički napadnuta od strane drugog učenika (N=71).

Nalazi za ovo pitanje su prema svemu sudeći očekivani i razumljivi. Djeca su u toj dobi pod većim nadzorom učitelja u školama što onemogućava prijelaz konflikata do ozbiljnijih razmjera. Nasilje putem Interneta je također slabo izraženo jer se učenici još ne koriste pametnim telefonima u tolikoj mjeri. Ako ih posjeduju, u velikoj većini slučajeva je to pod nadzorom roditelja dok je u školama uglavnom zabranjeno. Kada govorimo o iznuđivanju novaca, učenici najčešće ako i nose novac od kuće to su mali iznosi dovoljni tek za kupiti obrok u školi. U toj dobi djeca

još nemaju toliko osobnih potreba za koje bi im roditelji trebali davati novac stoga nemaju potrebe niti tražiti novac od druge djece. Oblici nasilnog ponašanja koji su se pokazali češćima također su za očekivati jer su slične nalaze do sada ustanovila druga istraživanja. Vrijeđanje je najizraženiji među njima. Fizičko nasilje prisutno kao guranje i udaranje također je karakteristično ponajviše za dječake u istraživanoj dobi. Dok je emocionalno nasilje poput ignoriranja, isključivanja iz igre, ogovaranja i širenja glasina prisutnije kod djevojčica. Ove oblike nasilja lako prepoznaju i učitelji u školama ako obraćaju pažnju. Dok učenici često tužakaju jedni druge i interveniraju učiteljima ukoliko dođe do nekog problema.

Sljedeće anketno pitanje glasi „Je li Vaše dijete manifestiralo neke od sljedećih ponašanja?“. Tvrdnje koje ispituju pojavnost nasilja sa ovoga aspekta identične su onima iz prethodnog pitanja, samo formulirane na drugačiji način. Pretpostavka je bila da će odgovori pokazivati slabiju potvrđnost manifestiranja nasilnog ponašanja kao što je i potvrđeno sljedećim grafikonom.

Grafički prikaz 10: Djeca koja su manifestirala nasilje

Možemo uočiti da su roditelji kod svake tvrdnje pretežno procijenili da njihovo dijete nikad nije manifestiralo neko od navedenih ponašanja. Osobito kod tvrdnji „Nekoga je jako istuklo“ i „Tražilo je novac na nasilan način“. Što zajedno sa tvrdnjom „Slalo je uvredljive poruke ili prijetilo drugom djetetu putem Interneta ili SMS-a“, učvršćuje rezultate iz prvog pitanja. Odnosno nasilna ponašanja iz 4., 6. i 9. tvrdnje su se pokazala najmanje prisutna kod djece od 1. do 5. razreda.

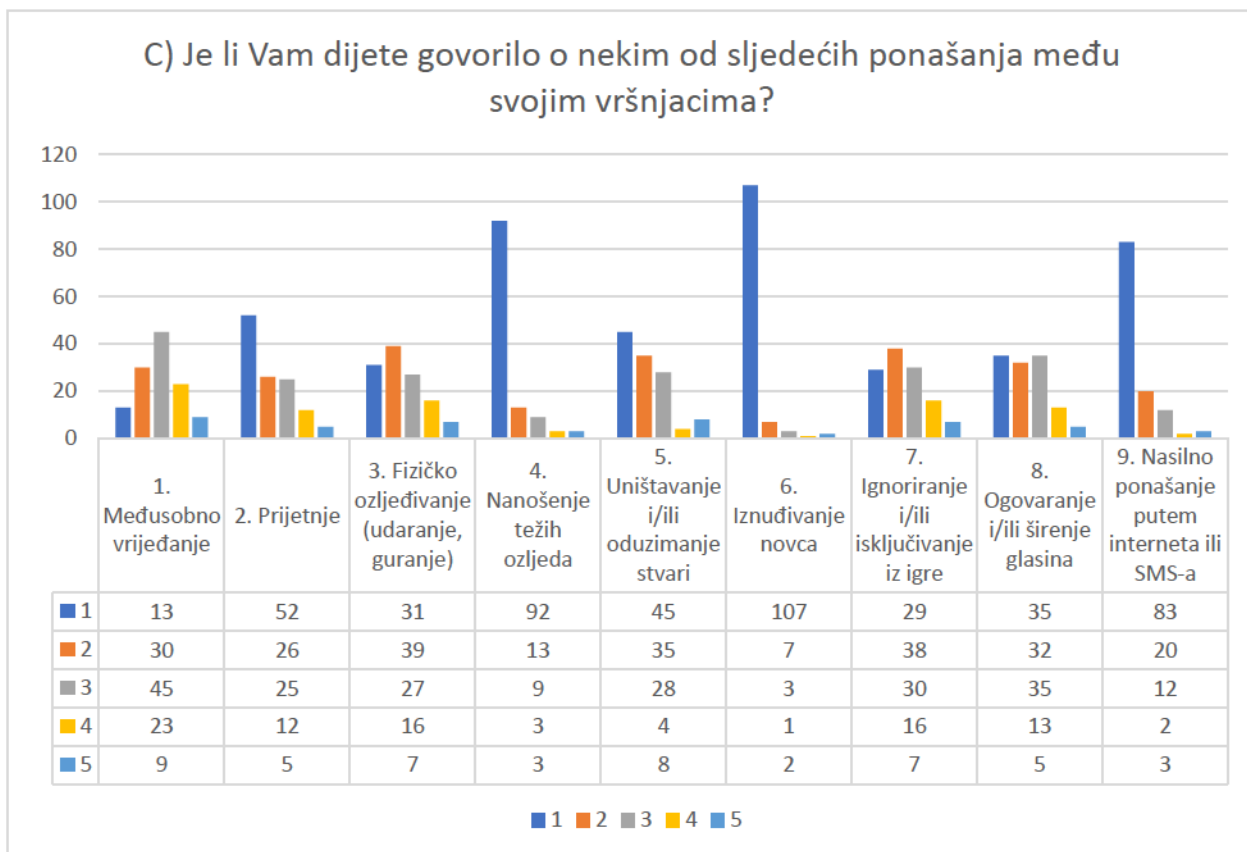
Nasilno ponašanje za koje se pokazalo da ga djeca ispitivanih roditelja najviše manifestiraju je ogovaranje druge djece. Odnosno, prema procjeni roditelja rezultati pokazuju da je 50% djece barem jednom odgovaralo neko drugo dijete (N=60). Ovo ponašanje je roditeljima vjerojatno bilo najlakše prepoznati jer djeca u ispitivanoj dobi puno više dijele svoje školske dojmove s roditeljima nego kad su stariji. Također, uočiti ćemo ga iz samog razgovora s djetetom, osobito ako su i roditelji takvi da se ne ustručavaju sličnih komentara pred djecom, primjerice o svojim radnim kolegama. Isto tako, ako je neko dijete nešto ružno komentiralo o drugom djetetu svojim roditeljima, oni neće tome posvetiti toliku važnost kao da je roditelj čuo izravno upućenu uvredu od strane svoga djeteta.

Prema rezultatima, „Govorilo je ružne riječi nekome“ pokazalo se važećim za 46% djece (N=55). Roditelji 17% djece prepoznali/znali su da je njihovo dijete „prijetilo da će nekome nešto ružno napraviti“ (N=20). Nadalje, 22,5% (N=27) roditelja zna za situaciju kada je njihovo dijete fizički ozlijedilo drugo dijete (npr. udarilo, gurnulo, počupalo), a 27% roditelja potvrdili su ignoriranje i isključivanje iz igre (N=32).

Nalazi ovoga grafikona lako su razumljivi iz sljedećih razloga. Djeca koja se nasilno ponašaju prema vršnjacima često se u svojim domovima ponašaju drugačije. Iz tog je razloga roditeljima teže procijeniti ponašanje njihovog djeteta u školi. Također, roditeljima problematičnoga djeteta često je teško priznati problem, a razgovor o djetetovom ponašanju predstavlja im neugodu. Što nije teško za razumjeti, roditelj je taj koji stoji iza odgoja svoga djeteta i kada se dijete nasilno ponaša uzrok se najprije traži u obitelji. Međutim, obitelj ne mora biti razlog pojave nasilnog ponašanja i roditelji koji priznaju da njihovo dijete pokazuje društveno neprihvatljiva ponašanja lakše mogu pomoći popraviti ih.

Treće i posljednje pitanje koje se odnosi na zapažanja roditelja vezana uz pojavnost vršnjačkog nasilja glasi „Je li Vam dijete govorilo o nekim od sljedećih ponašanja među svojim vršnjacima?“. To pitanje djecu obuhvaćenu istraživanjem stavlja u ulogu promatrača nasilja. Istraživanja su pokazala da je najviše djece koja su indirektno uključena u nasilje tj. koja

promatraju nasilje u svojoj okolini. Vjeruje se da se utjecajem na njihove stavove o nasilju može znatno utjecati na smanjenje pojave nasilja u školama. Dakle, ovo pitanje daje odgovor na to kakva su zapažanja roditelja o nasilju koje se događa u neposrednom okruženju njihove djece (npr. razredu, susjednim razredima, školskim hodnicima, treninzima i sl.).

Grafički prikaz 11: Djeca koja su promatrala nasilje

Kao što su pokazali rezultati iz dva prethodna grafikona i ovaj grafikon potvrđuje najmanje počinjenog nasilja: nanošenjem težih ozljeda, iznudivanjem novaca i slanjem uznemirujućih poruka, vrijeđanja ili prijetnji putem Interneta ili SMS-a. Sada možemo sa sigurnošću potvrditi da su ti oblici nasilnih ponašanja uistinu najmanje zastupljeni među učenicima od 1. do 5. razreda.

Analizom sva tri grafikona možemo odmah primijetiti najvišu pojavnost nasilja kada su djeca u ulozi promatrača nasilja. Odnosno roditelji su procijenili veću stopu nasilja koja se događa među vršnjacima njihove djece u odnosu na nasilje počinjeno izravno njihovoj djeci ili manifestiranjem nasilja od strane njihove djece.

Nalazi pokazuju da je 89% (N=107) roditelja zapazilo vrijeđanje kao nasilno ponašanje među djecom u školama. Od njih 30% (N=32) roditelja vjeruju da se ono događa često ili svaki dan. Sljedeće prema učestalosti je ignoriranje i/ili isključivanje iz igre koje je prepoznalo 76% (N=91) roditelja, a 25% (N=23) roditelja smatraju da se ono događa često ili svakodnevno. Fizičko ozljeđivanje među djecom zapaža 74% (N=89) roditelja, od kojih 26% (N=23) zapaža da se ono događa često ili svaki dan. Zatim slijedi, ogovaranje i/ili širenje glasina koje prepoznaje 71% (N=85) roditelja, a 21% (N=18) ih smatra da se ono događa često ili svakodnevno. Također, navedene brojke prate i prijetnje među djecom koje prepoznaje 57% (N=68) roditelja dok 25% (N=17) roditelja smatra da se događaju često ili svaki dan. Uništavanje i/ili oduzimanje stvari zapaža 62,5% (N=75) roditelja, od kojih 11% (N=8) zapaža da se ono događalo svakodnevno.

Navedeni rezultati vrlo vjerojatno najvjerođostojnije dočaravaju sliku prisutnosti nasilja među djecom ispitanika obuhvaćenih istraživanjem. Kao što se i pretpostavljalo, roditelji će u puno većoj mjeri znati prepoznati nasilje koje se događa među njihovom djecom nego ono koje njihova djeca načine, a u nekim slučajevima i dožive. Također, pretpostavka je i da su roditelji djece od 1. do 5. razreda u većoj mjeri svjesni nasilja koje se događa nego roditelji starijih učenika. Razlog je taj što učenici nižih razreda još uvijek u velikoj mjeri prenose školske događaje roditeljima i dijele svoje dojmove pa tako i one koji se odnose na nasilna ponašanja. Djeca koja su žrtve nasilja i koja trpe nasilna ponašanja nerijetko se povlače u sebe i izoliraju iz društva. Ona često neće odmah zatražiti pomoć stoga je potrebno više vremena da roditelji otkriju problem.

Djeca koja manifestiraju nasilna ponašanja često su i sama nesretna ili ogorčena, traže pažnju od strane svojih roditelja ili učitelja, ne znaju se nositi sa emocijama koje proživljavaju pa često posežu za agresivnim rješenjima. Nažalost, djeca koja imaju emocionalnih problema i traže pažnju često su zanemarena ili u nestabilnim životnim okolnostima. Dakle, problem najčešće je dublji i kreće od obitelji jer je obitelj primarna djetetova zajednica. Dijete u dobi od 1. do 5. razreda traži sigurnost, podršku i pažnju, ako roditelj nema dovoljno vremena za svoje dijete ono će patiti, a često i razviti agresivnu vrstu ponašanja. Dakle, jedan od razloga zašto grafikon procjene manifestiranja nasilnih ponašanja (*Grafički prikaz 12*) pokazuje najmanje nasilja jest taj što problem nažalost često je u neprimjećivanju od strane roditelja ili zanemarivanju. Također, kao što je već spomenuto, djeca koja se nasilno ponašaju nastojati će prikriti svoje ponašanje pred autoritetima. Roditeljima je zatim teško povjerovati da njihovo dijete postaje problematično te također ako i primijete vrlo vjerođatno će im biti teško priznati.

Uspjeli smo, analizom sva tri pitanja, ustanoviti najmanje učestale oblike nasilnih ponašanja. S druge strane, isto tako možemo uvidjeti podudarnost i kod najučestalijih oblika

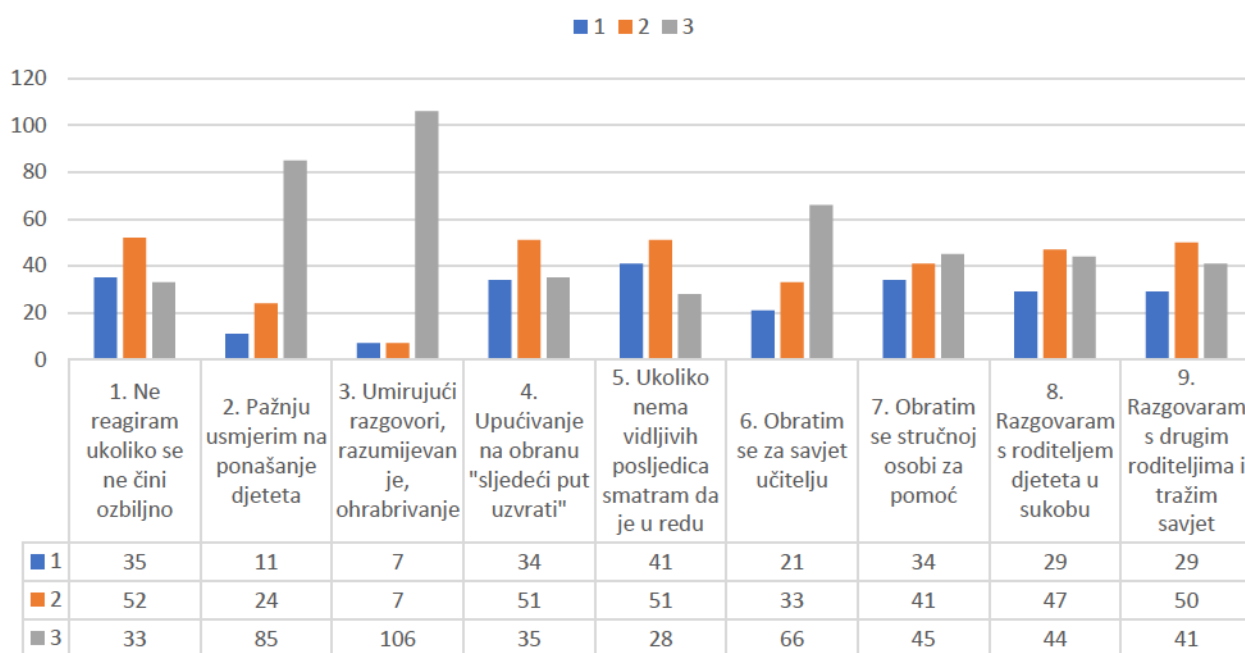
nasilnih ponašanja među učenicima od 1. do 5. razreda. Četiri su načina na koja se učenici nasilno ponašaju te koja su se pokazala izraženijima kroz istraživanje. To su: vrijeđanje, ignoriranje i/ili isključivanje iz igre, ogovaranje i/ili širenje glasina i fizičko ozljeđivanje (npr. udaranje, guranje, čupanje). Redoslijed prema učestalosti kod svakog pitanja nije isti, ali se on izmjenjuje (vjeruje se) i prema samom gledištu kojeg pitanje podrazumijeva. Kada su roditelji trebali procijeniti je li se netko prema njihovom djetetu ponašao na određeni način, najučestalije se pokazalo vrijeđanje, zatim ignoriranje i /ili isključivanje iz igre te naposljetku ogovaranje i/ili širenje glasina. Kod pitanja „Je li Vaše dijete manifestiralo neke od sljedećih ponašanja“, ponašanja su se kretala sljedećim redom od najučestalijeg: ogovaranje i/ili širenje glasina, vrijeđanje, ignoriranje i/ili isključivanje iz igre te fizičko ozljeđivanje (npr. udaranje, guranje, čupanje). Naposljetku, odgovori na pitanje „Je li Vam dijete govorilo o nekim od sljedećih ponašanja među svojim vršnjacima“ išlo je u smjeru: vrijeđanje (kao najučestalije), zatim ignoriranje i/ili isključivanje iz igre, fizičko ozljeđivanje (npr. udaranje, guranje, čupanje) te ogovaranje i/ili širenje glasina. Stoga, prema navedenom možemo zaključiti spomenuta četiri oblika nasilnih ponašanja najučestalijima među učenicima od 1. do 5. razreda.

Ukupnom analizom grafikona pojavnosti nasilja među djecom također možemo zaključiti da roditelji najviše nasilja procjenjuju u situacijama kada je njihovo dijete u ulozi promatrača nasilja. S druge strane, najmanje procijenjenog nasilja je manifestirano od strane djece ispitivanih roditelja. Što može značiti da roditelji djece od prvog do petog razreda najmanje prepoznaju nasilje koje čine njihova djeca.

7.4. POSTUPANJE RODITELJA U TRENUCIMA VRŠNJAČKOG NASILJA

Naredni dio upitnika usmjerava se na trenutke kada se dijete našlo u nekoj od situacija vršnjačkog nasilja (bilo to manifestiranjem ponašanja ili je iskusilo nasilničko ponašanje). Ponuđeno je devet potencijalnih načina kako roditelji mogu postupiti ukoliko se njihovo dijete nađe u spomenutoj situaciji. Roditelji su dobili uputu da za svaki ponuđeni postupak označe na Likertovoj skali koliko se odnosi na njih (1- ne odnosi se na mene, 2- djelomično se odnosi na mene, 3- odnosi se na mene).

Kako postupite u slučaju kada primijetite da se vaše dijete našlo u nekoj od situacija vršnjačkog nasilja (bilo to manifestiranjem ponašanja ili je iskusilo nasilničko ponašanje)?

Grafički prikaz 12: Postupci roditelja u trenucima nasilja u koja su uključena njihova djeca

Prema priloženom grafikonu, na prvi pogled možemo uočiti da roditelji poprilično ravnomjerno posežu za svakom od ponuđenih tvrdnji. No, sa većom potvrđnošću određenog postupka ističu se dvije tvrdnje (2. i 3.). Odnosno, većina roditelja je istaknula sljedeće postupke kao one koji se najviše odnose na njih u trenucima vršnjačkog nasilja u koje je njihovo dijete uključeno. To su: „Pokušam razgovorom umiriti dijete, razumjeti situaciju i pomoći mu“ (3. tvrdnja) koju je potvrdilo 88% (N=106) roditelja; te „Počnem učestalo obraćati pažnju na djetetovo ponašanje“ (2. tvrdnja) s kojom se slaže 71% (N=85) roditelja. Možemo zapravo zaključiti da je to prvi korak za kojim bi posegnuli svi zabrinuti roditelji kada bi primijetili da postoji problem.

Zatim, sljedeći postupak za kojim roditelji najviše posežu je „Obratim se za savjet učitelju“ za što je 55% (N=66) roditelja označilo da se odnosi na njih. Naime, učitelji najbolje poznaju svu djecu jednog razreda, znaju njihova ponašanja u školi, razrednu klimu te bi trebali nastojati biti upućeni u sve probleme i potencijalne sukobe koji se događaju među učenicima. Iz tog se razloga uvijek poželjno obratiti učitelju jer bi on prvi trebao razumjeti uzrok sukoba i djelovati na njegovo rješavanje. Preostale tvrdnje podjednako su izražene kroz sve stupnjeve na Likertovoj skali stoga će u nastavku biti redom analizirane.

Prvu tvrdnju „Ukoliko mi se ne čini da je situacija suviše ozbiljna, ne reagiram“ gotovo jednak broj ispitanika je označio sa *ne odnosi se na mene* 29% (N=35) i sa *odnosi se na mene* 28% (N=33) dok je 43% ispitanika (N=52) označilo sa *djelomično se odnosi na mene*. Odgovori se simetrično kreću u oba smjera, što bi značilo da su oba polariteta podjednako prihvatljiva među ispitanicima. To možemo objasniti pretpostavkom da neće svi roditelji reagirati prvi put kada primijete nešto nalik nasilju ukoliko im se ne čini ozbiljno. Razlog su povremeni dječji sukobi koji su sastavni dio igre i odrastanja.

Identičan omjer odgovora obuhvatila je i četvrta tvrdnja „Želim da se moje dijete nauči obraniti pa mu kažem da sljedeći put uzvрати“. Tvrdnju je 28% (N=34) ispitanika označilo sa *ne odnosi se na mene*, 29% (N=35) sa *odnosi se na mene* te 43% (N=51) sa *djelomično se odnosi na mene*. Vjeruje se da bi većina roditelja bila zadovoljna kada bi se njihovo dijete znalo samo oduprijeti nasilniku i riješiti problem, no tada ne bi niti bilo žrtava nasilja. Nasilnici biraju one žrtve koje se ne mogu same obraniti te koje su u većini slučajeva fizički slabije ili plašljivije od njih. Uputiti dijete na obranu može djelovati ohrabrujuće i poticajno, no nažalost u slučajevima stvarnog nasilja često može „doliti ulje na vatru“. Također, djeci koja su frustrirana stalnim zadirkivanjem riječi „sljedeći put uzvрати“ mogu biti poticaj da sama prijeđu u napad protiv svojih zlostavljača te da prijeđu u ulogu potenciranja sukoba. Stoga prema svemu navedenom, ovakav prosjek odgovora iako nije prosječno učinkovit, razumljiv je od strane roditelja koji nisu stručno upućeni u rješavanje sukoba među djecom.

Petu tvrdnju „Ako ne uočim nikakve posljedice na svom djetetu, smatrat ću da je sve u redu“, 34% (N=41) ispitanika je označilo sa *ne odnosi se na mene*, 23% (N=28) sa *odnosi se na mene* te je 43% (N=51) ispitanika na koje se *djelomično odnosi*. Posljedice ne moraju biti odmah uočljive da bi potvrdile tugu ili patnju nekog djeteta koje je otpjelo nasilje. Ukoliko je dijete doživjelo neki oblik nasilja potrebno je razgovorom provjeravati kako se osjeća i biti mu podrška kako bi ga se osnažilo u budućnosti.

„Obratim se stručnoj osobi za pomoć (pedagogu, defektologu, psihologu)“ (sedma tvrdnja) *ne odnosi se* na 28% ispitanika (N=34), *djelomično se odnosi* na 34% ispitanika (N=41), a *odnosi se* na 38% ispitanika (N=45). Odgovori gradacijski rastu prema većoj potvrdnosti ovog postupka. Izbor roditelja vjerojatno ovisi o situaciji nasilja u kojoj se njihovo dijete našlo. No, pozitivno je vidjeti rast interesa u smjeru pomoći od strane stručnih osoba.

Slijedi osma tvrdnja, „Razgovaram s roditeljem djeteta s kojim je moje dijete doživjelo sukob“, 24% (N=29) ispitanika je označilo *ne odnosi se na mene*, 39% (N=47) *djelomično se odnosi na mene* i 37% (N=44) *odnosi se na mene*. Ukoliko je neko dijete u duljem sukobu s drugim

djetetom shvatljivo je u rješavanje problema uključiti roditelje drugog djeteta. Također je pretpostavka da odgovori ovise o stavu roditelja i iskustvu kojeg je njihovo dijete proživjelo. Neki roditelji će rješavanju problema pristupiti putem škole dok će drugi nastojati ne miješati školu već se obratiti roditeljima s kojima je njihovo dijete doživjelo sukob. Na odluku može utjecati politika škole, učitelj, roditelji drugog djeteta i sama situacija koja zahtjeva rješavanje.

Posljednja, to jest deveta tvrdnja glasi: „Razgovaram s drugim roditeljima o tom problemu i tražim savjet“. Ona nam daje odgovor na pitanje koliko roditelji međusobno komuniciraju o problemu nasilja među njihovom djecom i traže li odgovore jedni među drugima. Ispitanici su označili odgovore u sljedećem omjeru: 24% (N=29) *ne odnosi se na mene*, 42% (N=50) *djelomično se odnosi na mene* te 34% (N=41) *odnosi se na mene*.

Nakon svih navedenih tvrdnji, ispitanicima je ponuđeno pitanje otvorenog tipa na koje su mogli odgovoriti ukoliko bi postupili drugačije od ponuđenoga. Pitanje je glasilo: „Ukoliko biste postupili drugačije od ponuđenoga, molimo Vas da napišete kako.“ Odgovori slijede u nastavku.

„Stalno razgovorom hrabriti dijete kako se ne bi osjećalo kao žrtva, isticati njegove jake strane te kako da tuđe (negativno) mišljenje, vrijeđanje i sl. utječe na njega što manje.“

Majka, 44 godine

„Ovisi o ponašanju zlostavljačevih roditelja, (ukoliko bi se oni postavili da je zlostavljanje normalno ili isto podržavali) tužila bi roditelje, javno ih prozvala kako u medijima tako i svugdje po svim internetskim stranicama ... Svi bi znali za njih.. Dosta je da žrtve nitko ne štiti, dok se zlostavljače titra perom po guzici...“

Majka, 38 godina

„Bitna je komunikacija sa učiteljicom i stručnim timom škole. Ako dođe do incidenta između djece najbolje je rješavati preko škole, jer razgovor sa roditeljima ne donosi baš uvijek dobro, pošto neki roditelji nisu za suradnju. To je mišljenje sa mog stajališta kao majka djeteta koje je bilo zlostavljano, fizički u par navrata.“

Majka, 41 godina

„Organizirala bih izvanredni sastanak svih sudionika u eventualnom sukobu, znači djecu koja su sudionici sukoba na bilo koji način i njihove roditelje.“

Majka, 48 godina

„S obzirom na stanje u našoj školi i ne poduzimanje ništa po pitanju psihičkog nasilja obratila bi se pravobraniteljici.“

Majka, 36 godina

„Imali smo slučaj nasilja u školi koje prijavljeno policiji i CZSS.“

Majka, 37 godina

„Osnaživala bih svoje dijete sve dok ne riješi problem sama. Ako ne uspije, onda bih prijavila učitelju i školi isti.“

Majka, 41 godina

„Zajednički razgovor djece u sukobu sa roditeljima.“

Majka, 43 godine

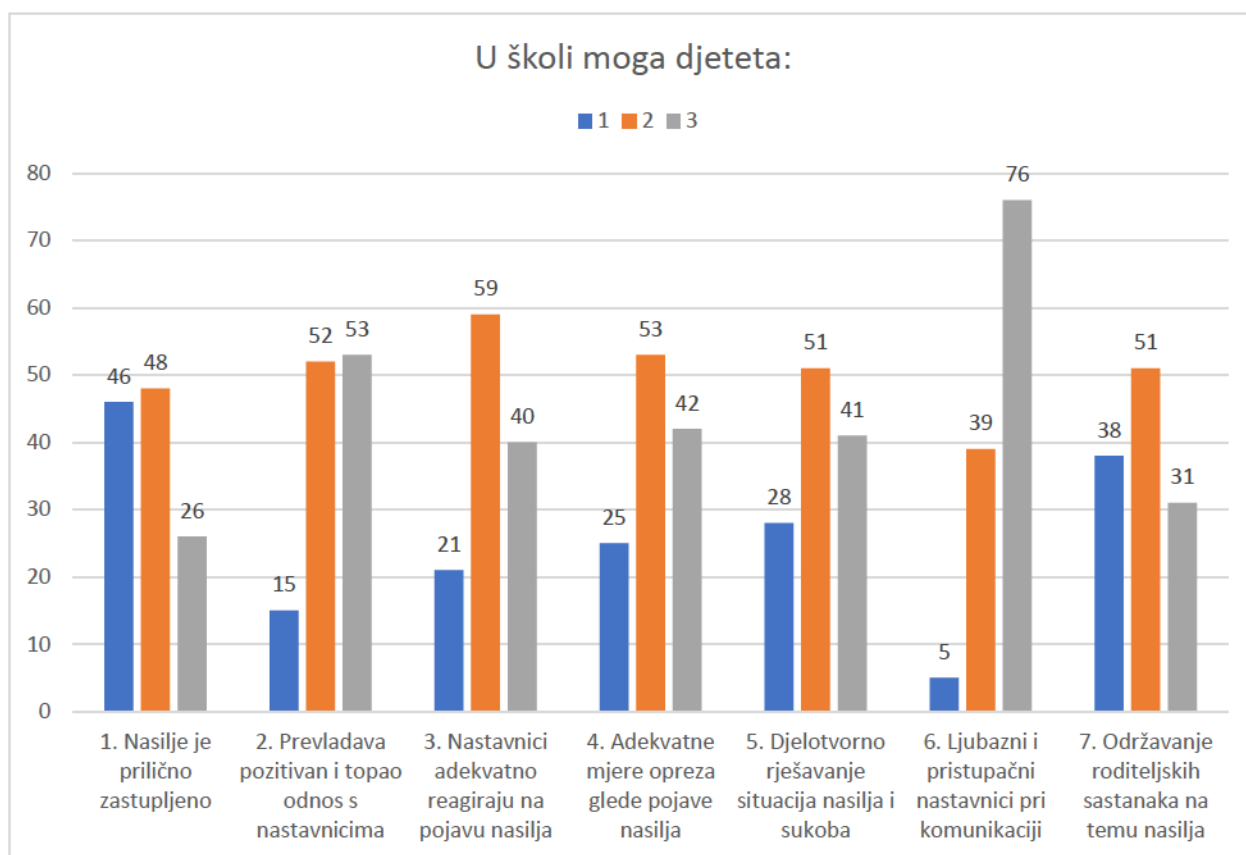
Analizirajući tvrdnje i odgovore drugog dijela upitnika možemo doći do sljedećeg zaključka. Načini na koji će roditelji postupiti kada se njihovo dijete nađe uključeno u nasilje iznimno su varijabilni. Puno je faktora koji mogu utjecati na odgovore ispitanika u ovome dijelu, a koje ne možemo saznati iz pitanja. Faktore možemo razmotriti krenuvši od samog djeteta i njegovoga odnosa sa roditeljima. Neka djeca će otvorenije reći i pokazati ako su nesretna ili u obrnutom slučaju agresivna, dok su druga po prirodi povučenija i reagirati će potiskivanjem problema. O tome kakvo je dijete ovisiti će kako će roditelji postupiti te kakve će mjere opreza poduzeti. Zatim, mnogo ovisi o školi i učitelju. Ukoliko je učitelj svojim pristupom pokazao da je

na raspolaganju ako dođe do problema, veća je vjerojatnost da će mu se roditelji obratiti u slučaju nasilja. S druge strane, ako je učitelj rezerviran te je propustio reagirati na dosadašnje probleme vjerojatno neće biti prvi na listi za obratiti se u ovome slučaju. Na spomenuto se nadovezuje i politika škole glede nasilja među učenicima. Roditelji koji su iskusili problem nasilja među djecom u školi te se ono nastavilo, vjerojatno će sljedeći puta ići korak dalje i pomoć potražiti od stručnih suradnika. Dakle, kako će roditelji postupiti ovisi o njihove dosadašnjem iskustvu, intenzitetu problema, nastalim posljedicama, školskim djelatnicima, njihovome djetetu, roditeljima djeteta s kojima je njihovo dijete doživjelo sukob itd. Stoga teško je suditi dobivenim odgovorima, koji su prema svemu sudeći raznoliki isto kao što mogu biti raznolike i situacije nasilja među djecom.

7.5. MIŠLJENJE RODITELJA O ANGAŽMANU ŠKOLE PRI RJEŠAVANJU PROBLEMA NASILJA

Završni, treći dio anketnog upitnika pretežno ispituje mišljenje roditelja o angažmanu škole pri rješavanju problema nasilja. Rezultati su podijeljeni na dva grafikona od kojih prvi grafikon sadrži sedam tvrdnji, a drugi četiri. Četiri tvrdnje iz drugog grafikona odnose se na općenito mišljenje roditelja o nasilju te spremnost na vlastiti angažman pri rješavanju problema nasilja. Ispitanici su trebali na Likertovoj skali označiti koliko se slažu sa svakom od navedenih tvrdnji (1- ne slažem se, 2- djelomično se slažem, 3- u potpunosti se slažem).

Prvi grafikon odnosi se na školu koju pohađa dijete ispitanika te odražava odnos roditelja sa nastavnicima, školsku klimu, mjere prevencije nasilja, rješavanje problema nasilja i sl. Odgovori prikazani grafikonom ispod biti će analizirani u nastavku.

Grafički prikaz 13: Mišljenje roditelja o angažmanu škole pri rješavanju situacija nasilja

Tvrđnju „U školi moga djeteta nasilje je prilično zastupljeno“ ispitanici su potvrdili u sljedećem omjeru: 38% ispitanika *ne slaže se* (N=46), 40% ispitanika *se djelomično slaže* (N=48), a 22% ispitanika *u potpunosti se slaže* (N=26).

Druga tvrdnja glasi „U školi moga djeteta prevladava pozitivan i topao odnos s nastavnicima“ te ju je 13% (N=15) ispitanika označilo sa *ne slažem se*, 43% (N=52) ispitanika sa *djelomično se slažem* i 44% (N=53) ispitanika sa *u potpunosti se slažem*.

Treća je tvrdnja „U školi moga djeteta nastavnici adekvatno reagiraju na pojavu nasilja“ sa kojom se *ne slaže* 18% ispitanika (N=21), *djelomično se slaže* 49% ispitanika (N=59), a 33% ispitanika *se u potpunosti slaže* (N=40).

Nadalje, četvrta tvrdnja „U školi moga djeteta poduzimaju se adekvatne mjere opreza glede pojave nasilja“ donosi sljedeće rezultate: 21% (N=25) ispitanika *se ne slaže*, 44% (N=53) ispitanika *se djelomično slaže* te se 35% (N=42) ispitanika *u potpunosti slažu*.

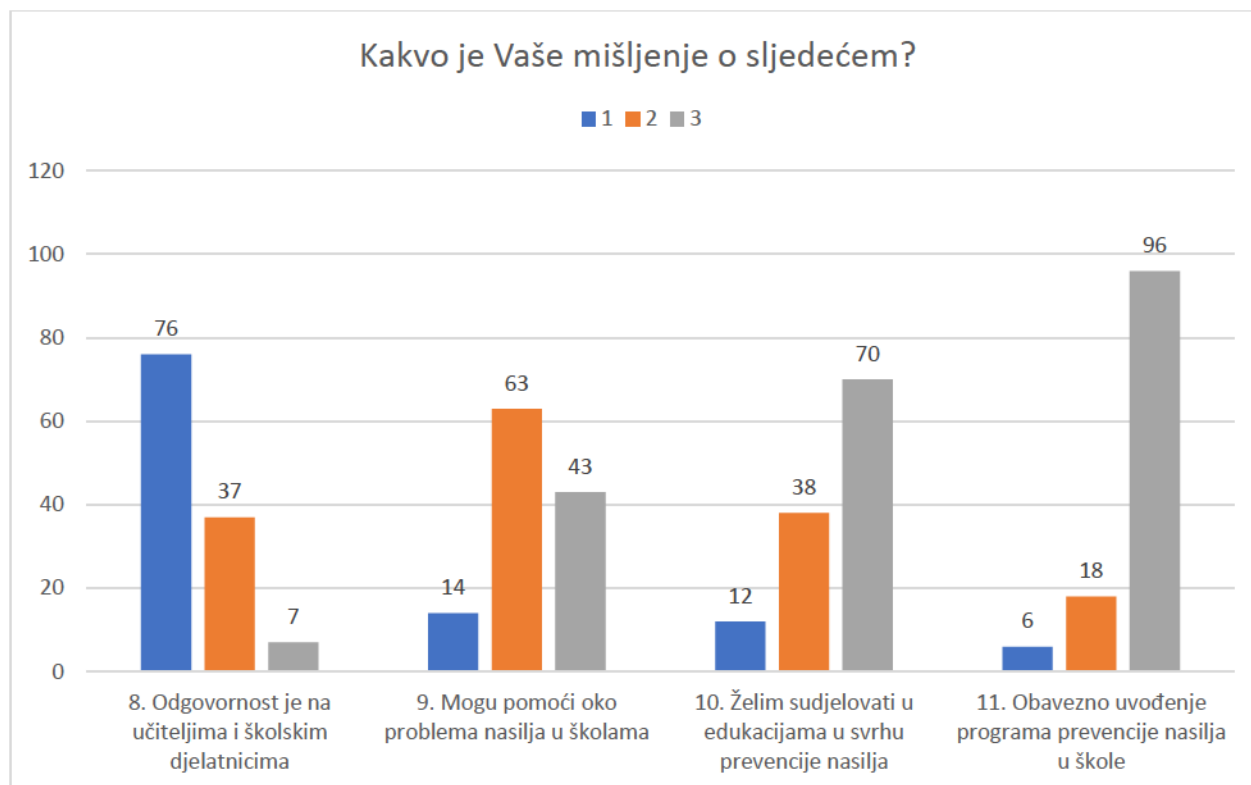
Petu tvrdnju „U školi moga djeteta djelotvorno se rješavaju situacije nasilja i povremenih sukoba“ ispitanici su označili na sljedeći način: 23% (N=28) ispitanika *se ne slaže*, 43% (N=51) ispitanika *se djelomično slaže*, a 34% (N=41) ispitanika *se u potpunosti slaže*.

Šesta tvrdnja donosi rezultate sa značajno najvećom potvrđnošću odgovora. Glasi „U školi moga djeteta nastavnici su ljubazni i pristupačni prilikom svake naše komunikacije“ Samo 4% ispitanika (N=5) *se ne slaže* sa navedenom tvrdnjom, 33% (N=39) *se djelomično slaže*, a čak 63% (N=76) ispitanika *se u potpunosti slaže*.

Posljednja, sedma tvrdnja „U školi moga djeteta održavaju se roditeljski sastanci na temu nasilja među vršnjacima“ prikazala je sljedeće rezultate: 32% (N=38) ispitanika *se ne slaže* sa navedenom tvrdnjom, 43% (N=51) ispitanika *se djelomično slaže* te se *u potpunosti slaže* 26% (N=31) ispitanika.

Prema navedenim rezultatima i analizom grafikona došli smo do sljedećeg zaključka. Kod većine tvrdnji, točnije pet od sedam tvrdnji, najveći broj ispitanika odgovorio je sa *djelomično se slažem*. To bi značilo da prevladava srednja vrijednost, odnosno prosječno zadovoljstvo ispitanika angažmanom škole. Međutim, taj prosjek ipak naginje prema pozitivnom dojmu odnosno prema većem zadovoljstvu nego nezadovoljstvu. Navedeno potkrepljuje prateća vrijednost odgovora *u potpunosti se slažem*, odnosno kod većine tvrdnji broj odgovora koji se *u potpunosti slažu* premašuje broj odgovora koji *se ne slažu* sa navedenim tvrdnjama. Izuzetak predstavlja prva tvrdnja gdje su ispitanici trebali dati mišljenje o zastupljenosti nasilja u školi. Odnosno, većina roditelja ne misli da je nasilje u školi njegova djeteta poprilično zastupljeno, točnije gotovo jednak broj roditelja *se ne slaže* te *se djelomično slaže* sa navedenom tvrdnjom (N=46 i N=48). Također, već spomenuta tvrdnja koja predstavlja izuzetak je ona koja se odnosi na zadovoljstvo roditelja nastavnicima (šesta tvrdnja). Zajedno sa drugom tvrdnjom „prevladava pozitivan i topao odnos s nastavnicima“ nam govori da su roditelji u velikoj većini zadovoljni odnosom sa nastavnicima. Međutim, broj odgovora koji *se ne slažu* sa navedenim tvrdnjama nije zanemariv. Primjerice: 18% ispitanika misli da nastavnici ne reagiraju adekvatno na pojavu nasilja, 21% ispitanika misli da se ne poduzimaju adekvatne mjere opreza glede pojave nasilja, 23% ispitanika misli da se u školi njegova djeteta situacije nasilja i povremenih sukoba ne rješavaju djelotvorno te 32% ispitanika tvrdi da se ne održavaju roditeljski sastanci na temu vršnjačkog nasilja u školi njegova djeteta. Navedeno upućuje da prostora za napredak itekako ima te da bi suradnju roditelja i učitelja trebalo povesti, između ostaloga, i u smjeru nasilja među vršnjacima.

Posljednje anketno pitanje „Kakvo je Vaše mišljenje o sljedećem?“ uključuje četiri tvrdnje koje su spomenute na početku odlomka te će biti detaljno objašnjene u nastavku. Rezultati grafikona prikazuju sljedeće.

Grafički prikaz 14: Općenita mišljenja roditelja o nasilju

Tvrdnje se nastavljaju na prethodne stoga slijedi osma po redu. Ona glasi „Za nasilje koje se događa u školama odgovorni su isključivo učitelji i ostali djelatnici škole“. Ispitanici su priopćili: 63% (N=76) *se ne slaže*, 31% (N=37) ispitanika *se djelomično slaže* te se 6% (N=7) ispitanika *u potpunosti slaže*.

Nadalje, deveta tvrdnja glasi „Smatram da vlastitim angažmanom mogu pomoći oko problema nasilja u školama“. Broj ispitanika koji *se ne slaže* sa navedenom tvrdnjom je 11,5% (N=14), 52,5% (N=63) ispitanika *se djelomično slaže*, a 36% (N=43) ispitanika *u potpunosti se slaže*.

Deseta tvrdnja „Voljan/na sam sudjelovati u edukacijama ili programima u svrhu prevencije nasilja“ nam donosi sljedeći omjer odgovora: 10% (N=12) ispitanika *se ne slaže*, 32% (N=38) ispitanika *se djelomično slaže* i 58% (N=70) ispitanika koji *se u potpunosti slažu*.

Naposljetku, jedanaesta tvrdnja glasi „Smatram obaveznim uvođenje programa prevencije nasilja u školama“. Odgovori se jasno kreću u potvrdnom smjeru: samo 5% (N=6) ispitanika odgovorilo je sa *ne slažem se*, 15% (N=18) ispitanika *se djelomično slaže* te se 80% (N=96) ispitanika *u potpunosti slaže*.

Prema dobivenim odgovorima možemo vidjeti da je većina roditelja takva mišljenja da na nasilje u školama utječe više čimbenika te da ne leži sva odgovornost na školskim djelatnicima. Nadalje, većina roditelja je takva mišljenja da vlastitim angažmanom mogu djelomično pomoći oko problema nasilja. Roditelji mogu puno postići glede utjecaja na svoje dijete, međutim da bi problem nasilja u školama krenuo u tome smjeru treba se doprijeti do onih roditelja čiji je angažman potreban. Odgovori na to pitanje su shvatljivi iz razloga što savjesni roditelji mogu utjecati na sebe i na svoje dijete, a za zaustaviti nasilje trebalo bi uskladiti razmišljanja svih roditelja u jednome smjeru što je nažalost nemoguće. Također, da bi angažman roditelja dosegao pravi potencijal potrebne su edukacije na kojima je (prema rezultatima) spremno sudjelovati više od polovine ispitanika. Naposljetku, velika većina roditelja smatra obaveznim uvođenje programa prevencije nasilja te gotovo zanemariv broj ispitanika se ne slaže, što je rezultat kakvom smo se nadali. Sve u svemu, navedena mišljenja roditelja u većini potvrđuju ispravnu struju svijesti, odnosno onu koja se društveno priželjkuje. Naravno, odstupanja uvijek ima, ali srećom nisu u zabrinjavajućem broju.

8. ZAKLJUČAK

Vršnjačko nasilje među djecom, u manjoj je ili većoj mjeri prisutno u gotovo svakoj školi. Godine istraživanja i proučavanja čimbenika koji utječu na pojavnost nasilnog ponašanja, na uloge koje djeca mogu zauzeti u nasilju i ostalo, doprinijele su boljem poznavanju problema. Danas je velika većina škola upoznata s raznim pristupima suočavanja s problemom nasilja te (još važnije) s prevencijom nasilnoga ponašanja. Nije dovoljno zaustaviti nasilje kada se ono već dogodi nego je potrebno reagirati u smjeru sprječavanja pojave nasilje. Stoga se učenicima nastoji razviti svijest o nasilnim ponašanjima i njihovim posljedicama na pojedinca, kako bi znali detektirati tuđa, ali i vlastita nasilna ponašanja te reagirati. Međutim, da bi prevencija nasilja u školama bila još uspješnija, potrebno je razvijati svijest o nasilju i među roditeljima, kao i učiteljima te drugim školskim djelatnicima i suradnicima.

Istraživanje provedeno u sklopu rada nastojalo je ispitati mišljenje roditelja o pojavnosti nasilja u školama, postupke roditelja u situacijama nasilja te zadovoljstvo angažmanom škole pri rješavanju problema nasilja. U istraživanju je sudjelovalo 120 roditelja iz cijele Hrvatske koji imaju osnovnoškolsko dijete od prvog do petog razreda. Odgovori su prikupljeni anketnim upitnikom putem Interneta.

Mišljenje roditelja o pojavnosti nasilja u školama ispitano je procjenom ponašanja njihova djeteta u tri slučaja: doživljavanje nasilja, manifestiranje nasilja te primjećivanje nasilja. Rezultati ukazuju da roditelji najviše nasilja procjenjuju u situacijama kada njihovo dijete primjećuje nasilje u koje samo nije uključeno (uloga promatrača). Dok je najmanje procijenjenog nasilja koje je manifestirano od strane djece ispitivanih roditelja. Što može značiti da roditelji djece od prvog do petog razreda najmanje prepoznaju nasilje koje čine njihova djeca. Rezultati također ukazuju na četiri oblika nasilja koji su se pokazali najučestaliji među učenicima od prvog do petog razreda, a to su: vrijeđanje, ignoriranje i/ili isključivanje iz igre, ogovaranje i/ili širenje glasina i fizičko ozljeđivanje (npr. udaranje, guranje, čupanje). S druge strane, oblici nasilnog ponašanja koji se najmanje pojavljuju u ispitivanoj dobi djece su: nanošenje težih ozljeda, iznuđivanje novaca i slanje uznemirujućih poruka, vrijeđanje ili prijetnje putem Interneta i SMS-a. Nadalje, ispitujući postupke roditelja u trenucima nasilja (u koje su uključena njihova djeca) dobiveni odgovori su raznoliki. No, postupci koje je najviše roditelja odredilo prikladnima u situacijama nasilja su: „Počnem učestalo obraćati pažnju na djetetovo ponašanje“ i „Pokušam razgovorom umiriti dijete, razumjeti situaciju i pomoći mu“. Zatim, sljedeći najviše prihvaćen način suočavanja s problemom nasilja je „Obratim se za savjet učitelju“. Međutim, zaključak je da puno skrivenih faktora utječe

na način na koji će roditelji postupiti u trenucima nasilja te su odgovori s razlogom šaroliki. Neki od faktora su: dosadašnje iskustvo, intenzitet problema, angažman učitelja, roditelji djeteta s kojima je njihovo dijete doživjelo sukob, kao i njihovo dijete samo po sebi, nastale posljedice itd. Nadalje, odgovori posljednjeg dijela upitnika pokazuju da prevladava prosječno zadovoljstvo roditelja angažmanom škole pri rješavanju problema nasilja. No, taj prosjek naginje ipak većem zadovoljstvu nego nezadovoljstvu, ali nije zanemariv broj odgovora koji pokazuju nezadovoljstvo. Pozitivnim dojmom istaknula se druga i šesta tvrdnja koje govore o odnosu roditelja s nastavnicima. Rezultati upućuju na veliku većinu roditelja koji tvrde da su nastavnici pristupačni i ljubazni prilikom svake komunikacije te da prevladava pozitivan i topao odnos s nastavnicima. Međutim, odstupanje se pojavljuje kod prve tvrdnje gdje većina roditelja ne misli da je nasilje u školi njegova djeteta poprilično zastupljeno. Zatim, prema dobivenim odgovorima možemo vidjeti da je većina roditelja takva mišljenja da za nasilje u školama nisu odgovorni isključivo djelatnici škole te da vlastitim angažmanom mogu djelomično pomoći oko problema nasilja. Više od polovine roditelja je spremno sudjelovati u edukacijama na temu vršnjačkog nasilja te velika većina roditelja smatra obaveznim uvođenje programa prevencije nasilja u škole.

9. LITERATURA

1. Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M. i Sušac, N. (2012). EPIDEMIOLOŠKO ISTRAŽIVANJE PREVALENCIJE I INCIDENCIJE NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI U HRVATSKOJ. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (3), 367-412. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/96677>
2. Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713–732. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(03\)00114-5](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00114-5)
3. Belančić, T., Nikčević-Milković, A., i Šuto, A. (2013). 'Nasilje među vršnjacima– postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?', *Školski vjesnik*, 62(2-3), str. 269-286. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/105324> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
4. Belošević, M., Ferić, M., i Mitrić, I. (2021). 'Čimbenici otpornosti i iskustvo vršnjačkog nasilja', *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57(2), str. 20-46. Preuzeto s: <https://doi.org/10.31299/hrri.57.2.2>
5. Bilić, V. (2013). 'Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača', *Život i škola*, LIX(30), str. 193-209. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/131981>
6. Bilić, V. *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Zagreb: Obrazovni izazovi: Učiteljski fakultet, 2018. 36-53 str.
7. Bosankić, G. (2018). *Nasilje kod djece predškolske dobi* (Završni rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:313853>
8. Černi Obrdalj, E., et al. (2010). 'Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine', *Društvena istraživanja*, 19(3 (107)), str. 561-574. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/55466> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
9. Eslea, M., Menesini, E., Morita, Y., O'Moore, M., Mora-Merchán, J. A., Pereira, B., & Smith, P. K. (2004). Friendship and Loneliness Among Bullies and Victims: Data From Seven Countries. *Aggressive Behavior*, 30(1), 71–83. <https://core.ac.uk/download/pdf/55623469.pdf>
10. Griffin, R.S., Gross, A.M. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 379-400.
11. Ivanović, M. (2008.). *Emocionalna inteligencija, empatija i agresivno ponašanje u ranoj adolescenciji*. Diplomski rad. Zagreb. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Preuzeto s: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/567/1/IvanovicMonika.pdf>
12. Jurčević Lozančić, A., i Kunert, A. (2015). 'OBRAZOVANJE RODITELJA I RODITELJSKA PEDAGOŠKA KOMPETENCIJA, TEORIJSKI I PRAKTIČKI IZAZOVI', *Metodički obzori*, 10(2015)2(22), str. 39-48. <https://doi.org/10.32728/mo.10.2.2015.03>

13. Jurić, V. (1995). Zadovoljstvo obitelji školom, *Društvena istraživanja*, 4(4-5 (18-19)), str. 641-655. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/32371>
14. Kerovec, M. (2018). *Uloga vršnjačkog nasilja u objašnjenju pojavnosti internaliziranih problema kod mlađih adolescenata*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:162616>
15. Knežević, M., i Baradić, V. (2004). 'Informacije o provedenom «upitniku o ponašanju u školi među učenicima»', *Život i škola*, L(12), str. 76-86. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/25508> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
16. Kolak, A. (2006). Suradnja roditelja i škole. *Pedagogijska istraživanja*, 3 (2), str. 123-138. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/139245>
17. Kolak, M. (2019). *Vršnjačko nasilje kod djece predškolske dobi* (Završni rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:670132>
18. Kosić Bibić, N., i Kovačević, J. (2018). 'Vršnjačko nasilje u školama – nasilje ili stil komunikacije?', *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje(10. Štamparovi dani), str. 79-85. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218632> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
19. Kovačević Andrijanić, Ž. (2010). 'BITI KOMPETENTAN RODITELJ', *Metodika*, 11(21), str. 443-447. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/81799>
20. Kraljic Babić, K., i Vejmelka, L. (2015). 'Specifičnosti nasilja među djecom, prevencije i tretmana nasilnog ponašanja u predškolskoj dobi', *Socijalne teme*, 1(2), str. 91-114. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/177308> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
21. Krulić Kuzman, K., Velki, T., i Takšić, V. (2017). 'Važnost emocionalne inteligencije u objašnjenju problematike vršnjačkoga nasilja', *Napredak*, 158.(4.), str. 419-438. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/188293> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
22. Lukurić, K. (2022). *Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među djecom, mladima i u obitelji*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:463574>
23. Marušić, I., i Pavin Ivanec, T. (2008). 'Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja', *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), str. 5-19. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/23095> (Datum pristupa: 18.01.2023.)
24. Mayer, J. D., Salovey, P. i Caruso, D. R. (2004.). Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
Preuzeto s: <https://www.calcasa.org/wp-content/uploads/files/ei2004mayersaloveycarusotarget.pdf>
25. Nikčević-Milković, A. (2006.). 'Nasilje među djecom u osnovnoj školi: Postoje li razlike u zavičajnom, nacionalnom i globalnom kontekstu?', *Zavičajnost, globalizacija i škola*, str. 203. - 223. Gospić: Visoka učiteljska škola u Gospiću, Sveučilište u Rijeci.
Preuzeto s: [file:///D:/Preuzimanja/791507.4_RAD_VRNJAKO_NASILJE%20\(1\).pdf](file:///D:/Preuzimanja/791507.4_RAD_VRNJAKO_NASILJE%20(1).pdf)

26. Nikčević-Milković, A., i Jerković, A. (2016). 'Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine', *Školski vjesnik*, 65(1), str. 75-93. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/177321>
27. Prpić, I. (2006). 'VRŠNJAČKO NASILJE MEĐU DJEVOJČICAMA', *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), str. 315-330. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/7708>
28. Smontara, P. (2012). 'Prikaz knjige Vesna Bilić, Gordana Buljan Flander i Hana Hrpka NASILJE NAD DJECOM I MEĐU DJECOM', *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), str. 527-530. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/97901>
29. Sokač, A. (2014). 'Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih', *Educatio biologiae*, (1.), str. 117-124. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/148936>
30. Šimić, N. (2004). *Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
31. Tomić-Latinac, M., i Nikčević-Milković, A. (2009). 'PROCJENA UČINKOVITOSTI UNICEF-OVOG PROGRAMA PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA I ZLOSTAVLJANJA', *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), str. 635-657. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/47826>
32. Velki, T. (2012 A). 'Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom', *Psihologijske teme*, 21(1), str. 29-60. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/81817>
33. Velki, T. (2012 B). Rizični i zaštitni faktori kod pojave nasilja među djecom. U: III. Znanstveno-stručni skup posvećen pitanjima nasilja. *Naslov zbornika: Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici*. Osijek: Učiteljski fakultet Osijek, str. 139-158. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:936018>
34. Velki, T., i Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima, *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), str. 33-64. Preuzeto s: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i1.11>
35. Vulić-Prtorić, A. (2001). Razvojna psihopatologija: Normalan razvoj koji je krenuo krivim putem. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 40(17), 161-186.
36. Zovkić, D. (2015). *Nasilje putem interneta*. Završni rad. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:317998>
37. Willard, N. (2012). Influencing Positive Peer Interventions: A Syntesis of the Research Insight Embrac Civility in the Digital Age. <http://www.embracecivility.org/wp-content/uploadsnew/2011/10/PositivePeerInterventions.pdf>

10. POPIS SLIKA I TABLICA

Slika 1: Razvojna linija od sukoba do zlostavljanja među vršnjacima (Bilić, 2018).....	3
Slika 2: Brofenbrennerov model socijalno-ekološkog sustava (Bilić, 2018).....	15
Tablica 1: Razlike između klasičnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja.....	7
Tablica 2: Čimbenici rizika koji utječu na pojavu vršnjačkog nasilja - obrađeni u radu.....	17

11. POPIS GRAFIČKIH PRIKAZA

Grafički prikaz 1: Dob ispitanika	44
Grafički prikaz 2: Stručna sprema roditelja	44
Grafički prikaz 3: Mjesečni prihodi u kućanstvu	45
Grafički prikaz 4: Cjelovitost obitelji.....	46
Grafički prikaz 5: Veličina sredine u kojoj dijete živi	46
Grafički prikaz 6: Veličina škole koju dijete pohađa	47
Grafički prikaz 7: Razred koji dijete pohađa	48
Grafički prikaz 8: Kako se dijete najčešće osjeća u školi	49
Grafički prikaz 9: Djeca koja su doživjela nasilje.....	50
Grafički prikaz 10: Djeca koja su manifestirala nasilje	51
Grafički prikaz 11: Djeca koja su promatrala nasilje	53
Grafički prikaz 12: Postupci roditelja u trenucima nasilja u koja su uključena njihova djeca	56
Grafički prikaz 13: Mišljenje roditelja o angažmanu škole pri rješavanju situacija nasilja.....	61
Grafički prikaz 14: Općenita mišljenja roditelja o nasilju	63

12. PRILOG

ANKETNI UPITNIK

Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima

Poštovani roditelji!

Pred Vama se nalazi anketni upitnik napravljen za istraživanje u svrhu diplomskog rada pod nazivom „*Mišljenje roditelja o nasilju među vršnjacima*“. Sudjelovanjem u ovom istraživanju uvelike ćete pomoći u otkrivanju novih spoznaja o nasilju među djecom u školama.

Upitnik je namijenjen svim roditeljima koji imaju osnovnoškolsko dijete od 1. do 5. razreda.

Ispunjavanje upitnika je **dobrovoljno i anonimno**. Molimo Vas da odgovarate iskreno.

U upitniku nema točnih i netočnih odgovora, već nas zanima Vaše osobno mišljenje. Za ispunjavanje je potrebno približno 10 minuta. Detaljne upute i način odgovaranja nalaze se u upitniku.

Unaprijed hvala na izdvojenom vremenu!

➤ *U ovom dijelu upitnika molimo Vas da zaokruživanjem ili nadopisivanjem odgovorite na općenita pitanja koja se odnose na Vas.*

Spol: M / Ž

Dob: _____

Vaša stručna sprema:

- a) OS – osnovna škola
- b) SSS – srednja stručna sprema
- c) VŠS – trogodišnji studij
- d) VSS – četverogodišnji/ petogodišnji studij
- e) Magistar znanosti / Doktor

Cjelovitost obitelji:

- a) Roditelji i jedno dijete
- b) Roditelji i više djece
- c) Jedan roditelj s djetetom
- d) Jedan roditelj s djecom

Mjesečni prihodi u kućanstvu:

- a) manje od 5 000
- b) 5 000 – 10 000 kn
- c) 10 000 – 15 000 kn
- d) više od 15 000 kn

Veličina sredine u kojoj živite:

- a) selo
- b) manje mjesto
- c) grad

Veličina škole koju Vaše dijete pohađa (prema Vašoj slobodnoj procjeni):

- a) škola s manje učenika (do 400 učenika)
- b) škola srednje veličine (od 400 do 800 učenika)
- c) škola s više učenika (od 800 učenika)

➤ *Sljedeća pitanja odnose se na Vaše dijete.*

RODITELJI S VIŠE DJECE TREBAJU NA POSTAVLJENA PITANJA DATI ODGOVORE ZA SAMO JEDNO DIJETE. TO ĆE BITI TZV. CILJANO DIJETE U ISTRAŽIVANJU TE BISTE TREBALI PROCIJENJIVATI SVOJE RODITELJSKO PONAŠANJE U ODNOSU NA TO DIJETE KAO I PONAŠANJE I OSJEĆAJE TOGA DJETETA.

Spol: M / Ž

Razred kojeg pohađa:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Prema Vašim zapažanjima i razgovoru s djetetom odgovorite na sljedeće pitanje tako da odaberete odgovor koji ga najbolje opisuje.

Kako se Vaše dijete najčešće osjeća u školi?

Sretno	
Prihvaćeno	
Ni sretno ni nesretno	
Odbačeno	
Jako nesretno	
Ne znam	

- Sljedeća pitanja odnose se na **Vaša zapažanja vezana uz pojavnost vršnjačkog nasilja**. Molimo vas da na svaku tvrdnju odgovorite tako što ćete označiti jedan od ponuđenih odgovora.

(1 nikad, 2 rijetko, 3 ponekad, 4 često, 5 uvijek)

A) Je li se netko <u>prema Vašem djetetu</u> odnosio na sljedeći način?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. Vrijeđao ga	1	2	3	4	5
2. Prijetio mu	1	2	3	4	5
3. Fizički ga ozlijedio (npr. udario, gurnuo, čupao)	1	2	3	4	5
4. Nanio mu teže ozljede	1	2	3	4	5
5. Namjerno mu oduzeo ili uništio stvari	1	2	3	4	5
6. Iznuđivao ga novac	1	2	3	4	5
7. Ignorirao ga i/ili isključivao iz igre	1	2	3	4	5
8. Ogovarao ga i/ili širio glasine o njemu	1	2	3	4	5
9. Slao mu uznemirujuće poruke, vrijeđao ga ili mu prijetio putem interneta ili SMS-a	1	2	3	4	5

B) Je li Vaše dijete <u>manifestiralo</u> neke od sljedećih ponašanja?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. Govorilo je ružne riječi nekome	1	2	3	4	5
2. Prijetilo je da će nekome nešto ružno napraviti	1	2	3	4	5
3. Fizički je ozlijedilo drugo dijete (npr. udarilo, gurnulo, počupalo)	1	2	3	4	5
4. Nekoga je jako istuklo	1	2	3	4	5
5. Namjerno je oduzelo ili uništilo nečije stvari	1	2	3	4	5
6. Tražilo je tuđi novac na nasilan način	1	2	3	4	5
7. Isključivalo je iz igre ili ignoriralo drugo dijete/djecu	1	2	3	4	5
8. Ogovaralo je drugu djecu	1	2	3	4	5
9. Slalo je uvredljive poruke ili prijeto drugom djetetu putem interneta ili SMS-a	1	2	3	4	5

C) Je li Vam dijete govorilo o nekim od sljedećih <u>ponašanja</u> među svojim vršnjacima?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. Međusobno vrijeđanje	1	2	3	4	5
2. Prijetnje	1	2	3	4	5
3. Fizičko ozljeđivanje (npr. udaranje, guranje, čupanje)	1	2	3	4	5
4. Nanošenje težih ozljeda	1	2	3	4	5
5. Uništavanje i/ili oduzimanje stvari	1	2	3	4	5
6. Iznuđivanje novca	1	2	3	4	5
7. Ignoriranje drugoga i/ili isključivanje iz igre	1	2	3	4	5
8. Govorio je ružno o drugome ostalim učenicima	1	2	3	4	5
9. Slao je uznemirujuće poruke, vrijeđao ili prijeto drugom djetetu/ci putem interneta ili SMS-a	1	2	3	4	5

- *Sljedeća pitanja odnose se na **Vaše postupke u trenucima vršnjačkog nasilja** u koje je Vaše dijete bilo uključeno. Ukoliko Vaše dijete ni na jedan način nije bilo uključeno u vršnjačko nasilje, molimo Vas da na pitanja odgovorite prema intuiciji. Za svaku tvrdnju označite jedan od ponuđenih odgovora koji se najviše odnosi na Vas.*

(1 – ne odnosi se na mene, 2 – djelomično se odnosi na mene, 3 – odnosi se na mene)

Kako postupite u slučaju kada primijetite da se vaše dijete našlo u nekoj od situacija vršnjačkog nasilja (bilo to manifestiranjem ponašanja ili je iskusilo nasilničko ponašanje)?

Tvrdnje	1	2	3
1. Ukoliko mi se ne čini da je situacija suviše ozbiljna, ne reagiram			
2. Počnem učestalo obraćati pažnju na djetetovo ponašanje			
3. Pokušam razgovorom umiriti dijete, razumjeti situaciju i pomoći mu			
4. Želim da se moje dijete nauči obraniti pa mu kažem da sljedeći put uzvrat			
5. Ako ne uočim nikakve posljedice na svome djetetu, smatrat ću da je sve u redu			
6. Obratim se za savjet učitelju			
7. Obratim se stručnoj osobi za pomoć (pedagogu, defektologu, psihologu)			
8. Razgovaram s roditeljem djeteta s kojim je moje dijete doživjelo sukob			
9. Razgovaram s drugim roditeljima o tom problemu i tražim savjet			

Ukoliko biste postupili drugačije od ponuđenoga, molimo Vas da napišete kako.

- *Sljedeća pitanja odnose se na **Vaše mišljenje o angažmanu škole pri rješavanju problema nasilja**. Za svaku tvrdnju označite jedan od ponuđenih odgovora koji se najviše odnosi na Vas.*

(1 – ne slažem se, 2 – djelomično se slažem, 3 – u potpunosti se slažem)

U ŠKOLI MOGA DJETETA	1	2	3
1. Nasilje je prilično zastupljeno			
2. Prevladava pozitivan i topao odnos s nastavnicima			
3. Nastavnici adekvatno reagiraju na pojavu nasilja			
4. Poduzimaju se adekvatne mjere opreza glede pojave nasilja			
5. Djelotvorno se rješavaju situacije nasilja i povremenih sukoba			
6. Nastavnici su ljubazni i pristupačni prilikom svake naše komunikacije			
7. Održavaju se roditeljski sastanci na temu nasilja među vršnjacima			

Kakvo je Vaše mišljenje o sljedećem?	1	2	3
8. Za nasilje koje se događa u školama odgovorni su isključivo učitelji i ostali djelatnici škole			
9. Smatram da vlastitim angažmanom mogu pomoći oko problema nasilja u školama			
10. Voljan/na sam sudjelovati u edukacijama ili programima u svrhu prevencije nasilja			
11. Smatram obaveznim uvođenje programa prevencije nasilja u školama			